

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNİZASYONUNUN
'MAKBUL' KADINI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hümeyra YILDIZ

KOCAELİ – 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNİZASYONUNUN
'MAKBUL' KADINI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hümeyra YILDIZ

Danışman

Doç. Dr. Abdulvahap AKINCI

KOCAELİ – 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNİZASYONUNUN
'MAKBUL' KADINI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: Hümevra YILDIZ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.06.2019/18

Jüri Başkanı : Doç. Dr. Abdolvahap AKINCI

Jüri Üyesi : Dr. Öğretim Üyesi Hasan YAZICI

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Harun KIRILMAZ

KOCAELİ - 2019

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
TABLolar.....	V

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
1.1. KEMALİZM	4
1.1.1. Net Bir Tanımlama Yapmanın Zorluğu	4
1.1.2. Resmi İdeoloji	6
1.1.3. Nutuk ve ‘Makbul’ Vatandaşın İnşası.....	8
1.1.4. Ulus-devletleşen Cumhuriyette Kemalist Kadın Kimliği ve Rolü.....	12
1.1.5. Cumhuriyet Kızları.....	15
1.1.6. Kadın Figürü	16
1.1.7. Anadolu Kadını	17
1.2. MODERNİTE VE MODERNLEŞME.....	18
1.2.1. Modernite ve Modernlik	18
1.2.2. Modernleşme ve Modernizasyon	21
1.2.3. Batılılaşma	23
1.2.4. Aile Odaklı Modernleşme	26
1.2.5. Türk Modernleşmesinin Ulus-devletleşme ile iç içe girişinin “Kadın” Üzerinden Okunması.....	28
1.2.6. Türkiye de Kadın Meselesi Hakkında Yazmanın Kısıtlılıkları.....	29
1.3. FEMİNİZM	30
1.3.1. Feminizm ve Toplumsal Cinsiyet	31
1.3.2. Erkek Feminizmi.....	31
1.3.3. Cumhuriyet ve Devlet Feminizmi	33
1.3.4. Erken Cumhuriyet’in Cinsiyetsiz Cinsiyeti Kadın.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇ	37
2.1. OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE KADIN.....	37
2.2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ.....	51
2.2.1 Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Reformlarına Bakış	53
2.2.2. Eğitim Konusu	56
2.3. FEMİNİZM VE TOPLUMSAL CİNSİYET	57

2.3.1.	Türkiye’de Feminizmin Dönemlendirilmesi.....	62
2.3.2.	Erkek Feminizmi	64
2.3.3.	Cumhuriyet ve Devlet Feminizmi.....	65
2.4.	KADINLAR HALK FIRKASI	66
2.5.	TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ.....	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		
3.	’MAKBUL’ KADINLAR.....	73
3.1.	ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNİZASYONUNUN ‘MAKBUL OLMAYAN’ KADINLARI.....	73
3.1.1.	Halide Edip Adivar (1884-1964)	74
3.1.2.	Nezihe Muhiddin (1889-1958).....	77
3.1.3.	Latife Uşaklıgil (1898- 1975).....	79
3.1.4.	Sessizliği Seçenler.....	80
3.1.5.	Milli Mücadele Kadınları.....	82
3.1.6.	Jeanne d’Arc.....	85
3.1.7.	Diğerleri.....	86
3.2.	ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNİZASYONUNUN ‘MAKBUL’ KADINLARI.....	87
3.2.1.	M. Kemal’in Manevi Kızları.....	87
3.2.1.1.	Afet İnan (1908-1985).....	87
3.2.1.2.	Sabiha Gökçen (1913-2001).....	89
3.2.2.	İlk Kadın Milletvekilleri	92
3.2.3.	Güzellik Kraliçesi.....	93
3.2.4.	Cumhuriyet’le Doğan Kadınlar.....	93
	SONUÇ	96
	KAYNAKÇA.....	103
	ÖZ GEÇMİŞ	108

ÖZET

Belirli düşünce ve davranış kalıpları idealize edilerek, kadınların bu ideal çerçeve içerisinde hareket etmesinin beklenmesi ve bu çerçeve içerisindeki kadınların “makbul” olarak olumlanması, doğal olarak bu çerçevenin dışında kalan diğer tüm kadınların ötekileştirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Makbul, ön ad olarak tanımladığı manalar bakımından, zamandan zamana, mekândan mekâna ve kişiden kişiye farklı normlar içermektedir. Ayrıca “makbul” sayılanın her zaman iyi veya doğru olmadığı, bu iyinin görece bir durum olduğu hususu da göz ardı edilmemelidir.

Bu çalışmada erken Cumhuriyet döneminde modernleşme ve ulus-devletleşme süreci yaşayan Türkiye'nin dönemin hâkim unsuru olan Kemalist ideoloji çerçevesinde belirlediği ‘Makbul Kadın’ tipini tanımlamak ve bu tipi hem makbul hem de makbul olmayan örnekler üzerinden anlatmak amaçlanmıştır.

Çalışma kapsamında Cumhuriyet'in Osmanlı'dan miras aldığı modernleşme tecrübesi ve bu tecrübenin ana ekseninde yer alan kadınların sorunları üzerinde de durulacaktır. Erken Cumhuriyet'in Kemalist kadrolarınca kadınlara verildiği söylene gelen hakların araçsallığı konularına da değinilecek ve bu hakların bahsedildiği söylemi altında görünmeyen kadınlarla Osmanlı'dan devir alınan kadın hareketlerine dikkat çekilecektir.

Özellikle kadın tarihi anlatan kaynaklara ağırlık verilmesi suretiyle ve literatür taraması yöntemiyle oluşturulan bu çalışmada erken Cumhuriyet döneminde kadına devlet eliyle ve erkek aracılığı ile verilen ulusu inşa etme görevi üzerinde durulacak ve demokratikleşme yolunda kadınlara araçsal olarak verilen bazı haklarla, aslında kadına biçilen “vitrin” rolü ortaya koyulacaktır.

Bu çalışma, resmi tarih yazımında erken Cumhuriyet dönemi kadınlarının özgürleşmesi meselesine yapılan sınırsız vurgunun arka planında, durumun aslında anlatıldığı kadar parlak olmadığını analizini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kemalizm, Modernleşme, Feminizm, Kadın Hareketleri, Makbul Kadın.

ABSTRACT

The fitting of women into “acceptable” standards and expecting them to act within these standards was done through certain understandings of society and culture, and naturally women who could not fit that standard would be othered. The understanding of “acceptable” is not a static norm as it would change from time to time, place to place and from person to person. Furthermore, the “acceptable” here would not necessarily be true or good in every case, as the ideal itself is a subjective phenomenon.

This study will focus on the “Acceptable Woman” concept that was determined during the early republican era under the Kemalist ideological sphere that reigned during modernisation and nation-state building stage of the Turkish republic. The study will seek to identify and explain the “Acceptable Woman” concept through appropriate examples of both “acceptable” and “non- acceptable” women.

This study will also focus on the Turkish Republic’s modernization experience that which it inherited by virtue of its ubiquitous Ottoman legacy, of which women were the centrepiece. The study will also touch up on women’s rights that were said to be given under Kemalist rule during the early republican era. The study will also, within the context of these rights, bring attention to the “invisible women” and women’s movements passed down from the Ottoman era prior.

The mission of nation building, that was prescribed on women during the early republican era by both the government and through men will be a central focus in this study that involves thorough perusal of women’s history sources. This study will also contend that the rights given to women during the stages of “democratisation” were given as a vessel that made it possible for women to be coerced into the “showcase” role.

This study also will shed light on the liberation of women during the early republican era, and the incessant emphasis by later generations. The fact that reality is not as bright as it seems will be a central analysis in this study.

Keywords: Kemalism, Modernisation, Feminism, Women’s movements, Acceptable Woman.

TABLÖLAR

Tablo 1: Makbul Kadın / Makbul Olmayan Kadın Tipolojisi.....102

GİRİŞ

Kabul edilen, beğenilen, hoş karşılanan manalarına gelen ‘makbul’ kelimesinin bireyleri tanımlamakta ön ad olarak kullanılması, bu bireylerin neleri yapıp neleri yapmamaları gerektiği hususunda sınırlar çizmekte ve onlarla ilgili yargı içermektedir. Burada belirtmek gerekir ki belirli ilke ve kurallara uymakla “makbul” birey olunması sadece kadınlara özgü bir durumu anlatmamaktadır, fakat yine de bu kategorizasyonu yapan tarafın genellikle otoriteyi elinde tutan taraf olduğu bilgisi de göz ardı edilmemelidir. Otorite değiştiğinde ‘makbul’ tanımının kapsamı, sınırları ve doğruları değişecektir.

Yukarıdaki anlatıya paralellik arz edecek şekilde, bu çalışmada belirli bir dönemi tespit etmek ve bu dönemin baskın söylemleri üzerinden oluşturulan “makbul kadını” tanımlayabilmek için, geçmişinden kopartılarak yeni temeller üzerine inşa edilmeye çalışılan erken Cumhuriyet dönemi baz alınmıştır.

Cumhuriyet’in ilanı ile sadece bir rejim değişikliği yaşanmamış, bununla birlikte geçmişten keskin bir kopuşu içeren ideolojik dönüşüm de ortaya koyulmuştur. İşte bu dönüşümün kadınları ne düzeyde etkilediği sorusu çalışma kapsamına alınmıştır. Bunu yaparken daha nitelikli bir değerlendirme yapabilmek için modernleşme ve feminizm tarihinden de bahseden bir anlatım tercih edilmiştir. Zira bir konunun daha iyi anlaşılması için neden-sonuç ve öncesi-sonrası ilişkisi iyi kurulmalıdır. Hülasa kadının erken Cumhuriyet dönemindeki konumunun doğru anlaşılması, geç Osmanlı dönemindeki konumunun doğru anlaşılması ile bağıntılıdır.

Erken Cumhuriyet dönemi modernleşmesinin bir eleştirisini içeren bu çalışma, Osmanlı döneminde doğan kadınların ve gelişen bazı fikri akımların, Milli Mücadele döneminde yoğrulması ve Cumhuriyet dönemine taşınması ile alakalı kadın ve onun toplumdaki konumu üzerinden bir anlatıma haizdir. Bu metodun daha iyi sonuçlar doğuracağı varsayılarak böyle bir yöntem tercih edilmiştir.

Bu araştırma, insanların “makbul” sınırlarına hapsedilip idealize edilerek, makbul olmayanların ötekileştirilmesine bir eleştiri niteliğindedir. Bu eleştiriye bir bağlama oturtabilmek için, erken Cumhuriyet döneminin “makbul” kadın

özelliklerinin neler olduğunu sorgulanmıştır. Söz gelimi dönemin modernleşme hareketinin ivme kazanması ve devletin kozmopolit niteliğinin ulus-devletleşme süreci ile çözülmesinde kadınlar nerede konumlan(dırıl)mıştır? gibi sorulara cevap aramaya çalışılmıştır. Ayrıca Erken Cumhuriyet döneminde çizilen ‘ideal kadın’ rolünü üstlenmeyen kadınların yaşadığı sorunlara da değinilmiştir.

Dönemin resmi ideolojisi olarak tanımlanan Kemalizm’in kadınlardan neler beklediği ya da kadınlara hangi misyonlar yüklediği de çalışma kapsamında sorulan sorular arasındadır. Bunlar dışında ulus-inşa sürecinde kadının rolü nedir? Cumhuriyet’in kadınları dönüştürücü bir etkisi olmuş mudur? İslami ataerkil yapıyı yok ederek kadınları özgürleştireceğini varsayan Kemalizm, gerçekten kadınları özgürleştirmiş midir? Yoksa başka bir tahakküm altına mı almıştır? Özgünleşerek kadınlar için çizilen sınırı aşmaya çalışan kadınlara nasıl yaklaşmıştır? Kadınları modernleştirerek özgürleştirmek düşüncesi başarılı olmuş mudur? Cumhuriyet’in ideal kadının sınırları kim belirler? gibi sorulara cevap aranmıştır.

Bu çalışma alanında yapılan ilk ve nadir çalışmalardan olmamakla birlikte, literatüre ‘makbul kadın’ üzerinden katkı yapması hususu önemlidir. Bunu yaparken bir karşılaştırma yapabilmek ve anlatımı zenginleştirmek için aynı dönemin ‘makbul olmayan’ kadınları da anlatılmıştır. Böylece meseleye daha bütüncül bir bakış geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca konu ile ilgili söylenecek sözlerin bitmediğini göstermesi bakımından da bu araştırma önem arz etmektedir. Makbul olanın ve olmayanın kategorize edilerek tanımlanması aynı zamanda bir sınır çizme olarak ‘makbul kadın’ özelliklerinin daha belirgin olmasını sağlayacaktır.

Literatür tarama yöntemi ile yapılan bu çalışmada, kadın tarihi hakkındaki eserlere ağırlık verilmiştir. Kavramsal çerçevenin oluşturulduğu birinci bölümde Kemalizm’in nasıl bir toplum inşa etmek istediğine değinilmiş, Batı’dan devşirilen modernitenin nasıl bir aygıtla dönüştüğü incelenmiş ve nihayet modernleşen Türkiye’nin nasıl bir tecrübeden geçtiği anlatılmıştır. Kadın meselesi üzerine bir şey söylemenin Feminizm ve Toplumsal Cinsiyete dair bir çerçeve sunmadan mümkün olmayacağı düşünülerek, Türkiye’de ve dünyada bu kavramların ne anlama geldiği de çalışma kapsamına alınmıştır.

Tarihsel sürecin anlatıldığı ikinci bölümde ‘Kemalist’ Modernizasyon sürecinde gerçekleştirilen reformlarla kadınlara hangi hakların “devlet tarafından”, “erkek eliyle” ve “nasıl verildiği” anlatılmıştır. Kadınların toplumsal alanda var olabilmesinin hangi koşul ve şartlara bağlandığı da yine bu bölümde anlatılmıştır. İlk nüvelerin atıldığı, hatta belirli bir ivmenin yakalandığı Osmanlı kadın hareketinin, üstelik Cumhuriyet’le geldiği söylenen “özgürlük” ortamında, resmi ideoloji tarafından nasıl ve niçin bastırıldığı konusu da ikinci bölüm dâhilinde işlenmiştir.

Son bölüm olan üçüncü bölümde kadınlar “makbul” ve “makbul olmayan” sıfatları üzerinden tasnif edilerek iki alt başlıkta incelenmiştir. Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet’in kuruluşunda Kemalist iktidarla aynı safta yer almalarına rağmen, Halide Edip, Nezihe Muhittin ve Latife Hanım’ın nasıl ve niçin gözden düşürüldüğü ve resmi tarihin dışında tutulduğu da yine bu bölümde anlatılmıştır. Ayrıca milli kimlik inşa sürecinde Milli Mücadele kadınlarının nasıl mitleştirildiği de bu bölüm dâhiline alınmıştır. Bunun yanı sıra resmi tarih yazımının bir kesimi ötekileştirebilmek için Milli Mücadele kadınlarını nasıl araçsallaştırdığı da bu kısımda anlatılmıştır.

Yukarıda mezkûr hususların dışında, M. Kemal’in önderliğini yaptığı erken Cumhuriyet dönemi Modernizasyonunun makbul kadın inşa sürecine manevi kızları aracılığı ile bizzat yaptığı katkılar da yine üçüncü bölümde anlatılmıştır. Bu anlatıda Afet İnan ve Sabiha Gökçen’in çizdiği ‘makbul kadın’ sınırı, başka makbul kadınlar üzerinden belirginleşmiştir. Son olarak, incelenen dönemin dışında kalmalarına rağmen, bu dönemde doğmuş ve dönemin ideolojik etkileri ile büyümüş olmaları nedeniyle başka bazı kadınların ortak özelliklerine değinilerek çalışma nihayete erdirilmiştir.

Çalışmanın hipotezi şu şekildedir; Erken Cumhuriyet dönemi modernizasyonunun ileri gelenleri halefi olduğu Osmanlı medeniyetinden tevarüs eden kadınla ilgili tüm birikimi reddederek, Batı’nın da etkisiyle, kendi ‘makbul’ kadın tipini ortaya koymuş ve bu tipin dışında kalan tüm kadınları bir şekilde sisteminin dışına itmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılacak, bunu yaparken öncelikle dönemin fotoğrafının daha iyi çekilebilmesi adına Kemalizm konusu ayrıntısıyla irdelenecektir. Sonrasında modernleşme ve feminizm kavramlarının analizi yapılarak bölüm nihayete erdirilecektir. Bu üç önemli başlık incelenirken kadın konusu merkeze alınarak etraflıca bir okuma yapılmaya çalışılacaktır.

1.1. KEMALİZM

1.1.1. Net Bir Tanımlama Yapmanın Zorluğu

Türk siyasal hayatının erken cumhuriyet dönemine rastlayan Kemalist modernleşme süreci beraberinde -hali hazırda da devam eden- tartışmalar getirmiş ve bugün dahi bu tartışmalar net bir zemine oturtulamamıştır. Doğru zeminin neden bulunamadığı sorusunun cevabı konunun kapsamı dışında olduğundan yer verilmemiştir. Bunun yerine, Kemalizm konusu ile ilgili aşağıda mezkûr farklı görüşlerden çeşitli tanımlamalara yer verilmesi tercih edilmiştir.

Öncelikle Parla'nın şu ifadeleri ile başlamak yerinde olacaktır: “Türk siyasal hayatı irdelendiğinde doğrudan bir Kemalizm tanımı yapmanın mümkün olmadığı görülmekte, fakat herhangi bir olay irdelenirken, bir düşünce, eğilim yahut tarihsel bir olay veya olguya değinilirken direkt ya da dolaylı olarak Kemalizm'e atıf yapıldığı izlenmektedir” (Parla, 2008: 13).

Parla'nın da belirttiği gibi bazı siyasi/hukuki çekinceler veya başka nedenlerle doğrudan bir Kemalizm tanımı genellikle yapılmamakta, bunun yerine salt bahis yapılarak atıf yöntemi tercih edilmektedir. Kuşkusuz bu durum da kendi içinde bazı geçerli nedenleri barındırmaktadır. Doğru bir tanımlama ve tespit içinse M. Kemal'in ve/veya Kemalizm'in sürekli içinde kalınmamalı, bunun yerine zaman zaman konuya dışarıdan bakarak mesele tartışılmalıdır (Parla, 2008: 20).

Mesele kendi tarihsel sürecinde değerlendirildiğinde erken dönemde Kemalizm'in saygın bir değer olarak zirvede yer aldığı, hatta rejimle özdeşleşen bir hale büründüğü görülmektedir. Bu dönemde Cumhuriyete ve onun değerlerine karşı görünmemek için Kemalist olmak insanlar için adeta bir zorunluluk haline gelmiştir. Bununla birlikte dönemin insanların kendi görüş ve düşüncelerine meşruluk kazandırmak amacı ile Kemalizm'i kullandıkları da izlenmektedir. Tüm bunların yanı sıra kendilerini gerçekten derin bir muhabbetle Kemalist olarak tanımlayan insanların varlığı ise yadsınamaz bir tarihsel gerçeklik olarak görülmektedir (Ünder, 2006: 153-154). Türkiye'deki bir takım Kemalist elitlerin bu konudaki yoğun duygusallığı ise hasımları tarafından da 'Kemalist görünme zorunluluğu' olarak karşılığını almış ve bu ideoloji bugün de geçerliliğini koruyan bir şekilde yaşamına devam etmiştir (Bora, 2017: 119).

Her kesimden insanın, erken cumhuriyet döneminden bugüne kadar, M. Kemal'in hayatından kendi meşrebine uygun söz ve düşüncelerini vurgulayıp, uygun olmayanları görmezden gelmesi ile çok farklı Kemalizm yorumları ortaya çıkmakla birlikte, 'gerçek' ya da resmi bir Kemalizm yorumunun iktidar ve otorite ilişkileri görmezden gelinerek doğru bir şekilde yapılması mümkün gözükmemektedir. 12 Eylül döneminde üretilmeye çalışılan 'dindar' M. Kemal portresi bu konunun örneklerindedir. Ayrıca Haydar Baş'ın 'Hoş Geldin Atatürk' kitabının da bu minvalde değerlendirilmesi mümkündür (Ünder, 2006: 153-154).

M. Kemal'in görüşleri üzerinden dahi net bir Kemalizm tanımı yapılamayacağını Taha Akyol'un "Ama Hangi Atatürk" kitabı üzerinden okumak mümkündür. Akyol'a göre kıyafetleri, düşünceleri ve en önemlisi siyaset yapma biçimleriyle birbirinden farklı Atatürk resimleri ortaya çıkmaktadır. Devir ve ihtiyaçlara göre değişen politikalar bu farklılığın bir nedeni olarak açıklanmakta, bununla birlikte resimlerden birisinin seçilerek diğerlerinden farklı hatta zıt bir Atatürk kurgusu yapmanın mümkün olduğu söylenilmektedir. Farklı Atatürk kurgularının ufukları daraltılarak zihinler kalıplara sokulmakta ve bunun bir sonucu olarak bütünü yerini parçalar almaktadır. Bu da tarihin diğer unsurlarına körlük yaratarak düşünceleri kısıtlamaktadır (Akyol, 2008: 548-552).

Konuya farklı bir pencereden bakan Zürcher ise Kemalizm'in bir tutum ve kanılar bütünü olduğunu söylemekte, fakat bu tutum ve kanıların ayrıntılı tanımlamasının yapılamayışından mütevellit, esnek bir kavramın karşımızda durduğundan bahsetmektedir (Zürcher, 2015: 269).

Tarihsel sürece bakıldığında, yeni kurulan devletin resmi ideolojisi olması amaçlanan Kemalizm bir doktrin haline getirilmeye çalışılmış, fakat konuya dair yapılan çalışmalar yelpazeyi daha da açarak paradoksal bir şekilde çeşitliliğe neden olmuştur. Örneğin M. Kemal'e bazı metafizik sıfatlarda iliştilmiş, kendisi bir peygamber, Nutuk bir kutsal kitap, nihayet Kemalizm de bir din olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte M. Kemal'in yakın çevresi de sahabelere benzetilmiştir (akt. Ünder, 2006: 150). Yine Ünder'e göre Kemalizm'i Türkiye'nin sivil dini, M. Kemal'i de bu dinin peygamberi olarak yorumlamak mümkün gözükmektedir (Ünder, 2006:151). Bu yorum yukarıda anlatılan geniş yelpazenin örneklerinden birini sergilemektedir.

1.1.2. Resmi İdeoloji

Resmi ideoloji, devlet iktidarını elinde tutan veya etkileme yeteneğine sahip elitlerin ve sınıfların, ellerinde tuttıkları devlet aygıtını ve kendilerini meşrulaştırmak, varlıklarını yeniden üretmek, kendilerine yönelik itaati sağlamak için başvurdukları, çoğunlukla gevşek, pragmatik, irrasyonel, eklektik ve sistematik değerler bütünüdür (Çelik, 2013: 625). Kemalizm de bu tanımlamaya uygun olacak şekilde çağdaş Türkiye için adı açıkça konulan 'tam resmi ideoloji' olmuştur (Parla, 2008: 13) ve Cumhuriyet Halk Fırkasının 1931 ve 1935 programları bu resmi ideolojinin temel ilkelerini belirten metinler olarak görülmüştür (Çelik, 2006: 76).

Kemalizm de diğer resmi ideolojiler gibi sahip olduğu değerleri topluma yaymak amacıyla jakoben bir zihinle zor ve rızaya başvurmaktadır. Bunu gerçekleştirmek içinse eğitim, bürokrasi ve medya kullanılmıştır. Öyle ki resmi ideolojinin yansımalarını siyasal metinlerde ve okul müfredatlarında görmek mümkün hale gelmiştir. Bu ideoloji politik olanla yetinmemiş, gündelik pratiklere nüfuz ederek yeni simge, sembol ve ritüeller inşa etmiştir (Çelik, 2013: 625).

Özetle, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve kurucu ideolojisi olarak tanımlanan Kemalizm, bütüncül siyasal ve toplumsal bir proje olarak, yeni bir vatan, toplum, kimlik ve tarih yaratmıştır (Çelik, 2006: 75).

Altı Ok

Cumhuriyetçilik

Halk Fırkası'nın 1935 Programındaki tanımı; “*Parti, ulus egemenliği ve ülkesünü en iyi ve en sağlam surette imsileyen ve taplayan devlet şekli Cumhuriyet olduğuna kanığdır. Parti bu sarsılmaz kanağatla, Cumhuriyeti her türlü tehlukeye karşı, bütün araçlarla korur.*” (tbmm.gov.tr) şeklindedir.

Milliyetçilik

Kemalizm, Osmanlı'dan miras alınan etnik ve kültürel kozmopolitizmi Osmanlı'nın parçalanma nedeni olarak görmüştür. Bunun bir sonucu olarak etnik ve kültürel bir homojenlik arayışları, Türkleştirilme çabaları ile devam etmiştir. Ortak dil ve emel birliğı paylaşmak şartıyla herkesi Türk saymaya hazır, fakat çoğulculuğı kabul etmeyen bir milliyetçilik anlayışı söz konusudur (Çelik, 2013: 644-648-649).

Halkçılık

Kemalizm'e göre Türkiye'de işçi sınıfı (sınıflar) olmadığı için, sınıf esaslı bir siyasal faaliyete gerek yoktur. Bu yüzden halkçılık, bütün ulusun çıkarını topluluk ve sınıf çıkarının üstünde tutma düşüncesinden, ulusal dayanışmadan müteşekkildir (Zürcher, 2015: 270).

Devletçilik

İktisadi alanda devletin özel girişimi teşvik etmesini, özel sektörün gücü yetmediğı takdirde ona yol gösterecek bir anlayış geliştirilmesini esas alırken, siyasal alanda devletin hayata müdahalesi ve imkânını tanımıştır (Çelik, 2013: 658).

Laiklik

M. Kemal'in laiklik anlayışı, vaktinden önce söylene idrak edilmeyecek “milli sır” söyleminin can damarıdır (Bora, 2017: 147). Laik bir devlet için atılacak

adımlarda uygulamayı bir takım aşamalara ayırmak, milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak, kademe kademe ilerlemek gerekli görülmüştür (Parla, 2008: 31). Din, kurtuluş savaşında halkı mobilize edebilmek için gereklidir, fakat cumhuriyetin ilanından sonra tedricen bunu değiştirmek elzem hale gelmiştir. Bunun için 1924'te Hilafet'in kaldırılması, 1925'te tekke, zaviye ve türbeler kapatılması, 1926'da laik medeni kanın çıkarılması, 1928'de alfabe değiştirilmesi, 1928'de "Devletin dini İslam'dır." hükmünün anayasadan çıkarılması, 1932'de ezanın Türkçeleştirilmesi birbirini izlemiştir (Bora, 2017: 148). II. Meşrutiyetten beri laik ve dini kurumları yan yana bırakan evrimcilik, tutarlı ve devrimci bir laisizmle aşılmıştır. Kemalist laiklik anlayışı teoride din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak gibi bir anlam taşısa da, pratikte dinin devletin denetimine alınmasını amaçlamıştır (Çelik, 2013: 655).

Devrimcilik

İnkılapçılık ya da o dönem kullanılan ifadeyle devrimcilik, topluma yön vermek için gerek duyulan siyasi mekanizmaları ele geçirmek, yani Cumhuriyet'in ilanı ile başlayıp, kurulan yeni siyasal örgütlenmenin sağladığı imkânlarla, gerçekleşecek olan yenileşmelere karşı çıkabilecek direnmelerin önüne geçilmesini amaçlamıştır (Köker, 2007: 175).

1.1.3. Nutuk ve 'Makbul' Vatandaşın İnşası

1927 yılında M. Kemal tarafından Mecliste bizzat okunan Nutuk, Kemalistler tarafından topyekûn bir temel eser olarak kabul görmektedir. Fakat parti içi ve dışı muhalefetin tasfiye edilmesinden sonra, tek parti rejiminin inşa edildiği dönemlerde okunan bu metnin bir iç hesaplaşma metni olarak görülmesi de mümkün gözükmemektedir. Zira Ali Fuat Cebesoy'un tabiri ile Lider 'apotrlarını' (havarilerini) eleyerek kendi liderlik anlatısını Nutuk'la kurmuştur (akt. Bora, 2017: 124).

Demokratik bir kültür ve siyaset geleneğinin olmadığı toplumlarda kitleler edilgenliğe alışık bir hale gelmekte ve dönüşümler dar kadrolar (seçkinler) eliyle

gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla erken cumhuriyet dönemi için apotr veya epigon¹ gibi kavramların kullanılması doğal bir durumdur. M. Kemal'in epigonları da onun otoriterliğini öne çıkartmışlardır (Belge, 2006: 38).

1927 yılında kürsüden okunan Nutuk bir dönemin siyasi elitler galerisi olarak çok sayıda kişinin eylem ve kişilikleri üzerine yargılardan oluşan bir çalışmadır (Parla, 2008: 22). Çalışmayla Milli Mücadele sürecindeki diğer önemli aktörler ikincilleştirilmiş yahut harcanmıştır (Bora, 2017: 124). Karizmatik lider doğru ve ileri götüren yoldan sapıp şaşmazken, ötekiler yani muhalefet tarafında her kim var ise doğruyu, hakikati kavrayışları sınırlı olduğundan yanlışta sapsmışlardır (Parla, 2008: 37). Aşağıdaki alıntı bu hususla ilgili bizlere fikir vermektedir:

“Milli Mücadeleye beraber başlayan yolculardan bazıları, milli hayatın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekamulatında, kendi fikriyat ve ruhiyatın ihatası hududu bittikçe, bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir (Atatürk, 1960: 16).

Nutuk'taki anlatı irdelendiğinde; önce objektif bir düşüncenin ortaya konulduğu, ardından yazarın da bu düşünceye uygun olacak şekilde hareket ettiği izlenmektedir. Bu yöntemle M. Kemal nesnel düşünceler ortaya koymakta, bununla birlikte bu düşüncelere uymayan paradigmaları 'kapı dışarı' etmektedir. Böylelikle Nutuk'taki değerler dizisine uymayan bütün kişi ve düşünme biçimleri makbul alanın dışına itilmektedir (Parla, 2008: 37).

Yukarıdaki anlatıyı örneklendirmek gerekirse; “...ben, milletin vicdanında ve istikbalinde ihtisas etiğim büyük tekâmül istidadını, bir milli sır gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün heyeti içtimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim.” (Atatürk, 1960: 16) sözleri ile M. Kemal doğruluğunu yalnızca kendisinin bildiği ve tek başına uygulamaya koyduğu nihai bir hedefi olduğunu belirtmektedir. Yine bu hedef doğrultusunda yapılacak bütün faaliyetler de inkılap olarak nitelendirilmiştir

¹ Troçki, Stalin'in çevresini saran “müritleri” anlatmak için “epigon” kelimesini kullanmıştır. Troçkiye göre “Epigon” yalnız önderini izleyen değil, onun belirleyici özelliğini abartarak taklit eden kişidir. (Belge, 2006: 38)

(Parla, 2008: 34). Böylece bu önemli yükü üzerine alan lider, halkının iyiliği için, gerektiğinde halka rağmen eylemler icra edebilecektir (Ünder, 2006: 142).

Nutuk'a göre halk özgür olmadığından hakikati görememektedir. Ayrıca yıllarca hurafelerin arkasından giden halkın gerçekleri görmesi uzun zaman alacaktır. Bu yüzden 'halkın iyiliği için' zaman zaman demokrasiden taviz verilmesi mümkündür. Bu düşünce sistemi halkın iradesinin zaman zaman liderin kendi eylemleriyle de (iradesi) ortaya çıkabileceği sonucunu beraberinde getirmiştir (Ünder, 2006: 142-145).

1923-1927 iktidar mücadelesinden tek adam olarak çıkan M. Kemal'in heykelleri dikilmiş, bununla birlikte O'nun merkezinde seyreden bir tarih yazımı ortaya koyulmuştur. Böylece düşüncelerinin daha kalıcı olacağına inanılmaktadır (Ünder; 2006: 142). Süreç incelendiğinde; Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nin tam olarak bu zihin doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiği durumu karşımıza çıkmaktadır. Halkevleri aracılığıyla tek parti yönetimi ile halkın temasının artırılması hedeflenmiş, böylece devrimlerin en alt tabakada daha kısa sürede kabul göreceği düşünülmüştür. Halkevleri ve Köy Enstitüleri'nde devletin toplumu ıslah etme biçimine halkın katılımını sağlama amacı güdülmüştür (Yeğen, 2006: 61).

Kapatılan Türk Ocakları'nın yerini alması için kurulan Halkevleri Kemalizm'in kültürel alan ve günlük yaşamda belirleyici olma gayretinin somut ürünleri olarak tarihteki yerini almıştır (Yeşilkaya, 2006: 113). Bora ise Türk Ocakları'nın kapatılmasını salt muhaliflikleri ile açıklamamakta, burada 'lazımsa biz yaparız' zihniyetinin olduğunu da ileri sürmektedir. Böylece sadece komünizmin değil, milliyetçiliğin de devlet tarafından yapılabileceği düşüncesi ortaya koyulmuştur (Bora, 2017: 139).

Yukarıda bahsi geçen düşünme biçiminin bir tezahürü olarak; 1935 yılında Türk Kadınlar Birliği ve Mason Locaları, 1936 yılında Talebe Birliği ve Türk Spor Kurulu gibi kurumlar feshedilmiştir. Bunlar yapılırken bu tip kurumların müstakil varlıklarına ihtiyaç kalmadığı, yapılması gerekenin zaten devlet tarafından yapıldığı

anlatılmak istenmiştir. Şayet bir durum lazımsa ve lüzum görülürse, lüzum görenler tarafından icra edilecektir (Bora, 2017: 139).

Toplumun jakoben bir zihinle dönüştürülmeye çalışıldığı Kemalist modernleşme sürecinde salt kurumlar lağvedilmemiş, yerlerine ‘makbul’ olanları da koyulmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde irşat, telkin, terbiye gibi kavramlar öne çıkartılarak, zihinsel inşa sürecinin altyapıları hazırlanmıştır. Zira ‘makbul’ vatandaşın ancak bu yöntemle ‘yaratılacağı’ öngörülmüştür (Bora, 2017: 144). Öyle ki makbul vatandaş yetiştirmek gayesi ile M. Kemal Vatandaşlık ve Tarih dersleriyle fazlaca ilgilenmiştir. Hatta tarih kitaplarının yazım işine bizzat katılmış ve resmi yurttaşlığın kült metni olarak nitelendirilen “Vatandaş İçin Medeni Bilgiler” kitabının yazımı için Afet İnan’ı görevlendirmiştir. Bu kitap 1930 yılından 1939 yılına kadar yurttaşlıkla ilgili tek ders kitabı olarak okutulmuş ve okul dışında yaygınlaştırılması için de seferber olunmuştur (Gürses, 2010: 234).

Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1950 yılında almış olduğu seçim yenilgisinden sonra Kemalizm siyasi programların hiçbirinde başat ideoloji olarak adlandırılmamış, fakat genel gösterge olarak mevcudiyetini devam ettirmiştir (Yeğen, 2006: 62-63). Çok partili hayata geçişten sonra Kemalist Cumhuriyet’i demokratik yollarla sürdürmek sorun olduğu zamanlarda Cumhuriyet’in koruyuculuğunu ise -yine Kemalizm’i gerekçe göstererek- Silahlı Kuvvetler üstlenmiştir (Ünder, 2006: 154).

Türk siyasal hayatının sonraki dönemlerine bakıldığında; 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 tarihlerinde demokrasi Kemalist ideolojinin devamı niteliğinde olacak şekilde ve geri getirilmek üzere bir süreliğine rafa kaldırılmıştır. Bu dönemlerde rejim ‘makbul olmayan’ kişileri/grupları/düşünceleri sistemin dışına çıkartmış ve ‘makbul’ kabul edilenlerle yola devam edilmiştir. Hülasa Kemalizm seçkinci ve vesayetçi olan zihniyetin yahut muhafazakâr cumhuriyetçiliğin resmi olarak karşımızda durmaktadır (Bora, 2017: 135).

1.1.4. Ulus-devletleşen Cumhuriyette Kemalist Kadın Kimliği ve Rolü

Ulus devlet kurucularının ulusu aileye benzetme eğilimini açıklayan Joane Nagel, ulusu “kadın ve erkeklerin ‘doğal’ rollerini oynadıkları ve reisinin erkek olduğu aile” şeklinde tanımlamaktadır. Bundan dolayı ulus-devletleşme sürecinde kadınlar ulusun anneleri olarak, merkezi ama sembolik bir yere sahip olmuşlardır (Akt. Tokuroğlu, 2004: 87). Kadınların ulus-devlet inşasında üstlendikleri rolün Türkiye’ye özgü olmadığını altını çizen Aksoy, geç uluslaşan tüm toplumların benzer özellikler gösterdiğine dikkat çekmektedir (Aksoy, 2014: 77). Partha Chatterjee’de bu durumu kadının ulusal tarih içinde eritilmesi ve ikincil konumunun yeniden meşrulaştırılması şeklinde açıklamaktadır (Akt. Aksoy, 2014: 77).

Cumhuriyet’in ilanından hemen sonra yaşanan kültürel devrim ister istemez bir “kadın tipi” ortaya çıkarmıştır. Bu kadın tipi yeni sistemin ideolojisi ve simgelerini taşımaktadır. Yeni kadın tipine batıdaki örneğe benzer roller vermek suretiyle kişilik kazandırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu kadının geleneksel kadın görüntüsü vermemesine de özen gösterilmiştir (Kırkpınar, 1998: 16). Cumhuriyet Türkiye’sinde kadınlık ve erkeklik olgularının yeniden üretilmesi suretiyle, ataerkil ideoloji değişen toplumun değişmeyen temeli olmaya devam etmiştir. Erkeğin rasyonel aklının karşısında, kadın irrasyonellik ve duygusallık ile özdeşleştirilmesi durumu devamlılık göstermiştir (Berktaş, 2016: 276).

Türk modernleşmesinin karakteristiği olarak, ulus-inşa sürecine katılımın, cinsiyetleştirilmiş rotaları, tarzları ve içerikleri söz konusu olmuştur. Bu süreç içerisinde kadınlar modern bir toplumun inşasından değil, aslında ulus-devlet inşasından dışlanmışlardır. Sancar’ın “dişil ulus inşası” olarak tanımladığı kavram ile kadınlar, Türk ailesinin evini/yuvasını inşa etmek suretiyle, Türk ulusunun inşasına dişil olarak katılmaktadırlar (Sancar, 2017: 308).

Yine bu dönemde kadınlar kamusal alanda modernliğin sembolü ve savunucusu olurken, evde geleneğin taşıyıcısı ve sürdürücüsü olarak ulusal inşa sürecine dâhil olacaklardır. Erkeği mutlu etmek, toplumu eğitip üretmek, modern ve

mazbut olmak kadınların devamlı yapması gereken davranışları arasında görülmüştür (Sancar, 2017: 74).

Cumhuriyet'ten sonra ortaya koyulan “Ulusal Türk Kadını” kimliğini oluşturma çabalarında ise kadın-erkek eşitliğinin söylem olarak kullanılması yanında, asıl vurgu “vatanperverlik” üzerine yapılmıştır. Kadının, mal, süs ve görüntüsü için değil, akli, çalışkanlığı, “fedakârlığı”, “vatana ve ailesine katkıları” üzerinden değerlendirilmesi savunulmuştur (Aktaş, 2018, 215).

Kemalist devrim reformlarının simgesinin “kadın” olduğunu söyleyen Göle, bu “ideal kadın” imajının ulus inşası ve ilerlemesindeki rolünün altının çizildiğini söylemektedir. Cinsiyetlerin kamusal alanda görünür olması ve toplumsal alanlarda kaynaşmasını hedefleyen “Kemalist feminizm” özel ve kamusal alanı yeniden ve derinden gözden geçirmek için uğraş göstermiştir (Göle, 2017: 88).

Kamusal alandaki kadınların bağımsız eylemlerindeki sınırlamalara karşın, Kemalist söylem, kadın-erkek eşitliği tezini savunmuştur. Kamu alanına girmeyi başarabilenler bu ayrıcalıktan yararlanmışlardır. Dolayısıyla Kemalist söylemin “aynılık” varsayımı kamu alanında yapay olarak yaratılmış bir durumdur (Y.Arat, 2017: 105).

Laik ulus devletin inşası ile kadınların davranışını belirleyen şey din ve gelenek olmaktan çıkmış, ulus devletin bizzat kendisi bu görevi üstlenmiştir. Geleneksel roller ise modern biçimler altında sürdürülmeye devam etmiştir (Berktaş, 2016: 279). T. Bora'nın tabiriyle; “*Türk'ün cevherini baskı altında tutarak rüştünü engelleyen 'heyula', Osmanlı artık olmadığına göre, 'yeni adam' devlete, 'yeni kadın' da 'yeni adam' a bağlılıkla yükümlüdür*” (Akt. Berktaş, 2016: 279). Kadının erkeğe bağlılığı durumuna devlete bağlılık hususu da eklendiğinde, iki yerden bağlı olan bir kadın tipi ortaya koyulmuş olmaktadır.

Modernleşmeyi ve uluslaşmayı ilerleme ve uygarlıkla eş değer gören resmi Kemalizm söylemi, “cehaletin” ve “hurafelerin” hüküm sürdüğü bir yere aydınlanmayı getiren idealist kaymakam, öğretmen gibi imgelerle bunu her alanda

yaymaya çalışmıştır. Kadınları baskıdan kurtarma da aynı ideolojik paketin unsurları arasında görülmüştür (Kandiyoti, 2017: 116). Cumhuriyet'in modern erkeği devlet törenlerine katılırken yanında başı açık kadın yer alırken, köylü kardeşi geleneksel kıyafet içinde onu kırk adım gerisinden izleyen çarşafli karısıyla resmedilmektedir. Bu bağlamda köy öğretmeni ve/veya ilçe kaymakamı da bu gelenekselliğe uygarlık yayma misyonu ile hareket etmektedir. Tüm bu anlatının yanı sıra, bir yandan da Türk köylüsünün kişiliği üzerinden halk bilgeliğinin taşıyıcısı olarak idealize edilmesi, kavram kargaşasına veya bir paradoksa işaret etmektedir (Kandiyoti, 2017: 126).

Cumhuriyet'in ilk yirmi yılı için eğitim kurumlarında ve “modern aile” nin şekillenmesinde eşitlikçi bir ideoloji oluşturulduğu gözlemlenmektedir. Ancak Kemalist reformların öngördüğü şekilde modern olmak koşul görülmüştür. Durakbaşa, erken Cumhuriyet'in ‘modern feminite’ sini yani Kemalist kadın kimliğini şöyle tanımlamaktadır: “eğitilmiş meslek kadını, kulüp ve dernek faaliyetlerine katılan örgütçü karakterli, iyi eğitilmiş anne ve eş, balolarda iyi dans edebilen, modayı takip eden ve en önemlisi yeni kurumsal düzenlemelerle uyumlu bir tavır, yani Cumhuriyet devrimlerine karşı derin bir şükran...” (Durakbaşa, 1998: 46).

Nükhet Sirman'a göre Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınlar yönetici elitler tarafından “eğitilmesi gereken birer eş ve anne olarak görülmeye devam edilmiş, ayrıca yine aynı kadınlar “ulusu eğitmek” yani öğretmen olmakla da görevlendirilmiştir (Akt. Kadioğlu, 1998: 94). Cumhuriyet'in “modern”, “laik” ve “yurtsever” kadınları öğretmenlik mesleğine teşvik edilmişlerdir, fakat yine de eş ve anne olmak birincil öncelik olarak ortaya koyulmuştur. Kadın bir yandan çağdaşlaşma ile paralel olarak kamusal alanda görünür olmalı, aynı zamanda aile sınırları içinde de tanımlanmalıdır. Özetle kadınlardan hem modernliğin sözde imgeleri olmaları hem de eski toplumsal yapıları korumakla görevli gelenek bekçileri rolünü üstlenmeleri beklenmiştir (Kadioğlu, 1998: 94).

Kadioğlu'na göre Cumhuriyet'in yeni kadın tipi cinsel serbestlik ve abartılı makyaj gibi konularda eleştirilmiş, bunun yerine “modern fakat mütevazı” olması

beklenmiştir. Geleneksel ile modern olan arasında sıkışıp kalan kadınlar için iffetsizlikle tanımlanabilecek aşırı modern hareketler uygun görülmezken, alaturka bir yaşamdan da kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır (Kadioğlu, 1998: 96).

1.1.5. Cumhuriyet Kızları

Erken Cumhuriyet döneminde -erkeklerle kıyaslandığında- kadınlara yönelik daha fazla ideolojik müdahale yapılmış ve Osmanlı ataerkilliğinin belirli yönleri, özgün Türk törelerinin yozlaşması şeklinde yorumlanmıştır. Bu yozlaşmadan kurtulmak için de yeni söylemler oluşturulmuştur. Cumhuriyet kadınlarının özgürleşmesine ilişkin bu yaklaşım resmi devlet ideolojisinin bir unsuru olarak kabul görmüştür (Kandiyoti, 2017: 129).

Bu resmi ideoloji ile uyumlu olarak, yeni devletin modernliğini, rejimin ikonografisinde kilit önem taşıyan kadın imgeleri simgelemiştir. Geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, kısa etekli, okul önlüklü ya da asker üniformalı genç kızlar veya balo salonunda dans eden tuvaletli kadınlar bu hususa örnek teşkil etmektedir (Kandiyoti, 2017: 129).

Sarah Graham-Brown, 1920-1930'ların görsel imgelerinin, kırsal kesimde yaşayan kadınların büyük bir bölümü için uzak olduğunu belirtmiş, fakat yine de bu imgelerin "bir ideal" olarak gerçeği gizlemek suretiyle güven duygusu yarattığını da söylemiştir. Kırsal kesimde yaşayan kadınların modern devlet kurumuna ulaşımına erkekler aracılık ettiğinden dolayı, yani ağındaki araçlar sebebiyle kadınların eşit yurttaşlar olarak tanımlanması mümkün olmamıştır (Akt. Kandiyoti, 2017: 129)

Kemalist modernizasyonun ektiği ilk bireyselleşme tohumlarının etkisi ile yüz yüze kalan kadınlar, bireysel bir ahlak geliştirmek durumunda kalmışlardır. Bu yeni ahlak anlayışını "Modernist Püriten" olarak tanımlayan Durakbaşı, babalar için kızlarının modern bir eğitim almaları kadar, aile namusuna uygun davranma ve uygun evlilikler yapmalarının da önemli olduğunu söylemektedir (Durakbaşı, 2017: 46).

Kemalist kadın kimliğinin oluşumunun altındaki bir diğer faktör ise, Kemalist erkekler ve bu erkeklerin kızlarını örnek “Cumhuriyet Kızları” olarak yetiştirme arzusudur. Modern kızlarının her yönden “modern” bir eğitim almasını arzulayan babalar, eğlence ortamlarında eşleri ve kızları ile birlikte sosyalleşmek istemektedirler. Tüm bunlar yapılırken kızlardan erkeklerle olan ilişkilerinde titiz davranmaları ve uygun eşler buluncaya kadar cinselliklerini bastırmaları da istenmiştir (Durakbaşı, 1998: 47).

Durakbaşı'ya göre Kemalist medeniyet idealleri ile yetişmiş “örnek” kızlar ile “ilerici” babalar arasında oluşan “sessiz bir mutabakat” kadınların kamusal yaşama katılmalarını belirlemişken, Cumhuriyet kadınlarının babaları tarafından korunması, en başta ve simgesel olarak Türklerin babası Atatürk'ün koruması altında gerçekleşmiş ve kadınların o sayede toplumsal yaşama katılmaları ile kendilerine atfedilen medeniyet misyonunu gururla kabullenmeleri söz konusu olmuştur (Akt. Göle, 2016: 107).

Cumhuriyet döneminde üniversite eğitimi almış ilk kuşak kadınların bir ağızdan söyledikleri öyküde, “kendilerini batı ülkelerindeki kadınlara göre avantajlı hisseden, cinsiyete dayalı hiçbir ayrıcalık yaşamadıkları” söylemi vardır (Durakbaşı, 1998: 31). Yine Türk kadınının akademik kariyere katılım açısından dünya sıralamasında önemli bir yere sahip olduğu da sıkça zikredilmiştir (Z. Arat, 1998: 52).

1.1.6. Kadın Figürü

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile geçmişten gelen bilgi, kültür, yaşama biçimi ve zihniyet birikimi yok sayılarak yeni bir ulus-devlet zihniyeti üretilmeye ve topluma öğretilmeye çalışılmıştır (Tokuroğlu, 2004: 33). Toplumsal hafızalardaki bu durumun karşılığını “yarılma”, “çatlama”, “kopuş” veya “kırılma” deyimleri ile açıklayan Berktaş, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e geçişte toplumda meydana gelen kutuplaşmanın “eski/yeni” “geleneksel/modern” “İslami/laik”, “Resmi/öteki” gibi karşılıklara denk düştüğünü söylemektedir (Berktaş, 2016: 275).

Batıdaki iktidarlar demokrasi, adalet, eşitlik gibi kavramların sembollerle ifade edilmesinde kadın figürlerini kullanmışlardır. Cumhuriyet de benzer şekilde “yalın ayak, göğsü bağı açık, çekici, saf ve elinde bayrakla koşan bir genç kız resmi” ile sembolize edilmiştir. Nitekim erken Cumhuriyet döneminde başka bu tip figürlere de başvurulmuştur. “Mermi taşıyan kadın köylü kadın”, “kağnı çeken köylü kadın”, “tayırlu kadın”, “kaşları çatık kadın”, ileri bakan kadın”, “elinde kitap olan şehirli kadın” bunlardan bazılarıdır (Tokuroğlu, 2004: 83).

1.1.7. Anadolu Kadını

Kadın hem medeniyet projesinde hem milliyetçilik ideolojisinde Kemalist hareketin harcı olmuştur. Cumhuriyetle birlikte medeniyet değişiminin baş aktörü yapılmak istenen kadın, “Anadolu Kadını” olarak simgeleştirilmek suretiyle milli bilincin oluşumunu sergilemiştir. “Halkına yabancı Osmanlı kadını” ya da “taassup altında, medeniyete yabancı Müslüman kadınının” karşısına “Anadolu kadını” çıkartılmıştır (Göle, 2016: 91).

Osmanlı kozmopolitliğine karşı Anadolu kadını, M. Kemal’in söylemlerinde de tasvirlerle yüceltilmiştir: “Çifte süren, tarlayı eken, ormandan odunu keresteyi getiren, ürünlerini pazara götürerek paraya çeviren, aile ocağının dumanını tütüren, bütün bunlarla beraber, sırtı ile kağnısı ile kucağındaki yavrusu ile yağmur demeyip kış demeyip cephenin mühimmatını taşıyan hep onlar, hep o ulvi, fedakâr, o ilahi Anadolu Kadını olmuştur” (Akt. Göle, 2016: 91).

M. Kemal, alafanga ve yozlaşmış kentli kadının karşısına, iffetli, saf ve çalışkan kadın olan “Anadolu kadını” nı çıkartmıştır. Bu idealizasyon milli Türk edebiyatında da tekrarlanan bir tema haline gelmiştir (Durakbaşa, 2017: 122).

Anadolu kadınının bir başka özelliği ise hem “kurtaran” hem de “kurtarılan” olmasıdır. Cumhuriyet reformları onu İslam dininin taassubundan kurtardığına göre, o da Cumhuriyet reformlarını yozlaşmaktan kurtaracaktır. Bu misyon Kemalist kadınlara medeniyet ile millet arasında köprü kurma görevi yüklemiştir (Göle, 2016: 91).

Erken Cumhuriyet döneminde kadınlar için “şımarık İstanbul sosyete kadını” ve “fedakâr Anadolu kadını” şeklinde kategorilere ayırmak suretiyle birbirini dışlayan ve/veya birbirinin zıddı olan tipler de icat edilmiştir. Anadolu Kadını söylemi Batı tehdidi altındaki kimlik buhranının ve özgürlüğü tehlikede olan Türk ulusunun ayakta durabilmesinin kurucu ögesi olarak görülmüştür (Sancar, 2017: 314).

Anadolu Kadını söylemini benimseyen modern kadınlar bu benimsemenin ödülü olarak kamusal alanda görünürlük kazanmışlardır. Yine bu kadınlar köylü kadınları kurtarılması gereken kadınlar olarak nitelendirmişlerdir. Köylü kadınlar “Kendi adlarına kendi haklarını savunamayacak kadar cahil ve bilinçsiz oldukları” gerekçesi ile “sözü olmayan” kadınlar haline gelirken, aslında modern kadınlar da zaten bütün sorunlarının çözüldüğü yanılgısıyla kendi adlarına bir talepte bulunmadıkları için yine “sözü olmayan” kadınlar halini almışlardır (Sancar, 2017: 314-315).

1.2. MODERNİTE VE MODERNLEŞME

Literatürde önemli bir tartışma konusu olan modernleşme konusu türevleriyle birlikte bu bölüme alınmıştır. Sonrasında konu aileye ve oradan da kadına getirilerek bir sonraki kısma geçilecektir. Çok uzun bir yazın oluşturulmamış, kapsamın ve bağlamın dışına çıkılmamaya çalışılmıştır.

1.2.1. Modernite ve Modernlik

Latince “modernus” kökünden gelen “modern” kelimesi Fransızca *moderne* şeklinde yazılmakta olup, zamana ait, asri manalarına gelmektedir (www.etimolojiturkce.com). İlk olarak Hegel tarafından kullanılan modern sözcüğü, mekân olarak Avrupa’yı, yön olarak ise batıyı işaret etmektedir. Bu öznel modernden üretilen modernite kavramı, Avrupa’da belirli bir dönemde yaşanan değişim ve dönüşümlerle ortaya çıkmış olan süreci anlatmaktadır (Baran, 2013: 59-60). Bu minvalde modernlik (modernite) Giddens’in tanımı ile “XVII. yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve

örgütlenme biçimlerine” tekabül etmektedir (Giddens, 1994: 9). Tarihsel süreç içerisinde Aydınlanma Düşüncesi, Bilimsel Devrim, Endüstri ve Fransız devrimleriyle gerçekleşen değişim ve dönüşümler de moderniteyi şekillendiren unsurlar olagelmıştır (Turhanoglu, 2012: 8).

Batı Avrupa’da ortaya çıkan Aydınlanma süreci insanlık tarihi açısından kökleri Rönesans ve Reformasyona dayanan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu düşünce Avrupa’da yaygın olan Hıristiyan geleneğin hâkimiyetindeki geleneksel dünya görüşüne karşı çıkmıştır. Akabinde ortaya çıkan Bilimsel Devrim sürecinde de dini otorite, dünyayı anlama ve/veya anlamlandırmada hâkim zihniyeti oluşturan batıl inanış biçimleri ve doğaüstü itikatlar reddedilmiştir. Bunu yaparken akıl ve bilime dayalı bir düşünce sistemi geliştirilmeye çalışılmıştır (Turhanoglu, 2012: 4).

Yukarıda mezkûr dönemde buhar ve elektrik gibi güç kaynaklarının kullanılması endüstrinin giderek artan bir ivme ile gelişmesini sağlamış, bu durumun bir sonucu olarak ekonomik ve toplumsal yapıda da önemli değişiklikler görülmüştür. Bu değişikliklerden birisi tarımda makineleşmenin neden olduğu kırdan kente yahut tarımdan sanayiye göçün hızla artmasıdır. Üretimin makineleştiği bu dönemde emek de giderek makineleşmiştir.

Bu ekonomik/endüstriyel değişim/dönüşümün zihni boyutu Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Söz konusu devrimi hazırlayan unsurlar ise aydınlanma döneminde sıkça tekrarlanan eşitlik, özgürlük, güçlerin ayrılığı, hoşgörü gibi ilkeler olmuştur (Turhanoglu, 2012: 7-8).

Modernite ‘dünyayı değiştirme’ misyonu ile ortaya çıkartılmış ve misyonuna uygun düşecek şekilde istediği bu etkiyi de gerçekleştirmiştir. Aydınlanma Düşüncesinin ‘çocuğu’ olan bu proje, insanın kaderini ilahi olandan alıp kendi eline verme iddiasına dayanmakta ve böylelikle akli kutsallaştırmaktadır. Terminolojide Rasyonalizm/Rasyonellik şeklinde de tanımlandırılan bu fikri akım, Avrupa’da yıllar boyunca devam eden tartışmaları ortaya çıkartmıştır.

Tekeli, modernite projesinin dört boyut üzerinden geliştiğini söylemektedir. Birincisi ekonomik boyuttur ve liberal mülkiyet anlayışını kurumsallaştırmaktadır. İkinci boyut ise bilgiye, ahlaka ve sanata yaklaşımı içermektedir ve bu yaklaşımlar nesnel ve evrensellik iddiası taşımaktadır. Üçüncü boyut geleneksel bağlardan kurtulan ve artık kendi aklına güvenen “birey” in doğmasını içermektedir. Bu birey büyük bütünün bir parçası haline gelmiştir. Böylece bir araya gelen bireyler yurttaşlar topluluğunu oluşturmaktadır. Dördüncü ve son boyut ise gelişen kurumsal yapıdır. Yani, “ekonomik faaliyetler içerisindeki bu tür bireylerden oluşmuş, kendi yaptıkları üzerine düşünen ve onları geliştirmeye çalışan toplum yeni bir örgütlenme biçimi ortaya koymuştur. Bu düzen kısaca ulus-devlet olma ve demokratik süreçlere dayanma özellikleri ile özetlenebilir” (İ. Tekeli, 2002: 20). Bu açıdan bakıldığında modernleşmeyi -demokratikleşmeyi de içeren- bir ulus-devletleşme süreci olarak tanımlamak da mümkün gözükmemektedir.

Touraine de moderniteyi tanımlarken yukarıdaki anlatıyla uygun düşecek şekilde, akılcılaştırma, laikleşme, özgürleşme, ilerleme, insan doğası üzerine egemenliğin kurulması ve geleneğin terk edilmesi gibi ülkülerden bahsetmiştir. Bu ülkülere dayalı olarak oluşturulan toplumsal örgütlenme ve özel sanayi toplumunun işleme biçimi olarak tanımlanmıştır (akt. Sönmez, 2017: 32).

Yine Touraine modernliği anlatırken bir yüzü akılcılaştırma diğer yüzü ferdiyet kazanma olan bu olgunun, bilim adına özneyi dışarı atması hususunu “trajedi” olarak değerlendirmiştir. Bu trajedinin bir sonucu olarak; aklı özgür kılmak için duyguları ve tahayyülleri bastırılmış olan; kadınlar, çocuklar, işçiler ve sömürge altında tutulan insanlar kapitalist boyunduruğu altında ezilmişlerdir (akt. Sönmez, 2017: 34).

Ezcümle modernite yahut modernlik; Batı Avrupa’da içsel dinamikler sonucu ortaya çıkmış ve sonradan çoğunlukla siyasal ve ekonomik nedenlerle globalleşmiş bir olgudur (Keyman ve Kahraman, 2011: 81).

1.2.2. Modernleşme ve Modernizasyon

Modernleşme, gelenekselden modern olana geçiş sürecini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram toplumları ‘geleneksel’ ve ‘modern’ şeklinde ikiye ayırmakta ve bu iki toplum tipinin karşılaştırılmasını esas almaktadır. Bu karşılaştırma yapılırken “modern toplum tipi” tanımlanmış ve bu tanımlandırmanın bir sonucu olacak şekilde geleneksel toplumlar “modern olmayan toplumlar” olarak kabul edilmiştir (Köker, 2007: 39-40). Bu kavramsallaştırma ile geleneksel toplumların modernleşmeleri bir zorunluluk olarak sunulmuş olmaktadır.

Modernleşme, Batı’nın 1960’lardaki bugününün idealleştirilmesidir. İlerlemeci olan ve bütün toplumlar için ‘zorunlu aşamaları’ içeren bu süreç determinist bir anlayışla ortaya koyulmuştur. Böylelikle tarihin karşı konulamaz akışı içerisinde yapılan eylemler bu akışı geciktirmekte yahut hızlandırmakta ve fakat değiştirememektedir (Köker, 2007: 50).

Batı’ya göre (Batı Avrupa ve Kuzey Amerika) Batı’da modernleşme bir iç süreç olarak yaşanmış ve adeta ‘içeriden’ gerçekleştirilmiştir. Fakat Batılı olmayan toplumlarda modernleşmenin bu şekilde tezahür etmesi mümkün görülmemiş, dışarıdan güdülenim sonucu ancak ortaya çıkartılabileceği varsayılmıştır. Bunun bir sonucu olarak sömürgecilik faaliyetleri, aristokrasi, yerli ve yabancı sermaye işbirliği gibi durumlar için meşruiyet zemini hazırlanmıştır (Köker, 2007: 63).

Yukarıda anlatılanlar ışığında bir tekrar yapmak gerekirse; modernite bir proje olarak ortaya koyulmuş gibi görünmekte ve modernleşme bu projeyi mümkün kılan kurumsal yapıya işaret etmektedir. Batıda mevcut olan bu kurumsal yapı batı-dışı toplumlar için idealize edilmiş ve bu toplumlar batılılaşma derecelerine göre ‘modern’ sayılmışlardır. İşte bu süreç, batılılaşma veya modernizasyon olarak tanımlanan sürecin ifadesidir (Çiğdem, 2002: 68).

Tarihsel süreç içerisinde Modernleşme, Modernizasyon², Çağdaşlaşma, Asrileşme, Batılılaşma, Medenileşme, Muasır Medeniyet Seviyesine Ulaşma gibi birçok kavram modernleşmeyi ifade etmek için birbiri yerine kullanılmıştır. Hangi kavramla ifade edilirse edilsin, Batı dışı toplumların, sadece “modernleştikleri” ama “modern” olamadıkları vurgusu kaimdir. Bir bakıma batı dışı toplumların modern pratiklerinin çağdaş olamaması söz konusudur. Batılılaşma, adeta tarihsel gecikmişliğin giderilmesinin bir aracı haline getirilmiştir. Böylelikle Batı dışı toplumlar ne kadar modernleşirlerse modernleşsinler hep çağın gerisinde kalmak suretiyle aslında modernleşmemektedirler (Çiğdem, 2002: 68).

Modernleşme süreci içerisinde giren toplumlarda, bireylerin ve toplulukların değişen koşullara uyum sağlayabilmek için geleneksel yükümlülüklerden kurtulmaları gerekli görülmüştür. Karpat’a göre toplumsal yapılar açısından Modernleşmenin düzeyi, bir toplumun modern uluslaşma ve ekonomik gelişme sürecinin başarması ile yakından ilintilidir. Bu aynı zamanda toplumun tüm ayrıntılarına hükmeden bir değişimi de kaçınılmaz hale getirmektedir (Karakaya, 2017: 155-156).

Toplumsal, politik ve iktisadi alanlarda büyük dönüşümleri içeren modernleşme süreci, birçok insanın yaşamında kaygı verici dönüşümlere yol açtığından (Turhanoğlu, 2012: 15), beşeri hafızada yaralar da meydana getirmiştir. Toplumlar batının hangi özelliğini ne derece alacakları hususunda mutabakata varamamışlar, bundan dolayı Batının ilmi, teknolojisi ve sanayisi ile zihniyetinin ayrılması ya da ayrılmamasına ilişkin bilinç sağlam bir zemine oturtulamamıştır (Çiğdem, 2002: 68). Bu durumun bir sonucu olarak, modernleşmeye çalışan toplumlarda bazı sosyolojik ‘iç’ sorunlar da ortaya çıkmıştır.

Çiğdem’e göre bu iç sorunların en önemli nedeni; batılılaşmayı kendisine çözüm olarak gören iradenin bu iradeyi mümkün kılan toplumsal bir örgütlenmeye ihtiyacının kaçınılmaz olmasıdır. Bu örgütlenme, merkezi bir devlet, bu devleti çekip çevirecek bir bürokrasi ve devleti koruyacak askeri bir tabakanın varlığı anlamına

² Bu tez için tercih edilen modernizasyon kavramı ile Erken Cumhuriyet Modernleşmesi gerçekleştirilirken toplumsal kesimlerin edilgen bırakılmasına vurgu yapılmak istenmiştir.

gelmektedir. Bu örgütlenmeyi oluşturan toplumların Batı'dan yalıtık biçimde 'biz' tahayyülü ile hareket etmeleri mümkün gözükmele birlikte, bu durum bütün modernleşen toplumlarda bu şekilde gelişmemiştir. Bunun yerine birçok toplum kendilerine dayatılan talepleri çeşitli nedenlerle kabul etmek durumunda kalmıştır (Çiğdem, 2002: 69).

Bu bölümde anlatılan tüm hususları özetlemek iktiza ederse, modernite projesinin 'makbul' olanı Batı'daki örneklere en fazla benzeyenidir. 'Makbul' bir modernleşme de ancak Batı ile arasındaki farkı en aza indiren toplumlarda mümkün olabilecektir. Nihayet modernleşen toplumların 'makbul' bireyleri ise modernizasyon projesinin benimsediği (dayattığı) hayat tarzını yaşamına en fazla adapte edenlerden oluşacaktır.

1.2.3. Batılılaşma

Modernleşme tarihi içerisinde batılılaşma hiçbir dönem durağan özellik göstermemiş, zaman içinde anlam ve işlev değişikliklerine uğramıştır. İlk olarak zihniyetler Batılılaşmış, ardından siyasal kurumlar ve kimlikler Batılı hale gelmiştir (Kahraman, 2002: 125).

Doğu ve Batı'nın yöne göre adlandırılması ve buradan bir zıtlştırmanın icat edilmesinin kökeninde Roma İmparatorluğu'nun Doğu-Batı ayrımı vardır. Tarihsel süreç içerisinde Roma'nın batı parçası zaman içinde uygarlaşmış, fakat doğu, deyim yerindeyse uygarlaşmakta gecikmiş ve Roma'yı bölünmeye zorlamıştır (Kılıçbay, 2011: 61). Batı'nın ayrı bir uygarlık oluşturup tüm dünya için "model" haline gelmesi ise birçok aşamadan geçmek suretiyle olmuştur. Nihayet Fransız ve Sanayi devrimlerinden sonra Batı "Batı" olmuş "Batılılaşma" da batılı olmayan dünya tarafından bir uğraş/hedef haline gelmiştir. Zaman içindeyse "Batılılaşma" kavramının tedirgin edici çağrışımından ötürü daha nötr bir ifade olan "modernleşme" kavramı yaygın olarak tercih edilmiştir (Belge, 2002: 43).

Ortaylı, Batı'nın, coğrafya, din veya endüstrileşme ile tanımlanmasının yetersiz olduğunu, Batı toplumlarının veya uygarlıklarının ayrıcı özelliklerinin

“değişim” toplumları olmasından kaynaklandığını söylemektedir. Değişim bilincine Batı kadar erken varan ve bu kadar hızlı değişip dönüşen başka toplum yoktur. Batı dışı modernleşme deneyimlerinde, toplumlar ne kadar değişime açık olurlarsa olsunlar bu açıklık batının ki kadar belirgin olamamıştır (Ortaylı, 1995: 15).

Göle, Batı dışı toplumların modernleşme deneyimlerini “Batı-dışı modernlik” kavramsallaştırması üzerinden yapmaktadır. Batıyı merkezden kaydırarak, yerel olguların analizine evrensel bir dil kazandırılmak suretiyle modernliğin, çoğul, yerel ve alternatif anlatımları ile gerçekleşmiş olacağını savunmaktadır. Ayrıca Batılı olmayan toplumların özgün bir modernlik yaşayabilmesinin ilk koşulunu, modernleşme-batılılaşma özdeşliğinin kırılmasına bağlamaktadır. Batı dışı toplumları modernliğin aynasından okumak yerine, modernliği batı dışındaki toplumların aynasından okuyarak batı dışı toplumların edilgenlikten üretkenliğe geçmesi mümkün olabilecektir (Göle, 2002: 59-60).

Batı-dışı toplumlarda gelenek ve modernlik arasında özel bir kopukluktan söz etmek mümkündür. Sık kullanılan geleneksel toplum etiketine rağmen bu toplumlar geleneklerinden uzaklaşmışlardır. Gönüllü otoriter modernizasyonun etkili olduğu toplumlarda, sömürgeleştirilen toplumların aksine gelenekten kopuş daha radikal seyretmektedir (Göle, 2011: 70). Bunun aksine Hodgson Modernliğin Batı’ya, geleneğin ise Doğu’ya mahsus olduğunun yaygın kabulünü aşmaya çalışmaktadır. Batı’daki geleneğin etkinlik ve sürekliliğinin, bireysel rasyonelliği kanalize etmeye yaradığını söylemektedir. Ayrıca Hodgson geleneğin modern bir fenomen olduğunu ve modernliğin ancak bir gelenek üzerine kurulabileceğini belirtmektedir (Akt. Armağan, 2011: 93).

Batı-dışı toplumların batılılaşmasında/modernleşmesinde iki farklı süreç söz konusudur. Birincisi batının yayılcı politikaları karşısında sömürgeleşen, yekdiğeri ise nispeten bağımsızlığını korumuş, Türkiye gibi “batıya rağmen batılılaşma” tecrübesi yaşamış ülkelerdir. Batıya rağmen batılılaşma tecrübesi, batının üstünlüğünün kabulüne dayalı olarak, var olabilme koşulunun batılılaşma/modernleşme temeline dayandırılmasıdır (Ulusoy, 2015: 543).

Batı'nın pozitif ve negatif yönlerinin ayırt edilmesi yolu ile batılılaşma, bütün Batı-dışı modernleşme tecrübelerinde kullanılan bir formül olagelmıştır. Bu formül Şinasi'nin ifadeleriyle: “Asya'nın aklı-i piranesi ile Avrupa'nın bıkı-i fikrini evlendirme” üzerinedir. İleri Batı'nın iyisine refakat eden kötüsü, Doğu'nun da kötüsüne refakat eden iyisi olduğunun alametidir (Bora, 2017: 69). Farklı bir tez ortaya koyan Moore ise modernliğin bölünmez bir proje olduğunu ve mönüden yemek beğenircesine bir tarafının seçilmesinin mümkün olmadığını dile getirmiştir (Keyder, 2017: 41).

İlerleme düşüncesi, Avrupa'nın ilk Aydınlanma döneminde tüm sosyolojik katmanlarda görülmemektedir. Fakat bütün insanlık için ulaşılabilir bir kavram olan ilerleme, zaman içinde bazı liderlerin elinde ayrıştırıcı hale dönüşecektir. Bu ayrışmadan sonra, ileri ve geri olarak tanımlanmanın sonucu ‘geri’ ifadesi bir grubu suçlamanın aracı haline gelmiştir (Kasaba, 2017: 32). Sözde gerici ve ilerici tanımlamaları ile çatışmanın gittikçe keskin hale gelmesine gerek olmadığını söyleyen İnalçık, karşı tarafı anlamak isteyenlerin bağınaz bir davranış yerine, akılcı bir tutumla uzlaşmacı hale gelebileceğini savunmaktadır. Akıl sayesinde ‘ben ve öteki’ bilincinin aşılabilmesi sonucu yeni kültür sentezleri meydana getirebilen insan, medenidir (İnalçık, 2011: 29).

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda ivme kazanan batılılaşma çabaları ilk olarak “devletin korunup kollanması ve ihya edilmesi” maksadıyla ve “kısmi batılılaşma” düşüncesiyle ortaya koyulmuştur. Tarihsel süreç içerisinde öncelikle askeri reformlar, ardından siyasi/idari reformlar ve nihayet eğitim reformları yapılmıştır. Cumhuriyet ile birlikte bu yoldan vazgeçilerek “topyekün batılılaşma” stratejisi kurucu kadro tarafından ortaya koyulmuştur. Cumhuriyetin “yeni bir toplum yaratma projesi” devlet eksenli ve devlet eliyle yeni bir toplum inşa etmeyi arzulamaktadır. Bu toplum devlet eliyle denetlenecek ve devletin bekası da ancak bu yolla sağlanabilecektir (Toker ve Tekin, 2002: 82-86). Yine iktisadi kalkınma da devlet eliyle gerçekleştirilecek ve pozitif bilime dayalı, laiklik temelli bir sosyoloji/form ortaya koyulacaktır. Bütün bu çabaların sonunda devlet güdümlü ortak iyunin üretildiği ‘milli kimlik’ inşa edilecektir (İ. Tekeli, 2002: 20).

Peyami Safa'ya göre Atatürk inkılabının değişmez iki prensibinin milliyetçilik ve medeniyetçilik olduğunu söyleyen Göle, Kemalist medeniyet projesinin devletin yapısını değiştirmekten öte, halkın yaşam şekline, davranış biçimlerine ve gündelik alışkanlıklarına nüfuz etmek istediğini vurgulamaktadır. Göle, medeni ve kültürlü kişi denilince ortaya koyulan kültürel eserlerin aksine, adab-ı muaşeret kurallarına uygunluk derecesinin akıllara gelmesinin Fransa ve İngiltere kökenli batıcılık anlayışından ileri geldiğini öne sürmektedir. Ayrıca Cumhuriyetle birlikte alafrangalık moda akımlarının ötesinde, erişilmesi gerekli ve resmi ideolojinin bir parçası olmuştur (Göle, 2016: 84-85-86). Vatandaşlar yaşam tarzı ve giyim kuşamı ile uygarlaştıklarını göstermek durumundadırlar. Kasaba'ya göre Osmanlı, Jöntürk ve Kemalist liderin kafasında da insanların dış görünümü, caddelerin temizliği, kurumların türü ve niteliği gibi biçimsel değişim unsurları modernleşme ile eşanlamlıdır (Kasaba, 2017: 30). Kadın ise bu biçimselliğe uyacak şekilde, hem modernizasyon sürecinde hem de ulus-devletleşme sürecinde batıya karşı ülkenin vitrini olmak suretiyle nesneleştirilerek, reformların bayrağını taşımaktadır. Burada reformların bayrağını taşıyanlar ne eski İstanbul kadınları ne de milli mücadelenin kadınları olabilmıştır. Fakat bunun yerine ortaya koyulmaya çalışılan kadın tipolojisi, yani Kemalizm'in 'makbul' kadınları reformlara bayraktarlık yapmıştır.

1.2.4. Aile Odaklı Modernleşme

Batılılaşan ve modernleşen kadının kendiliğinden özgürleşeceği varsayımına dayanan Cumhuriyet ideolojisi, "iyi ve sadık" vatandaşlar yetiştiren aile kurumuna özel önem atfetmiştir. Bu bakımdan kadın için iyi bir vatandaş olmanın yolu iyi anne olmaktan geçmektedir (Tokuroğlu, 2004: 86-87).

Modernleşme projesinin benimsediği cinsiyetçi rejimden dolayı, erkek ve kadınların modern devletin oluşumu bağlamında ulus-devlet inşa sürecine birlikte katkı sağlamaları mümkün olmamıştır. Bunun yerine, erkeklerin modern ulus-devlet, kadınların modern aileler/yuvalar kurmak aracılığıyla katkı sağladığı modernlik anlayışı hâkim olmuştur (Sancar, 2017: 192).

Toska'ya göre Modernleşmenin erken dönemlerinden beri 'kadın' toplumun geri kalmışlığının sorumlusu olarak gösterilmiştir. Terakki sayesinde bu cahillikten kurtarılması hedeflenen kadını cahillikten kurtarmanın temel nedeni ise çocuklardır. Geleceği biçimlendirecek olan çocuklara terbiye verecek olan anneye bu vesileyle toplumsal bir rol 'bahşedilmiştir' (Toska, 1998: 71).

Göle'ye göre ise kadınlar aynı zamanda annelik rollerinin devamı niteliğinde olan "muallime hanımlık", "hemşirelik" gibi mesleklerle toplumsal yaşama katılarak, "medeni" yaşama ayak uydurmayı ihmal etmeden ve tüm bunları kendi için değil, halkına ve/veya milletine faydalı olmak için yapmalıdırlar (Göle, 2016: 97).

Z.Arat'a göre Kemalist reformlar kadını özgürleştirmeyi ve kadın bilincini yükseltmeyi amaçlamaktan ziyade, Türk kadınlarının 'daha iyi bir eş ve anne' olmasına katkı sağlayacak eğitim ve becerilerle donanmasına atfen ortaya koyulmuştur. Böylelikle "cumhuriyetçi ataerkil düzenin" perçinlenmesi sağlanmıştır (Z. Arat, 1998: 52).

Z.Arat, M. Kemal'in söylevlerinden söylemsel bir çerçeve oluşturmuş ve O'nun kadına bakışından bazı nüveler aktarmıştır. Bu çerçevede kadın, toplumsal alanda olumlu ve olumsuz etkileri olan bir güç olarak kabul edilmektedir. Osmanlı dönemi ataletinden kadın sorumlu tutulmakta ve bu tutumla aynı zamanda potansiyel bir güç olarak görülmektedir. İlim ve fen ihtiyacından her iki cinsin eşit şekilde yararlanması gerekmekte, fakat bu eşitlik içerisinde kadının en önemli erdemi olarak görülen "analık" olgusu ihmal edilmemelidir. Erkeklerle aynı tahsilden geçen kadınlar onların mütemmim cüzü olacaktır. Söylevlerde geçen "beraber yürümek" ifadesi, bu işbirliğini ima etmesi bakımından önemlidir. Bu düşüncelerle M. Kemal tarafından kadınlara modernleşme sürecinin hızlandırıcısı olacak şekilde, periferal bir rol biçildiği izlenmektedir (Z. Arat, 1998: 53-54).

Erken Cumhuriyet döneminde Milliyetçilik ideolojisi kapsamında ve milli devletin "sosyal mühendislik" programları vasıtasıyla kadınlık olgusu yeni anlamlar yüklenerek tekrar kurgulanmıştır. Bu kurgunun bir sonucu olarak toplumun bekası ve

yeni kuşakların yetiştirilmesi gerekliliği sebebiyle kadınlık annelik üzerinden merkezi bir konuma eriştirilmiştir. Böylelikle ulus devlet ideolojisinin bir ünitesi olan ailede cinsiyete dayalı bir iş bölümü oluşturulmuştur. Bu işbölümünde ev geçimi erkeğin, ev bakımı ise kadının görevi olarak tanımlanmıştır (Durakbaşı, 1998: 36).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadının annelik görevinin ödüllendirildiği bir uygulamadan bahseden Zihnioğlu, altı taneden fazla çocuk doğuran kadınlara “Kahraman Anne” nişanı verildiğini, bu nişanı alanlardan Asiye Ağaoğlu’nun torununun bu bilgiyi ona aktardığını söylemektedir (Zihnioğlu, 2016: 306).

1.2.5. Türk Modernleşmesinin Ulus-devletleşme ile iç içe girişinin “Kadın” Üzerinden Okunması

Türk Modernleşmesi ve Aydınlanma düşüncesinin biyolojik cinslerin ayrımı üzerine yaptığı tanım benzerlik göstermektedir. Bu düşünce sistemlerinde erkek “rasyonalite” yi, kadın ise “irrasyonelite” yi çağrıştırmaktadır. Kadın dişil özelliklerini yönetemez görülürken, erkek akıl ile özdeşleştirilip “modern” olarak tanımlanmıştır. Bundan dolayı batı düşünce tarihinde kadın modern özne olan erkeğin “ötekisi” olmakla, her nasıl olmuşsa modernin de ötekisi olarak tanımlanmıştır (Durakbaşı, 1998: 36).

Türk modernleşmesinde kadının özel bir yeri olduğu sıklıkla vurgulanmasına karşın, resmi söylemde oldukça olumlu bir şekilde değerlendirilen bu olgu, eleştirel yaklaşımlarda olumsuz yanlarına vurgu yapılarak değerlendirilmektedir. Eleştirel anlatıların ortak noktası ise kadınların ulus devlet inşa sürecinde çoğunluğu erkek olan ulusçu ve modernleşmeci önder kadrolar tarafından “simge” olarak kullanılmak suretiyle nesneleştirilmesidir. Burada belirleyici olması gereken yaklaşım, tarihin dengeli bir biçimde değerlendirilmesi ve “özneleşme” mücadelesinin önemsenerak altı çizilmesi gerektiğidir (Berktaş, 1998: 1).

Ulusçuluğun, her ne kadar farklılaşmış olsa da, son dönem Osmanlı ve erken dönem Cumhuriyet’in hâkim paradigması olduğu görülmektedir. Burada asıl vurgu, Türk ulusçuluğu ile Türk Feminizminin birlikteliği üzerinedir. Son dönem

Osmanlı’da kadınlar savaş koşullarının etkisi ile ulusçu düşüncelerin bilincinde olan “yurttaşlar” haline gelmişler ve bu bilinçlerini bir talebe dönüştürmüşlerdir. Erkeklerin de bu talebe bilinçli ve/veya bilinçsiz katkılarının bir sonucu olarak “Osmanlı Feminizminin” yolu açılmıştır (Berktaş, 1998: 1).

Ortadoğu’daki uluslaşma sürecinin ortak bir özelliği olarak, İslami değerlerle batı değerleri arasında bir denge bulma çabasının, aynı zamanda geleneksel olan ile modern olan arasında bir çeşit denge bulma çabası olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir. Reformcu aydınlar arasında da denge arayışının paylaşıldığını söyleyen Kadioğlu, erkeklerin hiçbir zaman net bir şekilde bu dengeyi kuramadığını ve bu yükün kadınlar tarafından yüklenildiğini belirtmektedir (Kadioğlu, 1998: 91-92).

1.2.6. Türkiye de Kadın Meselesi Hakkında Yazmanın Kısıtlılıkları

Türkiye’de kadınların tarihi araştırılırken, batılı-feminist veya genel söylem kalıplardan ziyade, tarihsel ve kültürel bağlamdan kopmadan bir değerlendirme yapmak suretiyle haksız yargılardan kurtulmak mümkün gözükmektedir (Durakbaşı, 2012: 196).

Türkiye’deki tarih yazımında kadınların görünür olamamasının nedenleri üzerinde duran Durakbaşı, öncelikle Türk modernleşmesi içerisinde kadınların sembolik rollerinin ön plana çıkartılması ile tarihin “öznesi” olarak etkinliklerinin göz ardı edildiğini söylemektedir. İkinci neden ise kadın haklarının milliyetçilik ideolojisi ekseninde ve resmi ideoloji çevresinde savunulmuş olmasıdır. Kadın tarihi yazımının modernleşmeci milliyetçi söylemden kurtarılarak özgünleşebileceği savunulmaktadır (Durakbaşı, 2012: 196).

Modernleşmeci ve milliyetçi söylem, toplumdaki kadın algısını topyekun değiştirmek yerine farklı bir biçimde de olsa yeniden kurgulanmasına aracılık etmiştir. Ayrıca bu söylemlerin oluşturduğu imgeler ve kalıplar kadına dair meseleler üzerine giden yolu keşfetmeye engel teşkil etmektedir (Karakaya, 2017: 165).

Türkiye’de Latin Alfabesinin kabulü ile yaşanan kültürel kopukluk bir çeşit bellek kaybına neden olmuştur. Yapılması gereken bazı çalışmalarla bu durumun olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amaçlanmalıdır. Kadınların bıraktığı günce, anı, otobiyografi, mektup gibi kaynaklar gün ışığına çıkartılmalı ve objektif değerlendirmeler yapılmalıdır. Özellikle romanlar olmak üzere edebi kaynaklar kadınların dünyaları ve sosyal kimliklerine ilişkin önemli şeyler söyleyebilmelidir (Durakbaşı, 2012: 196).

1.3. FEMİNİZM

Latince “femine” (kadın) kökünden türeyen feminizm, kadınların salt kadın olmalarından mütevellit maruz kaldıkları zorlukları, baskı ve ezilmişlik ilişkilerini inceleyen, sınıf, ırk, ulus, din, dil gibi unsurlarla kadınların yaşadığı sorunları ele alan bir bilim alanı olarak görülmektedir (Taş, 2016: 165). Feminizm, kadınların erkeklere nazaran dezavantajlı, eşitsiz ve ikincil bir konumda olduğundan hareketle “toplumsal cinsiyet hiyerarşisi” ni ve bu hiyerarşinin ortaya çıkardığı iktidar ilişkisini irdelemektedir. Bu iktidar ilişkisi sebebiyle erkeğin egemen, kadının ise bağımlı olduğu bir düzen ortaya çıkarılmıştır. Kısaca Feminizm, kadınların kendilerini baskı altına alan bu düzeni algılaması, tanımlaması ve ona karşı mücadele yöntemleri geliştirmesi olarak ifade edilmektedir (Çakır, 2014: 415-416).

Gisela Notz’a göre feminizm, *“Kadınların hayatlarında düzelme olması için politik pratik önlemler organize eden, kampanya ve eylemler düzenleyen, ayrımcılık ve dezavantajlı koşulların ortadan kalkması için çalışan bir toplumsal harekettir.”* (Akt. Altuntaş, 2013: 344).

Feminizme milliyetçi bir perspektiften bakarak tanımlama yoluna giden Ziya Gökalp, bu olguyu İslam öncesi dönemdeki Türk kavimlerinin kadın-erkek eşitliği üzerinden temellendirmiştir. Gökalp, Türk kadınlarının Türk milliyetçiliği etrafında kazandığı yeni kimliğin, batı feminizmini olumsuzlayan yerli bir kimlik etrafında kurulduğunu savunmuştur (Akt. Durakbaşı, 1998: 36).

1.3.1. Feminizm ve Toplumsal Cinsiyet

Literatüre önce “feminist çalışmalar” ismi ile giren, akabinde “kadın çalışmaları” şeklinde anılan bu alan, son kertede “toplumsal cinsiyet çalışmaları” şeklinde tanımlanmaya başlamıştır. Bu çalışmalar birbirini besleyerek büyüttüğünden, bugün toplumsal cinsiyet çalışmalarını feminist çalışmalardan ayrı düşünmek mümkün görünmemektedir (Ecevit, 2012: 3).

Toplumsal cinsiyet kavramını sosyolojiye kazandıran Ann Oakley’e göre cinsiyet, biyolojik olarak bir kadın-erkek ayrımına işaret ederken, toplumsal cinsiyet erkeklik ile kadınlık arasındaki eşitsiz bölünmeye vurgu yapmaktadır (Gürhan, 2010: 59).

Toplumsal Cinsiyet, kadın ve erkek olarak biyolojik bir ayırmadan öte, kadınlığın ve erkekliğin sosyal ve kültürel olarak tanımlanması ve bu tanımların onlara yüklediği toplumsal rollerin anlatılmasına ilişkin bir kavramdır. Bu kavram kadın ve erkek arasındaki güç ilişkisini anlamaya ve eşitsizlikleri sorgulamaya çalıştığından feminist çalışmalar için önem arz etmektedir (Ecevit, 2012: 4).

Toplumsallaşma süreci, kız ve erkek çocuklarına toplumsal cinsiyetlerinin öğretilmesi ve rollerinin benimsetilmesi şeklinde işlemektedir. Bu süreçte doğal olduğu kabul edilen roller üzerinden dolayı da olsa, kadınların erkeklere tabi olması sonucu doğmuş olmaktadır. Feminizm, kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin değişebileceğini ve bu sayede toplumdaki erkek egemenliğinin son bulabileceğini ileri sürmektedir (Ecevit, 2012: 6).

1.3.2. Erkek Feminizmi

Erkek egemen toplumlar, eşitlik niyetiyle bazı ödünler vererek kadınlara haklar tanısa bile, kadınlığı tanımlama ve ona “ad koyma” hakkını ellerinde tutmuşlardır. Dinler, ideolojiler ve siyasal sistemler farklılaşsa da, “ad koymak” hegemonik bir araç olarak erkeğin ayrıcalığında olmakta ve erkek de bunu çıkarları doğrultusunda şekillendirmektedir. Türk modernleşmesinin erkekleri de bu kurala

dâhil olmuşlar ve kendi “ideal kadın” hayallerini toplumsal projenin bir parçası sayarak meşrulaştırmaya girişmişlerdir (Berktaş, 1998: 2).

“Kadın meselesi” üzerine yazan modernleşme yanlısı erkeklerin kadını gündeme getirmesi, kadınların haklarından mahrum oldukları düşüncesinden doğmamaktadır. Bilakis onlar modernleşememe sorununun altında kadının cehaletinin yattığını anlatmaya çalışmışlar ve geri kalmışlık nedeni olarak kadınları ortaya atmışlardır. Bunu yaparken sürekli eski ile yeniye karşılaştırma metodunu uygulamışlar ve kadınları adeta bir ‘sorun’ olarak görmüşlerdir (Durakbaş, 1998: 37). Modernleşmenin kadın meselesi etrafında ele alınması ve kadının meselesinin de eğitim ekseninde dönmesi örtülü de olsa kadının cehaletine gönderme yapmaktadır.

Kandiyoti’ye göre, kadınların eğitimi ve modernleşmesi yönündeki erkek yazılarında üstü kapalı olarak yer alan bir diğer nokta, erkeklerin arkadaşlık sağlamayan yetersiz eşlere mahkûm olması hususudur (Kandiyoti, 2017: 124). Erkekler, şahit olunan toplumsal değişimin kadını da içermesini istemekte ve tasarladıkları yeni (modern) topluma ilişkin bir kadın tasavvuru da hayal ederek, kendilerine uygun gördükleri “eş-arkadaş” kadını imgelemekteydiler (Bora, 2017: 742). Berktaş ise erkeklerin kendilerine cariye değil, eş-yoldaş aradıklarını söylemeler dahi, zihinlerindeki kadın imgesinin cariyeden pek farkı olmadığını söylemektedir (Berktaş: 1998:3).

Durakbaş’a göre erkek egemenliğinin korunarak “zararsız bir feminizmi” savunan bir söylem geliştirmeye girişen “münevver erkeklerin” kadın meseleleri üzerine oluşturdukları kadın ideali etkili olmuştur (Durakbaş, 1998:41). Bundan dolayı erkekler için terazinin “görev ve sorumluluk” kefi hep ağır basmıştır (Berktaş, 1998: 2). Bu görev ve sorumlulukların tanımlanması dışında, kadınların süs ve moda düşününü olarak ‘aşırı asrileşmesi’ de eleştirilen bir diğer husus olarak görülmektedir (Durakbaş, 1998: 42).

1.3.3. Cumhuriyet ve Devlet Feminizmi

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemi kadın hareketlerini karşılaştırmalı bir yol izleyerek izah eden Altuntaş, Cumhuriyet dönemi kadın hareketinin yüzünü batıya dönmüş olduğunu, fakat Osmanlı kadın hareketinin öncülerinin çoğunlukla batı karşıtı bir görüşe sahip olduğunu söylemektedir. Altuntaş, Fatma Aliye ve Halide Edip örneklerini vererek, bu öncü kadınların batı feminizmini “mazlum Müslüman halkları” ezen bir biçimde tanımladıklarını ifade etmiştir (Altuntaş, 2013: 379).

Yine Altuntaş’a göre Osmanlı ve Cumhuriyet kuşağı kadınları arasındaki asıl önemli fark, onların “merkezi otoriteyle bağlantısı” ile alakalıdır. Osmanlı kadınları hükümete karşı bir mücadele içinde kendilerini tanımlamışken, Cumhuriyet ile sahneye çıkan “öncü” kadınlar siyasi otoriteyle kendilerini aynı bütünlüğün içinde görmüşlerdir. Bu nedenle Cumhuriyet dönemini “devlet feminizmi” olarak tanımlandırmak mümkün gözükmemektedir (Altuntaş, 2013: 379).

Ş. Tekeli de Kemalist reform ve politikaların toplumsal dönüşümü başlatma noktasında önemli olduğunu ifade etmekle beraber, mevcut düzene karşı bir saldırı biçimini aldığını da söylemektedir. Erken Cumhuriyet döneminin ayırt edici özelliklerinden biri olarak; “tabandan” bir kadın hareketinin olmadığı koşullarda, kadınlara yönelik reformların “tepeden” yapılması şekli ile “devlet feminizmi” biçiminde tanımlamak makul bir yaklaşımdır (Akt. Kadioğlu, 1998: 95). Dönemin seçkin kadınları seçkin öncüler olmanın heyecanını öyle tutku ile yaşamışlardır ki, hem kendi yaşamlarındaki trajik yöne hem de Türkiye kadınının asıl gerçekliğine kör olmuşlardır. Trajedi içeren durum ise kadınların benimsediği kimliğin kendi seçtikleri kimlik değil, fakat onlara “devlet” tarafından atfedilen kimlik olmasıdır (Ş. Tekeli, 2017: 187).

Dönemin devlet feminizmi olarak tanımlandırılması hususunda farklı fikirler mevcut olmakla birlikte, “Devlet Feminizmi” sayılmamasının nedeni de konumuz açısından önemli gözükmemektedir. Zira erken Cumhuriyet döneminde kadın statü ve hakları konusunda yapılan düzenlemelerde kadını temel alan bir sistem ortaya

konulmamış, hatta düzenlemelerde “devlet” her alanda baskınlığını hissettirmiştir. Yapılan politikalarda kadın amaç değil bilakis araç olarak var olmuştur (Altuntaş, 2013: 379).

Nihayet devlet feminizminin “hegemonik ulusal kimlik” benimsenmesi açısından bir yarar sağladığını söyleyen Durakbaşa, kadınların milliyetçi ideolojinin ideal yaygınlaştırıcıları olarak hizmet ettiklerini ve bu hizmetin kendilerine sağladığı üstünlükten de yararlandıklarını söylemektedir (Durakbaşa, 2017: 93).

1.3.4. Erken Cumhuriyet’in Cinsiyetsiz Cinsiyeti Kadın

Kemalizm, kamusal alanda görünürlük kazanarak erkeklerle bir arada bulunan kadınların “iffetli” olduklarını ve toplumsal ahlakı tehdit etmediklerini ispat etmek istemiştir. Kadının kamusal alana girmesinde adeta “saygınlık şartı” aranmış ve bu saygınlık biraz abartılarak durum meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda okumuş ve meslek sahibi olmuş cinsiyetsiz hatta kimi zaman erkek kimliğine bürünmüş kadın tipi ön plana çıkartılmıştır (Göle, 2016: 109).

Kemalist dönemde modern kadının kamusal alanda rahatsız edilmemesi ya da tacize uğramaması için yeni işaret ve kalıplar dizisi geliştirilmiştir. Osmanlı’daki dişiliği gizleyen çarşafın yerini cumhuriyetle tayyör almıştır. Kadın memur, ağırbaşlı, tayyörlü, yüzü açık şekilde dişiliği silikleşmek suretiyle “cinsiyetsiz” bir kimlik ile ön plana çıkartılmış, aynı zamanda cinsel olarak elde edilemez olduğu imajı da oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece dişiliği denetim altına almak, “modern” kadının hem simgesi hem de erkeğe karşı zırh haline gelmiştir (Kandiyoti, 2017: 131).

Türk modernleşme sürecinde kadını özel alana hapseden geleneksel ataerkil yapıdan vazgeçilerek kadının kamusal alana çıkmasına müsaade eden yeni toplumsal yapının benimsenmesi amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için kamusal alanda kadının cinsiyetsizleştirilmesi hedef haline getirilmiştir. Bu bağlamda kadına toplumun “anası”, “bacısı” gibi roller verilmiştir (Berktaş, 1998: 4).

Akrabalık terimlerinin, akraba olmayan karşı cinsler arasında kullanılması toplumsal ilişkileri kolaylaştırmakta yararlı bir araç işlevi görmüştür. “ana” ,“bacı”, “amca” ,“teyze”, gibi hitap biçimleri daha çok saygı ifadesi için kullanılırken, “oğlum”, “kızım” gibi terimler ise korumaya değer genç kişiyi belirtmek üzere kullanılmıştır. Özetle, cinsel açıdan nötr niteliği göstermek cihetiyle bu tabirlere başvurmak kültürel bakımdan da onaylanan bir durumu bizlere anlatmaktadır (Kandiyoti, 2017: 131)

Cinsel açıdan ulaşılmazlık ifadesi olarak “bacı” teması oldukça güçlü ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Kandiyoti, 2017: 131). Kemalist camianın dışında İslamcı ve sol gruplar içinde de kızların “bacı” olarak adlandırılması söz konusu olmuştur. Bu kesimlerdeki “Bacı” ifadesi ile genç kadınların cinsiyetine vurguda bulunulurken, aynı zamandan cinsellikle araya mesafe konduğunu da belirten Aktaş’a göre, bu bacı sınırı ile bir başka değere de vurgu yapılmaktadır. O da tutkuyu aşan şekilde “dava” ya bağlılığın vurgusu olarak, davaya olan aşkın önceliğidir (Aktaş, 2016: 15-16). Yıldız Ramazanoğlu ise bacı ile ifade edilen, davayı önceleyen cinsiyetsiz güzelliğe örnek olarak “Çalikuşu Feride” yi vermektedir. (Akt. Aktaş, 2016: 17).

Kemalist Cumhuriyet ideolojisi, modernleşme reformlarına bir “cinsiyetsizleştirme” ve “yeniden cinsiyetlileştirme” projesi de eklemiştir. Kemalizm’in kazandırdığı “erkeklik” ve “kadınlık” geleneksel cinsiyet normlarının bazılarını “geri” sayarak değersiz, kimilerini de “yeni” kabul ederek değerli görmüştür. Kemalist-milliyetçi paradigmanın eksenindeki Türk milliyetçiliğinin bayraktarlığını çalışkan, sağlıklı, zinde kadın ve erkekler yapmaktadır. Genç erkek ve kadınlar “devrimlerin” “çağdaşlaşmanın” ve aydınlanmanın bekçileri olarak gösterilmiştir (Durakbaşa, 2017: 24-25).

Cumhuriyet’in yeni kadını iş ve aile yükünü birlikte yüklenen bir kahraman olarak görülmüştür. O, namuslu, cinsiyetsiz bir silah arkadaşıdır. Sadık bir eş ve anne, özverili ve alçakgönüllüdür. Kocasının yoldaşı ve sosyal faaliyetlerde eşidir. Kısaca her başarılı erkeğin arkasında var olandır (Kadioğlu, 1998: 96).

Atatürk demeçlerinde kadınların görünümündeki aşırı örtünmenin ulusumuzu küçük düşürecek bir durum olduğunu beyan etmiş, fakat bazı kadınların da Avrupai giyim tarzlarında aşırıya gitmesini hoş karşılamamıştır (Akt. Z. Arat, 1998: 55). Türk kadınından beklenen, Avrupa ülkelerine karşı yürütülen ulusal mücadeledeki gibi “yoldaş-kadın” olmasıdır. Bu vesile ile kadının iffet ve namusunu koruması için kendisinden “cinsiyetsizlik” beklenmiştir (Z. Arat, 1998: 55).

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHSEL SÜREÇ

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise kadın konusu bağlarıyla birlikte tarihsel süreci içerisinde ele alınacaktır. Bu çaba kadın konusunun bugününü anlamının bazı şifrelerini de bünyesinde barındırmaktadır. Fakat yine de bu çalışmada indirgemeci bir yaklaşım sergilenerek belli bir dönem anlatılmaktadır.

Bölüm kapsamında Osmanlı modernleşmesi ve Kemalist modernizasyon süreci anlatılacak, feminizm ve toplumsal cinsiyet başlıklarıyla devam edilecektir. Nihayet Kadınlar Halk Fırkası ve Türk Kadınlar Birliği'nden bahsedilerek bölüm tamamlanacaktır.

2.1. OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE KADIN

Genel bir söyleyişle modernleşmeyi piyasa toplumunun ve ulus devletin doğuşuna eşlik eden, toplumsal yaşamdaki çeşitli dönüşümleri özetleyen genelleştirilmiş imajlar şeklinde tanımlamak mümkündür. Yine Modernleşme, İmparatorluk'tan ulus devlete geçişin önemli bir tahrik unsuru olmuştur (Kasaba, 2017: 24).

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin temel dinamiği askeri ve iktisadi açıdan zor durumda olan devletin kurtarılması olmuştur. Kuşkusuz bu zihnin oluşmasında devleti kutsayan Türk töresinin etkisi de vardır (Ulusoy, 2015: 544). Mardin'e göre ise Türkiye modernleşmesinin tüm aşamalarında devlet aygıtı sabit kalmış, kültürel kurumlar yabancı bir kültürden alınmıştır (Mardin, 2017a: 68). Devlet aygıtının sabit kalmasında etkili olan “devlet-i ebed müddet” fikri yani devletin sonsuzluğuna olan inançtır (Akıncı, 2013: 233). Osmanlı toplumu, dini örgütlenme bağları ile bağlılığın yanında devlete bağlılığın da etki yaptığı cemaatçi yapıda bir toplumdur. Bu cemaatçi yapı, kişi ile devlet arasına yer aldığından, “yarı-medeni bir toplum” meydana gelmekte ve doğu toplumlarında devlet ile bireyler

arasındaki kurumların eksikliğinden doğan “doğu despotizmi” Osmanlı için geçerli olmamaktadır (Mardin, 2017b: 42).

Tekeli, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşmesini dört aşamaya ayırmaktadır. İmparatorluğun bazı sorunlarla karşılaştığının kabulüne dayanan ilk aşamada, sorunların var olan düzen içinde çözümünün mümkün olduğu düşünülmüştür (İ. Tekeli, 2002: 22). Bu minvalde 1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşması, Osmanlıların Batı medeniyetine yönelik hareketinin başlangıcıdır (İnalçık, 2011: 29). Önemli toprak kayıplarının yanı sıra bu antlaşma ile Hristiyan devletlerin Osmanlı devletine verdiği haraç ilga edilmekle kalmamış, Osmanlı Devleti, Avrupa Devletlerinin diplomasi mekanizmasının bir aracı olmaya da başlamıştır (Berkes, 2018: 41). Toprak kayıplarının devam etmesinin sonucu olarak Batı'nın askeri kurumlarının ve savaş teknolojisinin imparatorluğa nasıl getirileceği devletin gündem maddesi olmakla beraber, savaşın sonucunun tanrıya bırakılması inancı da tartışılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte III. Ahmet döneminde İbrahim Müteferrika ile basım sanatı Osmanlı'ya getirilmiştir. Ayrıca Lale Devri'nde batı uygarlığının refaha yönelik yaşam tarzı Osmanlı idarecileri sınıfına nüfuz etmiştir (Mardin, 2017b: 10).

Karşılaşılan sorunların var olan düzen içinde çözülemeyeceğinin anlaşılmasıyla beraber, Osmanlı modernleşmesi ikinci aşamaya gelmiştir. Bu aşamada modernite projesinin sosyal sistem etkileri birinci aşamadaki gibi dıştan olmaktan ziyade, sistemin içine sızmak suretiyle gerçekleşmiştir (İ. Tekeli, 2002: 23). III. Selim döneminde, “Nizam-ı Cedid” yani ‘Yeni Düzen’ denilen reform programı başlatılmış olsa da, gelen olumsuz tepkiler bu yenilikleri ileri tarihlere atmıştır. Askeri ve ilmi alanda yapılan yeniliklerin bir ayağı yeniçerilerin ve ulemanın etkinliğinin azaltılmak istenmesi iken, diğer ayağı Avrupalılaşmaktır (Tunaya, 1960: 21). Bu dönem Zürcher tarafından geleneksel reform teşebbüsleri ile Tanzimat arası bir geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır. Yine bu dönemde Avrupa'dan, özellikle Fransa'dan gelen eğitimciler iletişim kanallarından birini oluşturmuştur. Bunun yanı sıra ilk olarak Avrupa'da açılan daimi Osmanlı elçilikleri³

³Büyükelçilikler sırası ile Londra (1793) , Viyana (1794), Berlin (1795), Paris (1796) (Zürcher, 2015:46)

ile diplomatlar Avrupa'daki yaşamın da elçileri olmuşlardır (Zürcher, 2015: 44-46). Tunaya'ya göre bu elçiliklerin açılması "kendisini Avrupa'dan üstün görme" anlayışının bırakılması anlamını içermektedir (Tunaya, 1960: 24). Avrupa ile ilgili ilk sistematik değerlendirmenin bu kaynaktan geldiğini söyleyen Mardin, İmparatorluk için Batı'nın "model" olarak alınmasına dayalı "düzeltme" (Tanzimat) tekliflerinin buradan kaynaklanmasının altını çizmektedir (Mardin, 2017b: 11).

Bu dönemde II. Mahmut kendisinden önceki kötü reform tecrübelerinden dersini alarak yeniçeri ocağını lağvetmiştir (Mardin, 2017b: 11). Bu reformla Osmanlı dualizmi olarak ifade eden kurumlardaki ikili yapı ilk olarak askeri alanda ortadan kalkmış olmaktadır (Tunaya, 1960: 28). Ayrıca Avrupa usulünde modern bir ordu tahsis etmek suretiyle toprak kayıplarının önlenebileceği anlayışı hâkimdir. Fakat devletin bu yeniliklerin mali boyutunu karşılayabilmek için düzenli bir vergilendirme sistemini ihtiyacı kaçınılmaz hale gelmiştir. Öte yandan ordudaki askeri birlikleri "çağdaş" bireyler yapmanın yolu da eğitimden geçmektedir. Modern eğitim kurumları sayesinde de ülke kaynaklarını seferber edebilecek bürokratik kadrolar oluşturulmuş olacaktır (Zürcher, 2015: 59). Tüm bunların yanında sistemin işlerlik kazanabilmesi için çok sayıda eğitilmiş insana ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyacı karşılamak için ülke dışına öğrenciler⁴ gönderilmiş ve ülke içinde modern eğitim kurumları yaygınlaştırılmıştır. Böylece eğitim yoluyla "geç aydınlanan ülkenin erken aydınları" sahneye çıkarılmıştır. Bu erken aydınlar kendilerine bir misyon biçerek modernleşmenin yayıcı aktörü rolünü yüklenmişlerdir (İ. Tekeli, 2002: 22).

Tekeli'nin sınıflandırmasına göre Osmanlı modernleşmesindeki üçüncü aşama, modernite projesiyle yeni ilişki kurma biçimlerinin geliştiği dönemdir. Bu dönemde belirli düzeyde iktidar talebiyle kamu alanını etkilemeye çalışan iktidar dışındaki kişi ve grupların hareketlerinin genişlemesi söz konusudur. Bu süreç sultanın meşruiyetini sorgulamaktan ziyade işleyişteki hatalara yönelik reform ve bürokrasinin üst kademelerinde yer almaya yönelik iktidar talepleridir (İ. Tekeli, 2002: 23).

⁴ 1827 yılında Avrupa'ya toplu öğrenci gönderilmesi (Zürcher, 2015: 74)

1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayununun ilanıyla başlayan ve Tanzimat olarak adlandırılan dönemin mimarı Londra elçiliğinde bulunan Mustafa Reşit Paşa'dır (Mardin, 2017b: 12).

Tanzim kelimesinin çoğulu olan "Tanzimat" nizam (düzen) verme anlamına gelmektedir (Berkes, 2018: 213). Kendisinden önceki tüm belgelerden daha fazla batılı olan bu belge bazı tarihçiler tarafından Türklerin ilk "Haklar Beyannamesi" olarak tanınmıştır. Tunaya'ya göre ise Tanzimat dönemi Gülhane Hattı ile başlatılması mümkün değildir. Zira Tanzimat, Osmanlı İmparatorluğu meselesinin, gittikçe artan yabancı (batı) müdahalesi baskısı altında, aydın bir kesim tarafından çözülmeye çalışılmasıdır (Tunaya, 1960: 32). Batının üstünlüğünün resmen tanındığı bu fermenda en fazla "eşitlik" üzerinde durulmuş ve çeşitli dinlere mensup Osmanlılar arasındaki eşitlik prensibi tesis edilmeye çalışılmıştır. Devletin gayesi "İttihadı Anasır", yani unsurların/çokluğun ve çeşitliliğin birliği olarak işlenmiştir. İslamlık yanında Osmanlılık ikinci bir unsur olarak yerleşmiş ve devletin gayesi de müesseseleri de ikilileştirilmiştir (Tunaya, 1960: 34-35). Tanzimat ile beraber giyim kuşamdan kıyafete, paranın kullanımından evlerin stiline kadar insanlar arası ilişkiler Avrupalı olmuş ve Batı'nın günlük kültürü etkin bir biçimde imparatorluğa nüfuz etmiştir (Mardin, 2017b: 13).

Tanzimat reformlarını güçlendirmek için hazırlanan Islahat Fermanı da (1856), Müslüman ve gayrimüslim tabanın eşitliği ekseninde gayri Müslim tebaaya bir takım ayrıcalıklar getirmiştir (Tunaya, 1960: 39). Yaklaşık yirmi yıl sonra tahta oturan II. Abdulhamid döneminde birçok okul açılmış ve bu okullarda yabancı dil öğrenen insanların sayısı giderek artmıştır. Buradan Padişahın kendisinin de batıyı model aldığı ve batı fikirlerinin daha iyi anlaşılmaya başladığı bir devrin açıldığı anlaşılmaktadır (Mardin, 2017b: 15). Osmanlı devletinin ilk Anayasası olan Kanun-u i Esasi ve uzun soluklu olamasa da ilk Mebusan Meclisi de bu dönemin getirdiklerindedir (Gürboğa, 2013: 3).

Türk modernleşmesi için Osmanlı romanının da önemli bir kaynak olabileceğini söyleyen Mardin, dönem yazarlarının en çok iki sorun üzerinde durduklarını söylemektedir: "Kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin

Batılılaşması” (Mardin, 2017b: 30). Bu romanlarda çağdaşlaşmak istenilirken Avrupalılaşmak sevdası ile alaya alınan “alafranga züppe” tipleri betimlenmiş, ‘asrilik’ özenti aydının halka yabancılaşması olarak küçük görülmüş ve eleştirilmiştir (Göle, 2002: 62).

Yukarıdaki anlatıya örnek vermek gerekirse Araba Sevdası romanındaki Bihruz Bey, örnek bir Batılılaşmış züppe karakterinin yerilmesidir. Alafranganın züppe olarak betimlenmesinin altında, Türk modernleşmesinin “medeni” ve gayri medeni” davranışların mercek altına alınması ile “alafranga” davranışlara üst-değer atfedilmesi yatmaktadır. Alafranganın karşıtı olarak kullanılan Türklere yabancı bir kelime olan “alaturka” kelimesi ile de kendi davranışlarını Avrupalı gözüyle değerlendirip yerme söz konusu olmuştur (Göle, 2011: 72). Resmi medeniyet alafranga yaşam ile özdeşleşirken, halk medeniyeti alaturka kalmıştır. Oysa Ziya Gökalp, her milletin resmi medeniyet ve halk medeniyeti olmak üzere iki medeniyeti olduğunu, diğer kavimlerde bu ikilli ayrımın Türklere kadar belirgin olmadığını ifade etmiştir. Halk lisanı, halk edebiyatı, halk müziği gibi kavramların çeşitliliğinden bu ayrımın günlük hayattaki yansımalarını okumak mümkündür (Akt. Mardin, 2017b: 23).

Tekeli’nin bahsettiği Osmanlı modernizasyonundaki dördüncü ve son aşama II. meşrutiyet döneminde iktidarın el değiştirmesi ile başlayıp, İmparatorluğun parçalanarak ulus devletlere dönüşmesi ile devam eden süreci kapsamaktadır. Bu dönemde radikal bir modernleşme yaşanmıştır (İ. Tekeli, 2002: 26). Bu radikal modernleşme süreci II. Dünya savaşı sonrasında popülist nitelik kazanmış, 1980 sonrasında ise dünyadaki konjonktürle beraber aşılmaya başlanarak aşınma yaşamıştır (İ. Tekeli, 2002: 27-28).

Tanzimat Fermanı ile birlikte ortaya koyulan yeniliklerle Osmanlı sistemine evrensel değerler girmeye başlamış ve reaya gibi tamamen yöneticiye bağlı bir terim yerini, ‘tebaa’ya yani bütün Osmanlı yurttaşlarını kapsayan bir kavrama bırakmıştır (Mardin, 2017b: 30). II, Meşrutiyet döneminde ise “tebaa” dan vatandaşa geçiş süreci, Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyıldan itibaren gerçekleştirdiği bir takım anayasal gelişmeler ve kanunlardan hareketle mümkün olabilmiştir. 1839 Gülhane

Hatt-ı Hümayunu ile tüm Osmanlı uyruklarının can ve mal güvenliği teminat altına alınırken, 1956 Islahat Fermanı ile gayrimüslim uyrukların hukuksal statülerinde ve yaşamlarında düzenlemeler yapılmıştır. II. Meşrutiyet’le birlikte “yurttaşlar cemaati” oluşturma yoluyla, İmparatorluğun çöküşünün önlemenin hukuksal arka planı oluşturulmak istenilmiştir. Ayrıca II. Meşrutiyet’i izleyen dönemde yapılan bir dizi düzenlemeyle yeni siyasal özne yani “vatandaş” ile devlet arasındaki hukuksal-siyasal ilişkinin kuralları belirlenmeye çalışılmıştır, Meşrutiyet’in getirdiği değerler doğrultusunda vatandaşlar yetiştirmek üzere ordu ve okula önem atfedilmiş, toplumun geleceği olarak görülen çocuk, rejimin geleceği açısından içeriye alınmak istenilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminin vazgeçilmeyen dersi “Yurttaşlık Bilgisi”, Malumat-ı Medeniye ve Ahlakiye ve İktisadiye adıyla okullarda bağımsız bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet’in eğitimci ve yazarları ulus-devlet yurttaşlığını, ulus devletin yokluğunda inşa etmeye başlamışlardır (Üstel, 2009 166-179).

Yukarıda mezkûr dönemlerin yönetici eliti, muhalif ve aydın tipi olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat dönemi eliti bürokrasi içerisinde usta-çırak ilişkisi ile yetişmiş, I. Meşrutiyet’in mimarları olan Yeni Osmanlılar basınla ve basında yetişmiştir. II, Abdulhamit döneminin aydınları ise bizzat kendisinin kurduğu okulların tedrisinden geçmiştir. II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde artık siyasal partiler ve dernekler yetiştirici kaynak haline gelecektir. Tanzimat sonrası dönemde bürokrasi dışında devlete bağlı üç meslek grubu modernleşmenin taşıyıcı ve dağıtıcı rolünü üstlenmiştir. Bunlar öğretmenler, hekimler ve mühendislerdir (Alkan, 2009: 380-381).

Alkan’a göre Tanzimat Paşaları modernleşmeyi bürokrasi ile yürütmeye çalıştıkları için bu dönemdeki modernleşme çabalarını “bürokratik” veya “memuri” modernleşme şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu minvalde II. Abdulhamit dönemini “monarşik” veya “sultani”, II. Meşrutiyet sonrası dönemi “meşruti”, nihayet Cumhuriyet dönemini ise “ulus-devlet” ve “demokrasi” bağlamında “cumhuri” modernleşme olarak tanımlamak mümkün gözükmektedir (Alkan, 2009: 380-381).

Tanzimat ve II. Meşrutiyet Dönemi'nin Cumhuriyet'e başlıca mirası, resmi ideoloji oluşumudur. II. Meşrutiyette "Türk-İslâm Sentezi"ne dönüşen resmi ideoloji Cumhuriyetle birlikte Türk milliyetçiliği olarak berraklaşacaktır. Cumhuriyetin milliyetçiliği ise yegâne adres olan ulus-devlet sistemi içinde işlenmektedir (Alkan, 2009: 401).

Cumhuriyet ideolojisi, Tanzimat döneminde ortaya çıkan Batılılaşmayı sahiplenerek devamlılık sağlamak yerine, ona karşı konumlanmıştır. Bunu yaparken Osmanlı kozmopolit modernliğine karşı, milli değerler ve halkçı söylem üzerine yüklenilmiştir. Mardin de benzer şekilde Cumhuriyet ideolojisinin milliyetçi ve popülist söylemleriyle anti-kozmpolit nitelikler taşıdığını ileri sürmektedir (Göle, 2002: 62). Cumhuriyet'in kurucuları, Osmanlı tarzı "uzlaşmacı" batılılaşmanın hatalı ve yersiz olduğunu, hatta uzlaşmacı tutum yüzünden başarısızlık yaşandığını ileri sürmüşlerdir. Bu nedenle Cumhuriyet sonrasında batılılaşma politikası radikalleşmiş ve hatta Cumhuriyet ideolojisinin temel direklerinden biri haline gelmiştir (Çiğdem, 2002: 72).

Osmanlı modernleşmesi kazanımlarının Cumhuriyet döneminde görmezden gelinmesini, Kemalizm'in kendisini "sıfır noktası" olarak kurma istemine bağlamak yanlış olmayacaktır (Çiğdem, 2002: 72). Tuncay, Cumhuriyet Modernleşmesinin akla ve bilime beslediği inanç bakımından, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin devamı olduğunu, fakat Osmanlı telifçiliğinin, Cumhuriyet ile birlikte kendinden daha emin bir gözü karalığa dönüştüğünü söylemektedir. Geleneklerle uzlaşmak yerine halk yığınlarını laik eğitim yoluyla irşat ve ikna etmek amaç haline gelmiştir (Tuncay, 2006: 96).

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'nin toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunlarının merkezinde halkın eski kurum ve alışkanlıklarından kopmadaki isteksizliğinin yattığını söyleyen Kasaba, modern dünya ile başa çıkmanın yolunun eski tarih ve alışkanlıkların reddi ile mümkün olabileceğini söylemektedir (Kasaba, 2017: 21). Hasan Cemal, Atatürk'ün çevresinde toplanan elitlerin, erken cumhuriyet döneminde ulaşılan, elde edilen, benimsenen değerlerin, geçmişten devralınan "eski"

olarak tanımlananlardan mutlak olarak üstün ve makbul olduğunu kanısında olduğunu ifade etmektedir (akt. Kasaba, 2017: 21).

Mardin, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tevarüs eden devlet ideolojisinin bir sonucu olarak siyasi bir ilke olan "devlet" i korumanın temel ilke olarak ele alındığını söylemektedir. Bu temel ilke ile 19. yüzyıl emperyalizminin etkisine dayanılabilmiş ve kurumların modernleşmesindeki başarı yakalanabilmiştir. Osmanlı reformunun Mustafa Reşit'ten M. Kemal'e kadar uzanan seyrinde hangi kuşağa ve dünya görüşüne bağlı olunursa olunsun ortak hedef 'devleti kurtarmak' olmuştur. Farklılaşma, Osmanlı düzeninin Patrimonyal-sultancı tanımlanması yani hükümdarın halkı adil şekilde idaresi iken, Cumhuriyet, hükümet etme idealini -bir ideal olarak kalmış olsa da-, halkın halk tarafından yönetilmesi şeklinde kavramsallaştırmıştır (Mardin, 2017a: 71).

Keyder, "Modern" kökünden türetilmiş kelimeler içerisinde Türkiye'nin deneyimi ile özdeşleşenin "modernleştirmek" olduğunu söylemektedir. Modernleştirme fiilinin öznesi; modernleştirici elit, elitin amacı ise kendi modernlik anlayışına uygun kurum, inanç ve davranışlarını nesneye, yani Türkiye halkına kabul ettirmektir. Bu, modernleştirmeyi jakoben modernleştirme şeklinde, toplumsal bir süreç olarak kendi akışında gerçekleşen modernleşmeden ayırmaktadır. Modernliğin sırtındaki modernleştirmeci yükten kurtulması, yurttaşlık hakları, hukukun üstünlüğü gibi liberalleşmeler sayesinde mümkün olacaktır (Keyder, 2017: 41-52).

Yavuz ise Türk Modernleşmesinin "metonimik" bir Batılılaşma olduğunu savunmaktadır. Metonimi; parçanın bütünün yerini alması, onun yerine geçmesi, onun yerini tutması gibi anlamlara gelmektedir. Bu yönü ile Türk modernleşmesi Batılılaşmayı somut ve görünür simgelerle kavramış, böylece parçayı bütünün kendisi zannetmiş, fakat medeniyeti kavramanın soyut kavramlarla mümkün olacağını ayırdına varmamıştır. Tanzimat ve Servet-i Fünun dönemi romanlarındaki kadınların Batılılaşmış olanlarının piyano çalması ve erkeklerin Fransızca öğrenmeye meraklı olması, Avrupalı olmanın simgesel işaretler üzerinden anlaşıldığını bizlere anlatmaktadır. Tanzimat sonrası modernleşme deneyiminde ise "Aydınlanmacı Batı" örnek alınacaktır. Osmanlı entelijansiyası için Batılılaşmak demek, Avrupalılaşmak

demek, Aydınlanmacı olmak demektir. Bu Aydınlanmacılıktaki metonimi ise Aydınlanmanın 18. yüzyıl ile sınırlı tutulmasıdır. Tanzimat ile benzer şekilde Cumhuriyet modernleşmecileri de modernleşmeyi kavramlar değil simgeler üzerinden anlamış ve sürdürmüştür (Yavuz, 2002: 212-215).

Türk modernleşmesi ya da Türk Aydınlanmasının metonimik görünülerinden biri de sekülerleşmedir. Türk modernleşmesi laisizm ile özdeşleştirilmiştir (Yavuz, 2002: 216). Bu minvalde laikliğin dozu arttırıldığı ölçüde çağdaşlaşılacağına inanılmıştır. Öte yandan Berkes'e göre laiklik, sekülerlik ve çağdaşlaşma birbirleri yerine geçebilecek kavramlardır. Hatta Berkes laiklik kelimesinin önceleri asrılık olarak kullanıldığını, sonraları 'dincilerin' elinde köksüzlük, yüzeysellik ve dinsizlik manasına gelmeye başladığını, aslında en uygun ifadenin "asrileşmek" ya da "muasırlaşmak" olduğunu söylemektedir. Özetle Berkes'e göre çağdaşlaşma; "kutsallaşmış geleneğin boyunduruğundan kurtulma" sorunudur (Berkes, 2018: 18-19).

Geç Osmanlı döneminde Tanzimat'la birlikte kadınlar için gerçekleştirilen ilk yeniliklerden birisi 1842 yılında Tıbbiye Mektebi'ne kadınların kabulü ve 10 Müslüman ile 26 Hıristiyan kadının ebelik diplomalarını padişahın huzurunda alması olmuştur (Okuyucu, 2014: 88). Yine kadınları kapsayan bir başka yenilik 1841 yılından itibaren uygulanan 'kadı' önünde evlenme/medeni nikâh hakkının kadınlara verilmesi olmuştur (Ş. Tekeli, 1998: 340). Böylece ailelerinden evlenme izni/onayı alamayan kadınlara da kadı izni/onayı ile evlenme hakkı tanınmış ve bununla birlikte başlık parası da kaldırılmıştır (Okuyucu, 2014: 87-88).

1862 yılına gelindiğinde kızlar için ilk rüştiyeler (ortaokul) açılırken, 1869'da sıbyan okulu (ilkokul) her iki cins için de zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca 1869 yılında yayımlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kızlar için öğretmen okulu açılması ve rüştiyelerin çoğaltılması kararlaştırılmıştır (Kurnaz, 1991: 4). Bu vesileyle 1870 yılında kız okullarına öğretmen yetiştirmek için açılan Darümuallimat, Darülfünun açılıncaya kadar kadınlar için en yüksek eğitim müessesesi olmuştur. Bu mektebin mezunları devletin ilk kadın memurları olacaktır.

Nitekim 1881 yılında bu okulda idarecilik görevine getirilen Refika Hanım'da ilk kadın müdüre olmuştur (Kurnaz, 1991: 23-27).

Tanzimat döneminde yapılan eğitim reformları II. Abdulhamit döneminde de devam etmiş olup, şehirlerde daha fazla kadına eğitim alma fırsatı sağlanmıştır (Van Os, 2009: 342). Bu dönemde yapılan yenilik ve iyileştirmeler kadınlar açısından bir "ilk adım" olma özelliği göstermiş, ayrıca izleyen dönemdeki gelişmelerin hazırlayıcısı olmuştur (Ş. Tekeli, 2017: 184). II. Abdulhamit döneminde kadınların okuryazarlık oranında artış yaşanmış olup, bu durum feminist örgütlenme ve kadın hareketleri kaynaklarında da izlenmektedir. Yine bu dönemde kadın dergi ve derneklerinde de artış sağlanmıştır (Abadan-Unat, 1998: 324-325).

II. Meşrutiyet dönemi sonrasında ivme kazanan modernleşme hareketi yeni bir vatandaş inşasını gerekli kılmakta ve kadınlığın da bu minvalde yeniden tasarlanarak projenin bir parçası haline getirilmesi giderek önem kazanmaktadır. Bu yıllarda kız okullarında gerçekleşen niceliksel artış bu durumu somutlayan örneklerden birisidir. Kadınların eğitiminin önemli görülmesi genellikle ortak bir tutum olarak göze çarparken, bu tutumun altındaki ortak görüş ise kadının kendine yüklenen misyon çerçevesinde eğitime tabi tutulmasıdır. Bu misyon, kamusal alanda gerçekleşecek olan yeniliklerin özel alanda kadın tarafından desteklenmesi şeklinde anlaşılmalıdır (Akıncı, 2014: 16-17).

Osmanlı kadınının konumunun modernleşme ile paralel olarak değişmeye başladığını söyleyen Çakır, kadın mücadelelerini aktarabilecek en mühim kaynak olarak dergi ve dernekleri görmektedir. Basın kanalı ile kadınların kendilerini ifade etmeye çalışması 1868'de çıkan "Terakki" gazetesinin haftalık eki ve dergi olarak nitelenebilecek olan "Terakki-i Muhadderat" ile başlamıştır. Bu yayımla dönemin kadın meseleleri sorgulanmış ve çok sayıda kadın mektubu yayınlanmıştır. Ayrıca 1886 yılında yayınlanan "Şukufezar" dergisinin sahibi ve kadrosu tamamen kadınlardan oluşturulmuştur (Çakır, 2016: 60-64).

II. Abdulhamit döneminde basılan "Hanımlara Mahsus Gazete" 1895'ten 1908'e kadar devam etmiş olup, bu dönem için yayın hayatı en uzun süren kadın

dergisi olmuştur. Bu dergide Fatma Aliye, Emine Semiye, Şair Nigar Hanım gibi dönemin aydın kadınlarının yanı sıra, modernleşmeci erkeklerin de feminist söylemi ortaya koyduğu bir yazın ortaya koyulmuştur. Derginin ilk sayısında yayın amacı olarak kadınların “nesil yetiştiriciliği” rolünden ötürü geliştirilmelerine önem atfedildiği yazılmıştır. Dergideki yazılarda kadınlar kimliklerini reddetmemişler, fakat erkeklerle mukayese yoluna başvurmuşlardır (Çakır, 2016: 69).

1910’lu yıllarda Türkiye’de kadın üzerine çok sayıda eser yayınlanmış ve kadın özgürlükleri meselesi döneme damga vuran konular arasına girmiştir. Kadının toplumsallaşması, kadın-erkek eşitliği gibi konular üzerinden Batı’daki feminist akıma benzer sayılabilecek nitelikte fikirler ortaya çıkarılmıştır (Toprak, 2016: 4).

II. Meşrutiyet döneminde kadın dergi ve dernekleri sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti’nin yayın organı olan “Kadınlar Dünyası” Osmanlı kadınlarının hak mücadelesini üstlenmiştir. Ulviye Mevlan’ın çıkardığı bu dergi kadınlar için yeni bir dünya yaratma misyonunu üstlenmiş ve yazarları ‘feminizmi’ kendilerini tanımlayıcı bir kelime olarak kullanmayı reddetmemişlerdir. Hatta Çakır dönemin feminist olarak tanımlanabilecek tek derneğinin Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti (Osmanlı Kadınının Hukukunu Savunma Derneği) olduğunu söylemektedir. Öte yandan “feminizm” kelimesini Avrupa kökenli olduğu gerekçesiyle kabul etmeyen dernek ve dergilerde olmuştur (Çakır, 2016: 84-107).

Osmanlı kadın hareketinin bir başka özelliği, hareketin içerisinde kendilerine yer bulan gayrimüslim ya da yabancı uyruklu kadınların varlığıdır. Dönemin kadın derneklerinin üyeleri dil, din, mezhep, etnik, kimlik ve sosyal sınıf açısından çeşitlenmektedir ve ayrımcılık yoluna gidilmemiştir (Durakbaşı, 2012: 190).

Osmanlı’nın son döneminde yayınlanan ve sahipleri ile yazarları sadece kadınlardan oluşan dergiler arasında; Şukufezar, Seyyale, Kadınlar Dünyası, Siyanet ve Diyane sayılırken, bu dergilerin kadınların düşüncelerinin aktarılması bakımından önem taşıdığına altı çizilmektedir. Erkek imzalarının çoğunlukta olduğu dergilerde ise kadınlar daha çok erkeklerin perspektifi ile biçimlendirilmiştir. Bu şekilde ya

yukarıda bahsedilen erkek feminizmine örnek teşkil edecek yazılar ortaya koyulmuş ya da kadınlar olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır (Çakır, 2016: 84).

Mütareke yıllarında ise “Büyük Mecmua” ismiyle kadın sorunlarına değinen bir dergi basılmıştır. Derginin modernleştirici misyonu ile bir anlamda Cumhuriyet’in habercisi olduğu söyleyen Toprak, “Türk Feminizmi” teriminin ile kez bu dergide kullanıldığının altını çizmektedir. Yayıncısı Sabiha Zekeriya Sertel, basın sektöründe meslek sahibi öncü kadınlardan birisi olarak görülmektedir. Dergide kadınların toplumsal sorunlarından, siyasi haklara, taassuptan aşırı modernleşmeye kadar birçok konu işlenmiştir. Sertel, Türk kadının savaş ve barış yıllarında gösterdiği gayret ve fedakârlıklarla toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline geldiğini söylemektedir. Meşrutiyet ile gündeme gelen “müsavat-i tamme” yani “tam eşitlik” anlayışı giderek toplumda yer etmeye başlamıştır (Toprak, 2016: 175-177).

Osmanlı’nın son döneminde kurulan kadın dernekleri ile bireysel taleplerin örgütlü hale gelmesi mümkün olmuş ve çeşitli sorunların gündeme getirilip kitlelere yayılabilmesi için yayın ve konferans gibi araçlar kullanılmıştır. Kadın derneklerini amaçlarına göre sınıflandıran Çakır, yardım, eğitim yoluyla meslek kazandırmayı amaçlayan, kültür amaçlı, ülke sorunlarına çözüm arayan, ülke savunmasına yönelik, farklı etnik gruplardan kadınların sorunlarına odaklanan, siyasal amaçlı ve feminist dernekler şeklinde bir kategorizasyon yapmıştır (Çakır, 2016: 87).

I. Cihan Harbi döneminde seferberlik nedeniyle erkeklerin askere alınması kadınların istihdamına kapı açmış olmakla birlikte, geçim derdine düşmelerine de neden olmuştur. Bu dönemde yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok sahada kadınlar çalışmaya başlamıştır. Toprak’a göre bu durum paradoksal olarak kadını özgürleştirici bir rol oynamıştır. Daha önce erkeklerin çalıştığı iş sahalarında kadınların çalışmaya başlaması beşeri dengeleri sarsarak kadının toplumda görünürlüğüne kapı aralamıştır. Kadın istihdamının artmasına neden olan bu olayın yanı sıra ordu bünyesinde gönüllü olarak aktif çalışan kadınların yer almış olduğunu da unutmamak gerekmektedir (Toprak, 2016: 7-26). 1916 yılında kurulan Osmanlı

Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti-i İslamiyesi, 1917’de bir kadın amale taburu kurulmasına vesile olmuştur (Bora, 2017: 749).

II. Meşrutiyet’in ilk yıllarında Halide Edip öncülüğünde açılan “Teali-i Nisvan” kadınların seçme-seçilme haklarını savunan İngiliz süfretleri ile temas içerisinde olmuştur. Hayır işlerinden ziyade kadınların bilgi ve eğitimlerini yükseltmeyi amaçlayan bu dernek ile okuma-yazma kurslarına ve kızların eğitimlerine önem verilmiştir (Toprak, 2016: 25-26). Eğitim faaliyetlerinin yanı sıra başka çalışmalar da yapan dernek Sultanahmet’te bir cami açılmasını da sağlamıştır (Çakır, 2016: 998.)

Osmanlı kadınlarının özel alandan kamusal alana çıkması cihan harbi yenilgisinden sonra hız kazanmıştır. Sömürgeci devletlerin işgalleri üzerine Osmanlı Kadın hareketleri ivme kazanmıştır (Abadan-Unat, 1998: 326). 1919 yılında İstanbul’un ardından İzmir’in işgal edilmesi üzerine kadınlar bu işgali protesto etmek için İstanbul’da dev bir miting düzenlemişlerdir. Milli Mücadele Mitinglerinde kadınlar ilk kez kürsüye çıkmışlar ve toplanan kitlelere politik mesajlar vermişlerdir. Nitekim Milli Mücadele döneminde İstanbul’dan mücadeleye katılan elli kadar örgütten on altısını kadın örgütleri oluşturmuştur (Ş. Tekeli, 2017: 295).

II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitimi ve medeni hukuk konularında da bir takım ilerlemeler kaydedilmiştir. 1914 yılında İstanbul Darülfünununda kızlara yönelik dersler başlatılmış ve Türk kadınına ilk kez yükseköğrenim imkânı sağlanmıştır (Kurnaz, 1991: 53). Aynı yıl Darülfünun binasında “İnas Sanayi-i Nefise Mektebi” adıyla bir derslik kurulmuş ve 33 öğrenci örgün eğitime devam etmiştir. Hatta içlerinde devlet bursuyla Avrupa’ya gönderilenler de olmuş ve ilk kadın ressam ve heykeltıraşlar da yetiştirilmiştir. Bu öğrenciler milli mücadele döneminde önemli faaliyetler icra etmişlerdir (Okuyucu, 2014: 362). Mekteplerde tahsil gören, cemiyet faaliyetlerine katılan, kadın hakları için mücadele veren kadınlar Mili Mücadele döneminde halkı cesaretlendirmiş ve vatan müdafaasında aktif roller almışlardır (Kurnaz,1991: 112).

II. Meşrutiyet döneminin getirdiği bir diğer değişiklik de “Aile Hukuku Kararnamesi” dir. 25 Ekim 1917’de yürürlüğe konan kararname ile devlet ilk kez evlenme akdine müdahale etmiştir. Çokeylilik ve boşanma konularını düzenleyen kararname, kocanın ikinci eş ile evlenmesini ilk eşin rızasına bırakmış ve kocanın tek taraflı boşanma haklarına sınırlar getirmiştir (Toprak, 2016, 13). Kurnaz’a göre bu kararname aile hukukunda kısmen devletleşme ve laikleşme ile ilgili hükümler barındırmış ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında hazırlanan Aile Hukuku taslaklarına örnek teşkil etmiştir (Kurnaz, 1991: 61).

Osmanlı’da aile hukukuna yapılan bu ilk müdahale Kandiyoti tarafından başarısız bir girişim olarak kabul edilmektedir. Zira geleneksel Osmanlı ailesi yerini İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin milliyetçi “milli aile” sine bırakmıştır. Ancak bu değişiklik aile sisteminin bunalımda olduğunu söyleyenleri de, bunun şeriat hukukuna aykırı olduğunu savunanları da memnun etmemiştir (Kandiyoti, 2015: 108).

Dönemin aile reformu Osmanlı modernleşmecileri tarafından devlet ve toplumun kendini yenilemesi bakımından zaruri görülmüştür. O dönemden beri eşlerin birbirini seçerek evlendiği, arkadaşlık ilişkilerine ve tek eşliliğe dayalı olan çekirdek aile kurumu daha sağlam bir ulus yaratılması için en uygun olan aile tipi olarak görülmüştür (Kandiyoti, 2015: 107).

Bu bahiste eklenmesi gereken bir diğer nokta ise eşlerin birbirlerini seçmesi talebinin ilk olarak erkeklerden geldiğidir. Jale Parla Tanzimat sonrası yazının da erkeklerin görücü usul evlilikten ziyade aşk evliliği istediğini vurgulamaktadır. Abadan-Unat bu eğilime “Osmanlı ataerkil düzenine karşı erkeklerin ılımlı başkaldırısı” adını vermektedir (Abadan-Unat, 1998: 324). Bu durumu yukarıda bahsedilen erkek feminizminin bir yansıması olarak okumak da mümkün gözükmektedir.

Parla, Tanzimat dönemi romancılarının kurumsal düzeyde yapılacak reformları kaçınılmaz görmesinin yanı sıra, yerleşik hukuki ve kültürel normlara da sıkıca sarıldıklarının altını çizmektedir. Dönemin yazarları kadının özgürleşmesini

isterken bu özgürlüğün aşırıya kaçabileceğinden de çekinmektedirler. Bu çekincenin bir diğer sebebi ise “oğulların” hem devlet düzeni hem de ailenin temel direği olan “baba” ya saygı göstermeme ihtimalidir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse oğulları düşüşe sürükleyen aslında kadındır. Kandiyoti’ye göre bahsi geçen kadınlar oğulları ahlaki düşüşe sürükleyen, “fettan”, ”alafranga”, “özgür” batılı yaşam şekillerine özenen kadınlardır (Akt. Ş. Tekeli, 2017: 377). Dolayısıyla oğulların başlattığı bu dalganın günahı kadınlara yüklenmiştir.

Aşırılığa kaçan batılılaşma tiplemesini anlatan Toska, taklitçiliğe dayalı batılı yaşam tarzının orta sınıf kadınların yaşam biçimine hâkim olması şeklinde tanımladığı ve toplum nazarında itici kılınan “türedi kadın tipi” nin Tanzimat dönemi ve sonrası aydınlarınca sıkça eleştirilmiş olduğunu söylemektedir. Bu kadın tipi toplumu ileriye götürecek olan kuşakları yetiştirecek vasıflara haiz olmadığından, bu durum kabul edilemez gözükmiştir (Toska, 1998: 74).

Özetle, Osmanlı seçkinleri tarafından modernleşme hareketinin ilk zamanlarından beri kadınların özgürlüğe kavuşması gerektiği noktasında birçok söz söylenmiştir (Mardin, 2017b: 31). Çok geniş bir yelpaze anlamına geldiği için erkeklerin konu ile ilgili düşüncelerine burada yer verilmeyecektir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere erkeklerin bu konudaki uzun tartışmaları kadınları harekete geçirmesi bakımından önemli görülmektedir. Kendi haklarının ve konumunun bilincinde olan Osmanlı Kadın Hareketi, dernek ve dergiler etrafında örgütlenmiş ve çok yönlü faaliyetlere imza atmıştır.

Osmanlı’nın son döneminde ortaya çıkan kadın hareketlerinin önerdiği kadın tipleri arasında bazı farklar bulunmaktadır. Aydın, eğitilmiş ve vatanperver kadınlar geliştirilmeye çalışılırken, feminist duruşa sahip kadınlar başka diğer kadın sorunlarını gündeme getirmiştir (Altuntaş, 2013: 376-377).

2.2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNLEŞMESİ

Erken Cumhuriyet dönemi ideolojisi olarak Kemalizm, “modernizasyon kuramı” denen alan içinde önemli bir örnek oluşturmuştur. Kemalist çağdaşlaşma

istemi, Mardin'in deyimi ile "mühendislerin" toplumsal değişimi bir "proje" olarak kavramsallaştırdığı, topluma bakış, toplumu çözümleme yöntemidir. Bu hareket tarzı ile topluma karşı devlete öncüllük verilmiş ve toplum bir ulus devlet olarak tanımlanmıştır. Burada devlet egemen ve değişimin aktif öznesi, toplumsal yaşamın planlayıcısı rolündedir. Bu bağlamda modernleşme, geleneksel topluluğu modern topluma dönüştürmeyi amaçlayan, modern ulus-devlet temelli ve devlet egemenliğini toplum üzerinde ayrıcalıklı konuma sokan siyasal bir topluluğun yani devletin modernleşmesidir (Kahraman ve Keyman, 2011: 83-85).

Ernest Gellner'in ifade ettiği "siyasal bir topluluk olarak devlet" düşüncesi, ulus ve devlet birliği ilkesine dayalı "organik toplum" anlayışı üzerinden gelişmektedir. Organik toplum modern toplumdur ancak kamusal yararın grup ve sınıfların çıkarlarına üstün olduğu, toplumsal farklılaşmayı aynı kamusal yarara hizmet eden farklı alanların farklılığı olarak görmektedir. Vatandaş ise bir yandan batılılaşmanın "taşıyıcı öznesi" öte yandan batılılaşması gereken "kültürel nesne" konumundadır (Kahraman ve Keyman, 2011: 83-85).

Orhan Pamuk, Türk aydınlarının Batı karşısındaki durumunu şöyle ifade etmektedir: "*Batılılaşmacı önce Avrupalı olmadığı için utanır. Sonra Avrupalı olmak için yaptıklarından utanır. Avrupalı olmak için yaptıklarının yarım kalmasından utanır, Avrupalı olmak için kendi kimliğini kaybetmekten utanır, kendi kimliğine sahip olmaktan ve olmamaktan utanır, zaman zaman kabul edip, zaman zaman şiddetlenip bu utançtan da utanır, bu utançtan söz edilmesinden de utanır.*" (akt. Bora, 2017: 95).

Tekeli'ye göre Türkiye'deki güncel siyasi akımların modernleşme projesine farklı yaklaşımları söz konusudur. Bunlardan birincisi modernleşme projesini hiç sorgulamayanlar tarafından, toplum üstü nesnel bir değerlendirme yapma gayreti ile toplumun modernleşme çizgisinde ilerlemesine önem verenlerdir. Modernleşme açığının büyüklüğü endişesi ile gelenekten ivedilikle kopup "topyekûn bir batılılaşma" taraftarı olan bu kesim, bu sayede demokratik toplum hedefine ulaşılacağını varsaymaktadır. Tek Parti döneminin böyle bir çizgiyi temsil ettiğini,

çok partili hayata geçildikten sonra da 90'lı yıllarda “Atatürkçü Düşünce Derneği” içinde bu tür yaklaşımların üretildiğini söylemek mümkündür (İ. Tekeli, 2002: 40).

İkinci tür yaklaşımda, modernleşme projesinin öngördüğü toplumsal düzen ve yaşam prensipleri sorgulanmazken, modernleşmenin kendiliğinden ve zorlayıcı olmaması gerektiğine inanış baskındır. Bu yaklaşımda olanlar tepeden inmeçi yaklaşımların demokratik meşruiyetini sorgularlar ve bu yol ile toplumun tarihselliğinin yok edilmesine tepki gösterirler. Demokrat Parti'nin ve Muhafazakâr popülist akımlar içinde bazı damarların modernleşmeye yaklaşımı buna örnek olarak verilebilir (İ. Tekeli, 2002: 41-42).

Modernleşmeyi yadsıyan üçüncü tür yaklaşımda ise; modernleşmenin ekonomik sisteme, doğa bilimlerine, teknolojiye ilişkin değerleri kabul edilmekte, fakat diğer öğeleri yadsınmaktadır. Bu yaklaşımda modernleşme sonrası ortaya çıkan yaşam biçimi eleştirilerek eski yaşam biçimlerinin özlemi üzerinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Dinci, milliyetçi, muhafazakâr akımların ve Erbakan'ın önderliğindeki Milli Görüş Hareketi partileri gibi partilerin bu yaklaşıma örnek olması mümkündür (İ. Tekeli, 2002: 41-42).

Modernleşmeyi tamamen yadsıyan, hatta yadsımak üzere kurulan ve onun ötesine geçen son yaklaşım ise Postmodernizmdir. Bu yaklaşım Dünyayı modernizmin araçsal rasyonelliğinden kurtarma ve insanlığı yeniden özgürleştirme gibi misyonlara haizdir (İ. Tekeli, 2002: 42).

2.2.1 Erken Cumhuriyet Dönemi Kadın Reformlarına Bakış

1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile ekonomik, politik ve toplumsal alanda daha planlı bir modernizasyon süreci başlatılmıştır. Halifeliğin kaldırılması ve bunu izleyen “laikleşme” sürecinde Türkiye'nin sosyo-politik yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde, “fesin yasaklanması”, “tekke ve zaviyelerin kapatılması”, “takvimin değiştirilmesi”, “Latin harflerinin kabulü”, “Ezanın Türkçe okunması” gibi adımlar atılmıştır. Yine 1926 yılında İsviçre Medeni Kanunu'nu model alan “Türk Medeni Kanunu” kabul edilmiştir. Kadıoğlu'na göre tüm bu

reformlarla Cumhuriyet din karşısındaki ‘hoşnutsuzluğu’ açıkça dile getirilmiş olmaktadır. Yeni medeni kanun muasır medeniyetler seviyesine ulaşmada bir araç olarak görülmüştür (Kadioğlu, 1998: 93).

Medeni Kanun, kadın ve erkeğin yasa önünde eşitliğini temel alan, çokeşlilik, vekâletle evlenme gibi olguları yasaklayan, boşanma, velayet ve miras konularında her iki cinse eşit haklar tanıyan düzenlemeleri beraberinde getirmiştir (Kadioğlu, 1998: 93-94). TBMM’nin 17 Şubat 1926 günü kabul ettiği Medeni Kanun, kadınlar açısından çok önemli değişiklikler ortaya koymakla birlikte, temelde eşitsizliği yasallaştıran maddeleri de bünyesinde barındırmıştır. “Koca birliğin reisidir”, “birliği koca temsil eder”, “kocanın onayı ile kadın bir iş veya sanatla ilgilenebilir” ve “malların tasarrufundan koca şahsen mesul olur” gibi maddeler bu eşitsizliklerden bazılarıdır (Zihnioğlu, 2016: 182). Kanunda evin idaresinden sorumlu olan kadına hiçbir zaman başrol verilmediğini söyleyen Z.Arat’a göre, kadın, ortak mutluluk için kocasının yardımcı olmak durumundadır. Karı-koca arasındaki ilişki özel bir mesele olarak sayıldığından, her alanda gücünü gösteren devlet, bu konu ile ilgili kadını koruyucu bir rol üstlenmemiştir (Z. Arat, 1998: 58).

Bir diğer eşitsizlik zina konusu üzerinedir. Evli kadının zina ile suçlanması için tek bir cinsel temas yeterliyken, erkek hakkında zina suçunun isnadı ancak erkeğin bir başka kadınla karı-koca ilişkisine benzer sürekli bir ilişkisi olduğunda mümkün olmuştur (Z. Arat, 1998: 59). Aslında üstü örtülü bir biçimde erkeğin zina suçlusu sayılması, imam nikâhı ile bir başka evlilik yapmasına bağlanmıştır. Bu minvalde kanun ile erkeğe örtülü bir serbestlik tanındığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Kemalist kadınların: “Atatürk Medeni Kanun ile bize haklarımızı verdi; ama biz kadınlar bu hakları kullanmasını bilmiyoruz.” şeklindeki kalıp düşüncesini, ‘medeni kanunun mistifikasyonu’ olarak tanımlayan Zihnioğlu, bu mistifikasyonun cinsiyet hiyerarşisini görünmez kıldığını belirtmektedir. 1980’lere kadar süren bu tutum, Kemalist kadınlar tarafından pekiştirilmiştir. Bu pekiştirmeye Afet İnan da katılmış ve bu kanunun iki yeniliği getirdiğini vurgulamıştır. Vurgulanan iki yenilikten birincisi erkeğin çok eşliliğinin kalkması, diğeri ise boşanmanın sadece

erkeğin isteğine bağlı olmayıp, kadına da bu hakkın verilmesi hususlarıdır (Zihnioğlu, 2016: 182).

Cumhuriyet'in kadın devriminin sınırlı bir medeni haklar devrimi olduğunu söyleyen Sancar, kadınlara siyasi hakların 1924 Anayasası ile değil de, 1934 yılında verilmesinin iki temel nedeni olduğunu söylemektedir. Meşrulaştırma içeren birinci nedene göre, Meclis'te II. Grup olarak tanımlanan muhalefetin muhafazakâr görüşleri sebebiyle siyasi hakların verilmediği üzerinedir. Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının devletin temel ilkelerinden olan Cumhuriyet ve laiklik gibi konularda muhalefete karşı ısrarcı ve mücadeleci tavrının kadınlara siyasi haklar verilmesi konusunda gösterilmemesi dikkat çekicidir. İkinci neden ise, 1930'lar Avrupa'sında, yani faşist ve demokrat siyasetlerin ayrıştığı bir dönemde, Türkiye'nin demokrat cephede duruşunu ve faşizme mesafe almasını göstermek amacıyla kadınlara siyasi hakların verilmesi bir araç olarak ileri sürülmüştür (Sancar, 2017: 161-167).

Türkiye'nin politik duruşunun bir açılımı olarak kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini, kapanma dönemine giren tek parti rejimi bakımından kadınlar lehine bir gelişme olarak okumak da zor görünmektedir (Sancar, 2017: 167-168).

Batı karşısında demokratik olduğunu ispat etmeye çalışan tek parti rejimi, kadınlara bazı demokratik haklar vermeye karar vermiştir. Bu kapsamda 3 Nisan 1930 tarihinde yürürlüğe giren Belediye Kanunu ile kadınlara yerel yönetimlerde seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 1934 yılına gelindiğinde ise, İsmet İnönü ve 191 arkadaşının verdikleri bir anayasa değişikliği teklifi ile kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 1 Mart 1935'te toplanan beşinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde on sekiz kadın milletvekili yer almıştır (Toprak, 2016: 453) Böylece kadınlar bir kez daha demokratikleşmenin ve Cumhuriyet'in aracı ve "sembolü" olmuşlardır (Tokuroğlu, 2004: 90).

Yine tek parti dönemine rastlayan bir başka ilginç düzenleme ise sağlık alanında yapılmıştır. 1930'lara gelinceye dek tıp fakültelerinden mezun olan kadın öğrencilere resmi görev verilmemekte, bunun yerine sadece serbest çalışmalarına

izin verilmektedir. İlk kez 1930'da kadın hekimlere resmi görev verilmiş ve kadın hekimlerin istihdam alanları açılmıştır (Tokuroğlu, 2004: 151).

2.2.2. Eğitim Konusu

Erken cumhuriyet döneminde kadınların eğitimine özel önem verilmiştir. Ancak bu eğitim, kadının erkek çocuk üzerindeki etkisi kaygısıyla sürdürülmüştür. Bundan dolayı “geri kalmış” kadınları becerikli annelere ve pratik eşlere dönüştürecek ders programları tertip edilmiştir (Z. Arat, 1998: 68).

Z.Arat'a göre Atatürk gelenekselden modern laik sisteme geçişin en etkili yolu olan eğitime önem vermiştir. Atatürk'e göre kadınlar eğer “milletin anası” olmak istiyorlarsa, erkeklerden daha münevver ve daha aydın olmak durumundadırlar (Akt. Z. Arat, 1998: 54).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, kadınların büyük çoğunluğunun kısa zamanda meslek sahibi olamayacağı düşüncesinden yola çıkılarak, ders kitaplarında “ev kadını tipi” yaratıldığını söyleyen Gümüšoğlu, 1930'lu yıllarda kentli ve köylü kadında olması gereken niteliklerin rejim tarafından ayrı ayrı tanımlandığını söylemektedir. İlkokul müfredatında “kızlara mahsus” Ev İdaresi ve Aile bilgisi dersleri okutulmakta ve bu derslerde ev kadınının vazifeleri, ev iktisadı, iyi bir evin nasıl olacağı gibi meseleler kızlara anlatılmıştır. Gümüšoğlu, bu tutumun gerekçesi olarak o dönemin kızlarının çoğunlukla evleneceği bilindiğinden, “Aile Bilgisi” dersleri ile bilinçli bir ev kadını yaratmanın amaçlandığını ileri sürmektedir (Gümüšoğlu, 1998: 125-126).

Aile Bilgisi kitaplarına bir evin sağlık koşullarına uygunluğundan sofraya düzenine, dikiş nakıştan yama konularına kadar becerikli kadın yetiştirmek için gerekli bilgiler konulmuştur. Yine bu kitaplarda ev kadının bilgili, akıllı ve cesur olduğu takdirde kahramanlar yetiştirebileceği hususu özellikle vurgulanmıştır (Gümüšoğlu, 1998: 126).

Üniversitede eğitim gören Cumhuriyet kadınlarının tartışılmaz bir öncülük duygusu taşıdığını söyleyen Kandiyoti, Cumhuriyet'in hızla gelişen koşulları altında

mesleki kadroları doldurmak için yapılan bir stratejiyi açıklamaktadır. Buna göre üst ve orta sınıftan kadınlar kadrolaştırılmadığı takdirde, zanaatkâr ya da köylü (belki de muhalefet) kökenli insanların meslek gruplarına alınması söz konusu olacağından, bu riski bertaraf etmenin yolu olarak üst ve orta sınıftan kadınların saygın ve iyi ücretli işlere alınması gerçekleştirilmiştir (Kandiyoti, 2017: 129-130).

Erken Cumhuriyet döneminde rejim ‘elit’ tabakadan bir grup kadının ulusal hayata girmesini desteklerken, sayıları gittikçe artan “öteki” kadınlara da bir mesaj göndermiştir. Söz konusu mesaj bu kadınların özel alanda, yuva kurmak suretiyle “batı tarzı ev kadınları” olarak modernleşmeye katkıda bulunmaları gerektiği üzerine olmuştur. 1928 yılında kurulan Akşam Kız Sanat Okulları’nın bu amaca hizmet ettiğini söyleyen Y. Arat, bu okullarda uygulanan yöntemlerle evde modernleşme ya da modernleştiriminin amaçlandığını söylemektedir (Y. Arat, 2017: 102).

2.3. FEMİNİZM VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Feminist epistemolojinin gelişmesiyle feminist teorinin etki alanı da genişlemiş ve 1970’lere kadar “kadın çalışmaları” ekseninde yer alan bir kadın kimliği üzerinden gelişen feminist çalışmalar, 1980’lerden sonra toplumsal cinsiyet çalışmalarına evrilmiştir. 1990’lara gelindiğinde ise çalışmaların ekseni iyice genişleyerek ‘farklı kadınlıklar’, ‘farklı erkeklikler’ konu edinmeye başlanılmıştır. Bu sayede feminist epistemoloji ile geleneksel bilginin eril tahakkümünden arınan dişil bilgi üretilmeye çalışılmış ve son aşamada bilginin cinsiyetsizleştirilmesi noktasına odaklanılmıştır (Yıldız, 2016: 5).

Feminizm, feministler için ne tür bir temsilin benimsendiğine göre tarihsel olarak değişen anlamlar kazanmıştır. Başlarda feministler fazla burjuva görülürken, 1970’lerden sonra radikal ve erkek düşmanı olarak algılanmışlardır (Özgün,2012: 348). Feminist hareketin erkek karşıtlığı olarak tanımlanmasını “çarpık bir kanı” olarak tanımlayan Hooks, öte yandan sadece kadınların oluşturduğu bir alanda ataerkillik ve cinsiyetçiliğin olmayacağına inanmanın da çarpık bir kanı olduğunu ifade etmektedir. İlk feministler arasında erkek karşıtlığının yaygın olmasının geçmişte kaldığını, fakat bu karşıtlık sayesinde dönemin feminist hareketlerinin ivme

kazandığını söylemektedir. Öyle ki adaletsizlik karşısında duyulan bu öfke kadınlara itici güç olmuştur. Toplumdaki cinsiyetçi düşünce kalıplarını erkekler kadar kadınların da savunabildiği görülünce, ‘erkek karşıtlığı’ hareketin bilincini şekillendiren bir öge olmaktan tamamen çıkmıştır. Özetle Hooks’un Cinsiyetçilik üzerinden tanımladığı şekliyle Feminizm “*cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir.*” (Hooks, 2012: 13-14).

Kadın hareketlerinin modernizm ile ortaya çıktığı fikri literatüre yön veren güçlü bir anlatı olmakla beraber, modernizm öncesinde de adı konulmamış feminist düşüncelerden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Kendisini feminizm olarak tanımlamayan, fakat öne sürdüğü fikirlerle çağdaş feminizme katkı sunan ve 19. Yüzyıl öncesinde birbirinden kopuk ilerleyen fikirlere “Protofeminizm” denilmektedir. Simone de Beauvoir’in eserlerinde sıklıkla adı geçen Christine de Pizan’ın (1364-1430) Kent Kadınlarının Kitabı isimli eserinin içindeki yazı ve şiirlerde Avrupa’nın ilk feminist nüvelerini bulmak mümkündür. Yine Fransız devrimi sırasında kaleme aldığı kadın hakları bildirisi üzerine ölüm cezasına mahkûm edilen Olympe de Gouges de bu duruma örnek teşkil etmektedir (Yıldız, 2016: 7). De Gouges “Mademki kadınlara giyotine çıkma hakkı tanınıyor, kürsüye çıkma hakkı da tanınmalıdır” diyerek mücadelesinin meşruiyetini ortaya koymaya çalışmıştır (Çakır, 2024: 426).

Birinci dalga Feminizm, kadın-erkek arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ve eşitsizliği reddederek ‘eşit haklar talebi’ üzerine kurulmuştur. Mary Wollstonecraft ünlü eseri “Kadın Haklarının Gerekçelenirilmesi” kitabında “insan” kelimesinin sadece erkekleri kapsamasına ve başta Fransa olmak üzere kadınların Anayasa dışında tutulmasına karşı çıkmıştır. Kadınların ve erkeklerin akılcı yeteneklerinin eşdeğer olduğunu belirterek fikirlerini Aydınlanmacı liberal feminist çizgide ortaya koymuştur (Yıldız, 2016: 12) Wollstonecraft yazılarının büyük bölümünde kadınlığın” toplumsal bir kurgu” olduğunun altını çizmektedir. Gilman bu toplumsal kurgu içerisinde kadınlara ve erkeklere yüklenen görevlerinin farklılaştığını kabul ederek kadınlık ve erkeklik tanımlaması yapmaktadır. Kadınlık, birleştirmek, bir araya getirmek, inşa etmek, bakım, besleme, tedbir, eğitim demek iken, erkeklik, savaş, rekabet, dağıtmak, yaymak manalarına gelmektedir (Çakır, 2014: 422).

Ünlü anarşist Proudhon ise ailenin temel ilkesinin yani kocanın otoritesinin sarsılacağı gerekçesi ile kadınların siyasi haklar elde etmesine karşı çıkmıştır. Hatta kadının kocasından farklı bir oy kullanmasının boşanmalara yol açacağını söylemesi ve erkekliğin bu durumdan incineceğini söylemesi üzerine Joseph Delacque ona şöyle seslenmiştir “*Samimi ve tam anarşist ol, sekizde bir anarşist, on altıda bir anarşist değil..*” (Çakır; 2014: 427). Buradan da anlaşılacağı üzere o dönemde anarşizm gibi kural tanımayan bir ideolojiden dünyayı anlamlandırmaya çalışanların bile kadınların oy hakkına sahip olmasına karşı tutumları gayet sert olmuştur. Fransa’da solun feminizme karşı tutum alması ve kadını aileye feda eden “Proudhonculuk” kadınların oy hakkının diğer Avrupa ülkelerine nazaran geç verilmesinin bir nedeni olarak okunabilmektedir. (Çakır, 2014: 427).

1867 yılında İngiltere’de kadınlara oy hakkı tanınması için yine kadınların başlattığı imza kampanyasının dosyası John Stuart Mill tarafından Avam Kamarasına sunulmuş ve böylece ilk önemli adımlar atılmıştır (Çakır, 2014: 423). Mill, savunduğu liberal yaklaşım ekseninde kadınların erkeklerle aynı imkân ve haklara sahip oldukları takdirde sosyal ve siyasi aktörler haline gelebileceklerini düşünmektedir. Böylelikle kadının her alanda eşitliğini savunan yaklaşımların gerçekleştirilmesi amacıyla yasal düzenlemeler yapılması hedeflenmiştir. Bu minvalde, birinci dalga feminizmi eşitlikçi ya da liberal feminizm olarak tanımlamak mümkün görünmektedir (Altuntaş, 2013: 346).

1900’lü yıllara gelindiğinde İngiltere ve Amerika’da pasif direniş şeklinde, Fransa’da ise görece çetin geçen bir süreç dâhilinde yeni bir hareket ortaya çıkmış ve bu hareket kadınların seçme hakkını savunmuştur. “Sufraje Hareketi” (suffrage) adı ile anılan bu hareket, ismini az çok organize olmuş ve genellikle orta sınıf kadınlar tarafından yürütülen radikal kadın eylemlerinden almıştır (Yıldız, 2016: 8). Bu bağlamda politik bir eylem biçimi olarak “açlık grevleri” ilk kez sufrajeter tarafından gerçekleştirilmiştir (Çakır, 2014: 424). Özetle kadınların seçme ve seçilme hakkı konusu birinci dalga feminizmin temel hedefi olarak ortaya koyulmuştur.

Kadının kamusal alanda karşılaştığı eşitsizlikler giderildikten sonra gündeme gelen İkinci dalga Feminizm, kadının kurtuluş hareketi olarak ataerkil yapıdan

tamamen kurtulmayı hedef haline getirmiştir. Kadınların salt kadın olmaları hasebiyle maruz kaldıkları tahakküm ve ikincilleştirmeler vurgulanmak suretiyle, “kız kardeşlik” mottosu üretilmiştir. Kız kardeşlik, ataerkil toplumsal yapıda ezilen tüm kadınların homojen olduğu varsayımına dayandırılmıştır (Altuntaş, 2013: 350).

Simone De Beauvoir’ın “İkinci Cins” adlı eseri ikinci dalga feminizmin temelini oluşturmaktadır. Kadının özgürleşmesinin ‘özel alanda özgürleşme’ ile mümkün olabileceğine odaklanarak “özel olan politiktir” yaklaşımı ortaya çıkarılmıştır. Özel olanın politik olması demek, özel alandaki deneyimlerin kamusal alanda tartışılmak suretiyle gün yüzüne çıkartılması demektir. Bu kapsamda “Bilinç Yükseltme” grup toplantıları yapılmış ve küçük gruplarla da olsa kadınların deneyimlerini paylaşmaları sağlanmıştır. Beauvoir’un “Kadın doğulmaz, kadın olunur” şeklinde sloganlaşan, cinsiyetten ziyade cinsiyet rollerinin kadınları ikincileştirdiği yönündeki toplumsal cinsiyet hiyerarşisini vurgulayan yaklaşımlar döneme damgasını vurmuştur (Yıldız, 2016: 9).

Modernizmden postmodernizme geçişten feminizm de nasibini almış ve artık ortak bir kitlesel hareketten ziyade farklı kimlik ve zeminlerde kadınların mücadeleleri kurumsal ve meşru düzene taşınmaya başlanmıştır (Yıldız, 2016: 10). Batı merkezli, beyaz, orta sınıf, heteroseksüel ve laik kadınlar çevresinde dönen feminist söylem artık farklılıklar ve çoğulculuk üzerine odaklanmaya başlamıştır. Tüm stereo-tiplemelere karşı çıkmak suretiyle bir kesim kadının tüm kadınlar adına konuşmaktan vazgeçmesinin altı çizilmektedir (Altuntaş, 2013:352).

Lyotard, modern dönemde ortaya atılan ve bilimsel bilgi olarak telaffuz edilen bilginin tekeline karşı post-modern bilgiyi savunmaktadır. Bu bağlamda Lyotard, özgürlük, eşitlik ve adalet kavramlarının evrensel olmaktan uzak olduğunu, modernizm düşüncesinin evrensellik iddiası ile meşrulaştırılmaya çalışıldığını savunmaktadır. Herkesin gerçeğinin kendine göre farklı olması gibi özgürlük, eşitlik ve adalet, nereden bakıldığına göre değişebilen kavramlar olarak görülmektedir. Tarih ve felsefe gibi bilimlerde üst anlatıları evrensel değerler olarak sunmaktadırlar (Yıldız, 2016: 10). Joan Kelly, “Kadınların bir Rönesans’ı oldu mu?” başlıklı makalesinde, Rönesans’ın kadınların durumunda olumlu bir etkisinin olmadığını

altını çizmekte ve tarih yazımında kadınların dikkate alınmamasını eleştirmektedir. Tarih, erkeklerin kamusal alanda yapıp ettiklerini anlatan bir bilim dalı olarak erkek deneyimlerini konu edinmiş, geçmişteki kadınlar da yazılmadıkları için adeta yaşamamış gibi tarihin içinde yer alamamışlardır (Ecevit, 2012:9).

Bu düşünceyi feminizme bağlayan nokta ise, modern dönemde üretilen düşüncenin ve evrenselleştirilmeye çalışılan üst-anlatıların da “erkek merkezli” olmasıdır. Dolayısıyla birinci ve ikinci dalga feminizm tarafından odaklanılan sorunlar, erkek merkezli evrensel değerler ekseninde sorun haline gelmiştir. Bu dönemlerde kadınlık kavramının erkekleğin ötekisi olarak kurgulanmış olması, kadın sorunlarının erkek egemen sistemin varlığına dayandırılması zorunlu sonucunu ortaya çıkartmıştır (Yıldız, 2016: 10).

Postmodernizmle birlikte toplumsal cinsiyet çalışmalarına yeni alanlar da girmiştir. Siyahi kadınlar, Müslüman kadınlar, lezbiyen kadınlar, şiddet gören kadınlar gibi çeşitlenen kadın mücadeleleri kadınlar arasındaki ayrımcılığa karşı mücadelenin değişen yönünü de göstermektedir. Öte yandan Postmodern toplumlarda kişilerin metalaştırılarak imajların satılması kişiden çok imajın öne çıkması sonucunu ortaya çıkartmıştır. Bu bağlamda kadın bedeni de meta haline getirilerek tüketim kültürünün bir parçası haline gelmiş ve feminist eleştirinin de odak noktası olmuştur. Medya üzerinden üretilen iyi-kötü güzel-çirkin algısı topluma “makbul” kadınlar dayatmıştır (Yıldız, 2016: 10). Mükemmel ev kadını (dişi kuş) yerine medyanın katkı sağladığı “mükemmel çekici dişi” olmak da kadını özgürleştirmemektedir. Her iki kadın türü de dayatılan ve başkasının tanımladığı “imge” ye uymaya çalışan kadınlardır. (Çakır, 2014: 446) Kadın kendine dayatılan bu mükemmelliğe uyum sağlamaya çalışırken Betty Friedan’ın deyimini ile “Süper kadın” olmanın zorluğu ve yanlışlığını yaşamaktadır (akt. Çakır, 2014: 446).

Hülasa etmek gerekirse tarihsel süreç içerisinde birinci dalga feminizm eşitliğe, ikinci dalga feminizm kadınların kurtuluşuna ve nihayet üçüncü dalga feminizm ise farklılığa vurgu yapmıştır. Bu farklılıkların yanında paylaşılan ortak değerlerde bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eleştirisi ile kadın-erkek olma durumunun kurgulanmasının altı çizilmiş, kadınların erkeklere göre dezavantajlı

konumda olmasının nedeni olarak kadının özel alanla sınırlandırılması görülmüştür. Toplumsal cinsiyet kavramının kabul edilmeye başlanması ile feminizmin yalnızca yasal hakların elde edilmesi arayışı yerini toplumsal düzeyde köklü değişiklikler yapılması yönündeki mücadelelere bırakmıştır (Altuntaş, 2013: 353-354).

Toplumsal cinsiyet eleştirisine ilaveten, feminist hareketlerin kısmi farklılıklarla da olsa üzerinde durdukları diğer konular: “Ataerkil kültürün eleştirisi, “özel alanın politikliği”, bir faaliyet alanı olarak, “bilinç yükseltme grupları”, küresel bir “kız kardeşlik” anlayışı, “erkeklik-erillik eleştirisi”, “kadının kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkı”, “kadının ev içinde görünmeyen emeği ve kadının çalışması” son olarak kadının kozmetik ve moda endüstrisi üzerinden tüketim objesi haline getiren “kadın ve güzellik algısı” başlıklarıdır (Altuntaş, 2013: 354-362).

Feminizm, tarihsel süreci içerisinde -ideolojik gerekçelerin varlığı ile birlikte- geniş bir yelpazede yer alan farklı ön adlarla anılmıştır. Feminist düşüncüyü bir kaleydoskopa (çiçek dürbünü) benzeten Rosemarie Tong, dürbünün her çevrilmesinde farklı tonlar oluşmasına duyduğu hayranlığı dile getirerek, karşılaştığı bu desenleri ömrünün kısa olmasına olumlamaktadır. Bu kısa ömürlülük birbirine meydan okumak suretiyle daha iyi bir kuram oluşturma yönünde atılan adımlar olarak görülmektedir. Aynı zamanda bu, feminist düşüncenin ne kadar canlı, gelişip büyümeye açık ve özgürleştirici olduğunu da göstermektedir (Ecevit, 2012: 25).

2.3.1. Türkiye’de Feminizmin Dönemlendirilmesi

Türkiye’deki kadın hareketinin geçmişini 19. yüzyıl ortalarına kadar götüren Tekeli, bir karşılaştırma yapabilme ve referans noktaları oluşturma düşüncesi ile hareket etmiştir. Bunu yaparken kadın hareketi için önemli olan noktaların altını çizerek kronolojik bir döküm sunmuştur. Bu bağlamda 1910-1920 arasındaki dönemi birinci dalga feminist hareket olarak adlandırırken, bu dönemden önceki yılları ise bu döneme hazırlık evresi olarak tanımlamıştır. 1920-1980 arasındaki yılları ise “çorak yıllar” şeklinde betimlemek suretiyle duraklama dönemi olarak görmektedir. Nihayet 1980’li yıllar ve sonrası ikinci dalga feminizm olarak tanımlandırılmıştır (Ş. Tekeli, 1998: 337).

Erken Cumhuriyet döneminde birinci dalga feminist hareket iktidar tarafından bastırılmış ve Kemalist kadınlar haklarını savunmaktan ziyade, Kemalist devlet ilkelerinin kadınlar arasında yaygınlaştırılması rolünü üstlenmişlerdir. Birinci dalga feminizm bastırılırken, öncelikle öncüler gözden düşürülmüş, ardından, “ayrı” bir kadın örgütünün gereksizliği savunusu ortaya koyulmuştur. Bu dönem Zihnioğlu tarafından, feminizmin bastırıldığı ve “atacılık kültü” temellerinin atıldığı erken dönem olarak tanımlanmaktadır (Zihnioğlu, 2009: 806). Tekeli tarafından çorak yıllar olarak anılan bu dönemde kadınlar uzunca bir dönem cins eşitliği sağlandığı düşüncesi doğrultusunda ve “amacına ulaşma sanrısı” ile geri planda kalmışlardır (Ş. Tekeli, 1998: 338).

Birinci ve ikinci dalga feminist hareketlerin ortak noktası olarak; her iki hareketin de orta sınıf kadınlardan müteşekkil olduğu izlenmekle birlikte, birinci dalga feminist hareket içindeki kadınların genellikle paşa kızları olduğu bilgisi de göz ardı edilmemelidir.

Türkiye’deki kadın hareketlerinin uzunca bir dönem ‘seçkinciliğini’ koruması, bu hareketlerin zaaflarından varsayılmıştır. Bir diğer nokta ise her iki dönemde de takipçilerinin arasında güçlü kişiler olmasına karşın, bir “lider” çıkarılamamıştır. Liderlik özelliği taşıyan Halide Edip, Nezihe Muhittin gibi şahsiyetlerin vazgeçirilmiş olması, bu durumun değişmemesini beraberinde getirmiştir (Ş. Tekeli, 1998: 339).

Y. Arat, 1980’lerden sonra Kemalizm’e karşı çıkan feministlerin aslında Kemalizm’in başlattığı modernleşme projesini baltalamayı hedeflemediklerini söylemektedir (Y. Arat, 2017: 97). 1980’lere kadar Kemalist reformların kadınları kurtardığı üzerine mutabakat oluşu ve meselenin tartışma konusu yapılamazlığı “II. Dalga Feminist Hareket” ile sarsılmıştır. Kendisini ‘Feminist’ olarak tanımlayan ve geleneğe karşı çıkan bu hareket, modernleşme projesinin kadını etkileyen yönlerini ve söylemlerini eleştirmektedir (Y. Arat, 2017: 106). Bu eleştirilerin merkezinde, “halk için halka rağmen” şeklinde ortaya koyulan popülist proje yer almakta olup, Cumhuriyet’in kadını algılayış biçimlerinden kaynaklanan sorunların üzerinde de durulmaktadır. Ayrıca feministler kadınların salt kadın olmalarından dolayı

karşılaştıkları sorunları da dile getirmekte ve Cumhuriyet'in modernleşme projesi kapsamında maruz kaldıkları kamusal beklentilerin yüksekliği ve özel yaşamlarındaki sıkışmışlığı da eleştirmektedirler (Y. Arat, 2017: 110).

Altuntaş'a göre Türkiye'deki kadın hareketleri dünyada gelişen feminist akımlarla tanışıkça, "Kemalist Modernleşme" anlayışından uzaklaşmaktadırlar. Bu sayede tüm kadınları tek bir kimliğe ve kurtuluş reçetesine mahkûm etme tutumu mazide kalmaya başlamaktadır. Bu yönüyle Türkiye'deki kadın hareketlerinin de post- feminizmin etki alanını girmeye başladığını söylemek mümkün gözükmektedir (Altuntaş, 2013: 385).

Türkiye'de farklı kesimlerden insanların homojen bir grup varsayılması ve aradaki farklılıkların göz ardı edilmesi yaygın bir tutum/anlayış olagelmıştır. Bu anlayış farklı etnik grupları, azınlıkları hatta çoğunluk olsa bile resmi ideoloji dışında tanımlanan kesimleri yok sayma cihetiyle ötekileştirmeye kapı aralamıştır. Farklı kesimlerden kadınların ortaklaşa yaşadığı bir sıkışmışlık varsa, o da İslami normlar ile seküler ataerkil normlar arasında olmuştur. Türkiye'de birbirine karşıt olduğu varsayılan dindar ve seküler grupların ortak noktası, cinsiyet eşitliği meselesine dair yaklaşımlarıdır. Dindar kesimler kadınların boşanma, miras ve mülk edinme haklarına daha VII. yüzyılda ardıllarından çok önce sahip olduğunu söylemekte, Kemalistler ise 1920-1930 yılları arasında uygulanan reformların kadınlara "geniş" haklar tanımak suretiyle İslami ataerkilliğe son verdiğini ileri sürmektedirler. Kadınlara oy hakkının Fransa ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinden önce verilmesi Kemalistlerin çokça vurguladığı bir durumdur. Cinsiyet eşitliğini göz ardı etmeleri bakımından ortaklaştıkları noktalar ise; anneliği kadınların birincil rolü olarak yüceltmek, kadının yaşamını ev ekseninde tanımlamak, kadın bendeni üzerinden siyaset yapmak, kadınlardan tevazu beklemek, erkeği ailenin reisi olarak tanımlamak gibi hususlardır (Z. Arat, 2016: 331-332).

2.3.2. Erkek Feminizmi

Tanzimat döneminde kadının toplum içindeki rolü, özellikle "batı etkisi" ile erkekler tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Edebi eserlerle (özellikle roman)

başlayan bu fikirler zaman içerisinde süreli yayınlarla toplumun daha büyük bir bölümüne yayılmaya başlamıştır (Kurnaz, 1991: 34). Kadının toplum hayatından beri tutulmasının ve eğitimsiz bırakılmasının toplumsal hastalıklardan biri olduğunu söyleyen Namık Kemal, Şinasi ve Şemsettin Sami gibi yazarların yanı sıra, birçok yazar, aralarında kısmi görüş farklılıkları olmakla birlikte, toplumun yeniden canlanması için gelecek kuşakların mimarı olacak kadınların eğitilmesinden yana olmuşlardır (Ş. Tekeli, 2017: 292-293).

Tarihsel süreç içerisinde bir döneme kadar erkekler tarafından sürdürülen “kadın” tartışmasına 19. yüzyılın sonunda Osmanlı toplumunun üst sınıfına mensup bazı kadın yazarlar da katılmışlardır (Abadan-Unat, 1998: 325). Kurnaz’a göre ilk kadın yazarımız olarak kabul edilebilecek olan Fatma Aliye, zaten ilk kadın romancı olarak bilinmektedir (Kurnaz, 1991: 37). Aliye, yazılarında kadının ailedeki ve toplumdaki konumunu geliştirmek üzere modernleşmeci ve İslamcı ilkeleri öne çıkarmıştır (Abadan-Unat, 1998: 324). Özetle Osmanlı Feminizmi erkekler tarafından başlatılmış, fakat erkeklerden ibaret olmamıştır. Ayrıca bazı erkeklerin kadın imzalı yazılar kaleme alması, dönemin kadınlarını da cesaretlendirmiş ve yazı yazmalarını meşrulaştırmaya yaramıştır (Bora, 2017: 742).

Cumhuriyet’in ilanından sonraki süreçte kadına verilen hakların “devrimci erkekler” tarafından verilmesi, tam bir feminist bilincin gelişmemesi olarak görülmektedir (Kadıoğlu, 1998: 95). Kandiyoti Cumhuriyet reformlarının yarattığı Türk kadınına, “kurtulmuş ama özgürleşmemiş...” ifadeleriyle anlatmıştır (Akt. Kadıoğlu, 1998: 95).

2.3.3. Cumhuriyet ve Devlet Feminizmi

Cumhuriyet’in ilk yıllarında kadınlara “söyleyecek söz” bırakmayan tek parti yönetimi, 1920-1935 yılları arasında uyguladığı politikalarla kadınların statüsünü alt-üst etmiş ve böylece devlet feminizmi örneklerinden birisini ortaya koymuştur (Ş. Tekeli, 2017: 196). Cumhuriyet’in eğitim görmüş, meslek edinmiş ve çalışan kadınları el üstünde tutmasından dönemin edebi eserleri de etkilenmiş ve “devlet

feminizminin” taşıyıcısı olan bu ‘örnek-seçkin’ kadınlar ilgili eserlerde yüceltilerek anlatılmıştır (Ş. Tekeli, 2017: 187).

Kemalizm ilk kuşak cumhuriyet kadınları için “feminizm” ile eş anlamlı hale gelmiştir. Sadece kadınlar için değil, toplumun tüm kesimleri bakımından toplumsal mücadelenin dışında kalınması ve devletin her alanda aktif rol alması durumu günümüze kadar uzanan başka bir sonuç daha doğurmuştur ki; her şeyi devletten bekleme durumudur (Ş.Tekeli, 2017: 197). Nitekim her şey kendinden beklenen devlet öncelikle feminist hareketi bastırmış ve 1930’lı yıllara gelindiğinde ise tamamen yasaklamıştır (Altuntaş, 2013: 379).

1930’lu yıllarda Kadınlar Birliği fesih için zorlanmış ve tüm malvarlığı Halk Evleri’ne devredilmiştir. Dolayısıyla devletin “haklarının bilincinde” olan cumhuriyet kadınları ile kurmuş olduğu bu ilişkide devlet feminizminden bahsetmek mümkün gözükmemektedir (Altuntaş, 2013: 379). Aslında bu durum “devlet” ten söz edilebilirken “feminizm” den söz edilememesi olarak okunmalıdır.

2.4. KADINLAR HALK FIRKASI

Cihan Harbi ile Milli Mücadele yıllarında kadınlar savaşın çetin koşullarını yaşamışlar ve ülkeleri için fedakârlıkta bulunarak savaşlarda aktif rol oynamışlardır. Batı’da dünya savaşından sonra birçok ülke kadınlara seçme seçilme hakkı vermeye başlamış, Türkiye’de de benzer bir siyasal süreç ortaya çıkmıştır. Türkiye’deki kadınlar ‘fırka’ kurmayı tercih etmişler ve siyasi arenada boy göstermeye başlamışlardır (Toprak, 2016: 461).

Geç Osmanlı döneminde Nezihe Muhiddin ve Kadın Halk Fırkası kurucuları geliştirmiş oldukları düşüncelerini dönemin basınında yayınlamak suretiyle görünür olmayı başarmışlardır. Cumhuriyetin daha geniş özgürlükler getireceğine inanan bu kadınlar, yeni kurulacak devletin ilkelerinin kadın hakları açısından değerlendirilmesine dikkat çekmek istemişlerdir. Bir yandan mecliste yapılan görüşmelerle 1 Nisan 1923 tarihinde seçim yapılması kararı alınmış, diğer yandan seçim yasasının bazı maddelerinde değişiklikler gündeme getirilmiştir. Genel kanı,

kadının oy kullanmak için yeterince olgunlaşmadığı yönünde olmuştur. Her 50 bin erkek için bir mebus yerine her 20 bin erkek için bir mebus seçilmesi önerilmiştir. Yasa tasarısını hazırlayanlar, kadının evin reisi olan erkeğe oy vermek suretiyle temsil edildiğini varsayarak bu düzenlemeyi yapmışlardır (Zihnioğlu, 2016:121).

Zihnioğlu'nun aktardığına göre, Muhiddin, ilgili dönem makalelerinde kadınlara siyasi hakların verilmesini savunurken, liyakat etrafında dönen tartışmalara iki yönlü cevap vermiştir. Birincisi kadınların son yıllarda (1908-1923) geliştirdikleri fikirlerin ve yürüttükleri faaliyetlerin onlara bu hakkı vermesi gerektiğidir. İkincisi ise Mili Mücadele döneminde kadınlar erkeklerle yan yana savaşarak vatanın sadık evlatları olduklarını kanıtlamışlar ve rüşlerini ispatlamışlardır. Bu gerekçelerle kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmayı hak eden bireyler olarak toplumda yer almalıdırlar. Dönemin yazarlarından bir kısmı bu görüşlere katılarak Muhiddin'e destek olmuşlardır (Zihnioğlu, 126-127).

Cumhuriyetin ilanından biraz önce, 15 Haziran 1923 tarihinde Kadınlar Şurası icra edilmiş ve bir gün sonra da Nezihe Muhiddin'in başkanlığını üstendiği "Kadınlar Halk Fırkası" kurulmuştur. Bu kuruluş basın yolu ile kamuoyuna duyurulmuş, ayrıca Fırkanın nizamnamesi ve programı da yayınlanmıştır. Fırkanın amacı başlığında "kadınların siyasi ve içtimai haklarını savunmak ve kadınlığın statüsünü yükseltmek..." ifadeleri kullanılmıştır (Zihnioğlu, 2016: 127).

Basında ilgi ve biraz da tepkiyle karşılanan Kadın Halk Fırkasının siyasi bir amacı olup olmadığı dönemin tartışılan konularından birisi olmuştur. Muhiddin'in basında yer alan söylemleri ise siyasi bir amacın olmadığını düşünenleri destekler nitelikte olmuştur. Söylemlerde kadınların siyasi haklar talebinden vazgeçmeyeceği, fakat bu hakların tedrici olarak kazanılacağı bilindiği sıkça dile getirilmiştir. Aynı zamanda temkinli davranmak suretiyle uygun zamanın gelmesinin beklendiği de dikkatlerden kaçmamıştır (Zihnioğlu, 2016: 135-136).

Fırkanın hükümete verdiği beyannamede "*memleketin her noktasında siyasi, içtimai ve iktisadi bütün mesailde kadının dolayısıyla veya doğrudan doğruya dahil ve tesirinden azade kalmış keyfiyet bulunmamasına rağmen bu mesainin gözle*

görülür derecede bariz olamadığı” vurgulanmıştır. Kadınların toplumsal alanda görünürlüğünün yer yer tecelli ettiği belirtilmiş, fakat yine de kitlelere yayılma hususunun azami önemli olduğu bilgisi üzerinde durulmuştur (Akt. Toprak, 2016: 463).

Aynı dönemde “tüm ulusu” temsil etmek üzere Halk Fırkasını kurma hazırlıklarında olan Ankara mezkûr Fırkanın kuruluşunu hoş karşılamamıştır. Bu memnuniyetsizliğin bir nedeni toplumu cinsiyet esasına göre bölen bir fırkanın günün koşullarına uygun olmaması hususudur. Diğer neden ise “halk fırkası” isminin kuruluş aşamasındaki partinin adı olması durumudur. Toprak, daha önce M. Kemal tarafından telaffuz edilmiş olan bu kelimenin başka bir örgüt tarafından kullanılmasının müsaade edilemez görüldüğünü söylemektedir (Toprak, 2016: 466).

Kadın Halk Fırkasının kurulmasına hükümetçe izin verilmemiştir. Bu iznin verilmemesinde fırkanın programında kadınlara verilecek hakların kapsamının genişliği ve bu programın örgütlü ve kararlı bir grup tarafından savunulması durumları etkili olmuştur. Mezkûr programın iki gerekçe ile M. Kemal ve arkadaşlarına uygun olmadığı savunulmaktadır. Birincisi, kadın hakları konusu modernleşme ve çağdaşlaşmanın simgesi olmak suretiyle Cumhuriyet’in çağdaşlaşma göstergesi olarak görülmüştür. Çağdaşlaşmanın göstergesi olacak olan kadın haklarının illaki bir araç olarak saklı kalması gerekmektedir. İkincisi ise hükümetin kadınların haklarının kendi çizdiği boyutlar üzerinden verilmesini istemesi durumudur. Hülasa, Kadın Halk Fırkası programı hem zamanlama hem de içerik açısından bir çeşit müdahale niteliği taşıdığından mütevellit yönetici kadrolar tarafından uygun görülmemiştir (Zihnioğlu, 2016: 149).

Nezihe Muhiddin tarafından Kadınlar Halk Fırkasını kurmak için Ankara’ya yapılmış olan resmi başvuru, o tarihte henüz “yurttaş sayılmadıkları” için reddedilmiş ve dernek kurlmaları tavsiye edilmiştir (Ş. Tekeli, 2017: 296). Bunun üzerine yine Nezihe Muhiddin öncülüğünde ve 7 Şubat 1924 tarihinde “Kadın Birliği” kurulmuştur. Bu cemiyetin adı daha sonra “Türk Kadınlar Birliği” olarak değiştirilmiştir (Zihnioğlu, 2016: 150). Kaynaklarda her iki ismin kullanımından kast

edilen aynı dernektir. Bu çalışmada, alınan kaynaktaki orijinal halinin kullanılması tercih edilmiştir.

2.5. TÜRK KADINLAR BİRLİĞİ

Kadınlar koşulların dayatmasının bir sonucu olarak kuruluş sürecindeki stratejilerini değiştirmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu değişiklik kapsamında Kadınlar Birliği'nin siyasetle ilgisi olmadığına dair bir madde nizamnameye eklenmiş ve yanı sıra “*Kadınlığı düşünsel ve toplumsal alanlarda yükselterek çağdaş ve gelişmiş bir yere erişmek*” gagesinde olduğu belirtilerek yeniden Vilayete başvurulmuştur. Nihayet Kadın Birliği 7 Şubat 1924 tarihinde resmen kurulmuştur. (Zihnioğlu, 2016:151).

Birlik, hayırseverlikten başlayarak siyasi taleplere ulaşmayı hedeflemiştir. Bu sırada yardım içerir mahiyette bazı etkinlikler düzenlenmiştir. Bir yıl sonra ise Birlik atılım ve propaganda amaçlı olarak kadın mebus aday gösterme hamlesi yapmıştır. Daha sonra milletvekili seçilecek olan Muallim Nakiye ve bazı kadınlar cumhuriyetin kadınlara gereken hakları verdiğini ve/veya vereceğini söyleyerek kadınların hak talebinde bulunmalarına gerek olmadığını da bildirmişlerdir (Zihnioğlu,2016: 158).

Gazete ve dergilerde kadınların mebusluğa adaylığı konusu pejoratif karikatürlerle yer almış, bunlardan birisinde yine kadınlara seslenen bir kadın mebus adayı “reyinizi bana verecek olursanız ilk işim tuvalet levazım (eşyası) gümrükleri ilga etmek olacak...” demiştir. Bir başka karikatürde ise “hanımların camilerde vaaz vereceği yazarken, biraz da bu seneki manto modalarından bahsetseler bari...” yazmaktadır (Zihnioğlu, 2016: 161-168).

Türk Kadınlar Birliği kuruluşunun üçüncü yılında diğer şehirlerde de örgütlenmeyi başarmıştır. Ayrıca birliğin yayın organı olan Kadın Yolu dergisi 30. sayıya ulaşmıştır (Zihnioğlu, 2016: 188). Bu gelişme ve ilerlemelerin bir sonucu olarak Türk Kadınlar Birliği Nezihe Muhiddin önderliğinde son hamlesini yapmak suretiyle programına tekrar siyasi haklar edinmeyi eklemeye kalkışmıştır. Bu hamle

ile Birlik içinde ve dışında fikir ayrılıkları üzerinden gerilim baş göstermiştir. Siyasi hakların talep edilmesini istemeyenler arkasında hâkim bir ideoloji olduğu için daha güçlü görünmüşlerdir. Bu fikir ayrılıkları sonucunda Muhiddin usulsüzlük ve yolsuzluk yapmak suçu ile karalanmıştır. Ağustos 1927’de Birliği arama kararı çıkartılarak, Birliğin bir süreliğine kapatılması ve Muhiddin’in yargılanmasına karar verilmiştir (Zihnioğlu, 2016: 219).

Kadınların oy hakkına dikkat çekmek ve onlarla ilgili olan reformlara destek vermek amacıyla, Ankara’nın bir partiye karşı tavsiyesi üzerine kurulan Türk Kadınlar Birliği’nin faaliyetleri M. Kemal’in yakın çevresi tarafından engellenmiştir (Ş. Tekeli, 2017: 381). Bu birliğin Kemalistler tarafından hoş karşılanmamasının bir nedeni dernek bünyesinde çok sayıda İstanbullu feminist kadının yer almasıdır. Bu kadınlar eski rejimin devamlılığının taşıyıcısı olarak algılandıkları için ‘makbul’ görülmemişlerdir (Akt. Ş. Tekeli, 2017: 338). Ayrıca anti-feminist söylemin güçlü bir motifi olan “Anadolu Kadını” imgesi, bu kampanyada da yürürlüğe girmiştir. Hiç “şamata” yapmadan vatan için her türlü fedakârlığı yapan, tarlada bağda çalışan, vakur ve yiğit “Anadolu Kadını” karşısındaki şımarık şehirlik züppe kadın karikatürize edilerek itibarsızlaştırılmıştır. Nihayet Kadınlar Birliği İstanbul-Anadolu kadını ayırımını körükleyen bir çeşit nifak hareketi olarak tanımlanmıştır (Bora, 2017: 756).

Nezihe Muhiddin üzerinden yürütülen caydırma ve karalama kampanyaları sonucunda, 26 Eylül 1927 tarihinde, Türk Ocağı’nda Valilik emri ile Kadın Birliği Kongresi toplanmıştır. Sadiye Hanım’ın başkanlığı ile toplanan bu idare heyetinin ilk işi Nezihe Muhiddin’i Birlik’ten ihraç etmek olmuştur. Kısa bir süre sonra Sadiye Hanım işlerinin yoğunluğunu ileri sürerek istifa etmiş ve yerine Latife Bekir başkan seçilmiştir. Zihnioğlu, bu hamlenin planlı bir hamle olduğuna dikkat çekmekte ve Latife Bekir’in o günlerde tepkileri üzerine çekmemesi için yapıldığını düşünmektedir. Nitekim uzun bir süre dernek başkanlığını yürüten Latife Bekir, hükümetle hiçbir çelişkiye düşmemiş ve İzmir milletvekili seçilmiştir (Zihnioğlu, 2016: 241-244).

1927-1935 yılları arasındaki Kadınlar Birliği faaliyetleri ayrı bir inceleme konusu olabilecek niteliktedir. 1927 sonrasında kadın hakları politikasından uzaklaşan birlik, 1935 yılında kendisini fesih edene kadar “hayır işlerine” ve M. Kemal’in önerisi üzerine İstanbul’un çevre köylerinde “köylü kadın eğitimine” ağırlık vermiştir (Zihnioğlu, 2016: 249-250).

Ş. Tekeli, Türk Kadınlar Birliği’nin oynaması gereken son bir tarihi role dikkat çekmektedir. O da Türkiye’de kadın hakları alanında gerçekleşmiş olan büyük ilerlemeyi dünyaya sergilemek hususudur. Bu gaye ile Dünya Feminist Kadın Örgütleri Federasyonu 18-24 Nisan 1935 tarihinde uluslararası kongre gerçekleştirmek üzere İstanbul’a davet edilmiştir (Ş. Tekeli, 2017: 383). Ancak bu kongrede “barış” ve “silahsızlanma” konuları ön plana çıkartılmış ve bu durum Tek Parti çevrelerince öngörülemeyen bir hal almıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Anglosakson çevrelerin hâkimiyetindeki kongre, Türkiye’yi Almanya ve İtalya karşısında zor duruma düşürebilir mahiyete bürünmüştür. Savaş çığırkanlığının ayyuka çıktığı bu dönemde barışı savunmak Kadınlar Birliği’nin kapatılması için yeterli sebep olarak görülmüştür (Toprak, 2016: 481).

Türk Kadınlar Birliği’nin kapatılması ile derin geçmişe sahip bir kadın hareketi tarihe gömülmüştür. Kadın hareketinin tekrardan toparlayabilmesi için en az kırk yıl geçmesi gerektiğini söyleyen Ş. Tekeli, bu olayı “Kadın hareketinin ‘paternalist devlet’ tarafından araçsallaştırılmasının en iyi göstergesi” olarak açıklamaktadır (Ş. Tekeli, 2017: 298).

Uluslararası kongre sonrası Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Kadınlar Birliği’nin kendisini feshetmesi istenilmiştir. Bu emirden sonra dernek başkanı Latife Bekir’in “*artık kadınlar bütün haklarına kavuşmuştur, birliğin devamına lüzum kalmamıştır*” sözleri ile dernek kapatılmıştır. Birlik eşyalarının Cumhuriyet Halk Partisine devrine, mevcut parasının ise çocukları koruma ve hastabakıcılar kurumuna bırakılmasına karar verilmiş ve bir devir kapanmıştır (Toprak, 2016: 495).

Türk Kadınlar Birliği Osmanlı kadın hareketinin Cumhuriyet dönemine aktarılmasında kilit kurum olma özelliğine haiz olmuştur. Ancak yeni kurulmuş olan

ve kısa bir süre sonra tek parti rejimine dönüşen Cumhuriyet, 1926 yılında kadınlara yıllardır savundukları medeni haklarını, 1930 ve 1934 yıllarında da siyasi haklarını tanıırken, diğer sivil toplum örgütlerinin yanı sıra, kadın örgütlerini de baskı altına almıştır. 1935 yılında Türk Kadınlar Birliği oy hakkının kazanılması ve ilk kadın milletvekillerinin seçilmesi ile kendisini feshetmek zorunda kalmıştır (Ş. Tekeli, 2017: 338).

Tek parti rejimi döneminde kapatılan ilk dernek Kadınlar Birliği olmamıştır. Rejimle ve dolayısıyla tek parti iktidarı ile herhangi bir organik bağı olmayan, yani parti-devlet-hükümet üçlemesi dışında kalan bütün dernekler bu tehdede maruz kalmışlardır (Toprak, 2016: 496).

Türk Kadınlar Birliği aktif olduğu dönem boyunca M. Kemal'in sözcülüğünü üstlenen "Cumhuriyet" ve "Hâkimiyet-i Milliye" gazeteleri tarafından eleştirilerin hedefi haline getirilmiştir. Derneği ve başkanını küçük düşürmeyi hedef alan propagandalar, Nezihe Muhiddin üzerinden yapılan manipülasyonlar ve üzerine atfedilen yolsuzluk suçlaması sonucunda Muhiddin'in dernek başkanlığı düşürülmüştür. Onun yerine tek parti yöneticilerinden birinin karısı bu göreve getirilmiştir. Nihayet Türk Kadınlar Birliği'nin faaliyetleri resmi tarihten çıkartılmış, Nezihe Muhiddin adı da belleklerden silinmiştir (Ş. Tekeli, 2017: 381).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 'MAKBUL' KADINLAR

Erken Cumhuriyet döneminin 'elit' kadınları, kendilerini 'Türk Kadınının temsilcisi' olarak görmüşlerdir. Bu kadınların dönemin farklılıklarını yok sayan, hatta bu farklılıklardan rahatsız olan ve bütün ayrılıkların milliyetçi bir potada erimiş olduğunu varsayan dönemin popülist söylemine bağlılıkları son derece yüksek seyretmiştir. Öyle ki 1939 yılında Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kutlamak üzere kürsüde konuşma yapan Nakiye Elgün, çoğunluğu Arap olan Hataylı kadınlara "Türk kadını" olduklarını akıllarında tutmalarını söylemiş ve Türk kadınının davasına sadık kalmalarını öğütlemiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere elit kadınlar "öteki" kadınların konumlarını tanımlamada üzerine düşen görevi yapmaya çalışmışlardır (Y. Arat, 2017: 104). Elit kadınların "öteki" kadınları 'çıkarları üzerine' tanımlamaları alışkanlığı cumhuriyetin ilerleyen yıllarında da devam etmiş ve bu alışkanlık 28 Şubat post-modern darbesi ile simgeleşmiş olan "ikna odaları" ile sürdürülmüştür.

Diğer kadınları hor görme, dışlama yahut kategorize etme işi sadece dönemin elit kadınları tarafından uygulanmamış, Kemalist modernizasyon süreci tüm unsurlarıyla bu konuda seferber olmuştur. Buraya kadar olan kısımda bu seferberliğin ne şekilde icra edildiğine dair tafsilatlı bilgiler karşılaştırmalı yöntemden de faydalanılarak aktarılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise bu seferberliğin hangi kadınlara karşı yapıldığından kısaca bahsedilerek erken cumhuriyet döneminin yarattığı 'makbul kadın' tipleri ve bu kadınların yaşam öykülerine değinilecektir. Kemalist modernizasyon döneminde dünyaya gelen ve/veya tedrisatını bu dönemde alan bazı 'makbul' kadınlara değinilerek çalışma nihayete erdirilecektir.

3.1. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNİZASYONUNUN 'MAKBUL OLMAYAN' KADINLARI

"Her şey zıddı ile kaimdir" düsturundan hareketle, bu bölüme Kemalist modernizasyon sürecinin 'makbul olmayan' kadınları anlatılarak başlanılmıştır.

Böylece ‘makbul’ kadınlarla ilgili daha tafsilatlı bilgi edinilmesi ve daha sağlıklı bir karşılaştırma yapılmasının önü açılacaktır. Maksudı aşmamak için belirli sayıda örneklere yer verilmiştir.

3.1.1. Halide Edip Adıvar (1884-1964)

Türk okuru için milli edebiyat akımında kendine yer edinen bir yazar ve Kurtuluş Savaşı’nın Halide Onbaşı olarak hafızalarda yer eden bir kadın olan Halide Edip, Türk kamuoyunda iki yönlü bir imaja sahip olagelmıştır. Bu imajlardan birincisi öncü ve örnek bir kadın oluşu, diğeri ise Cumhuriyet’i eleştiren asi kadın olma durumudur (Durakbaşı, 2017: 148-152).

Kurtuluş savaşı başladığında pek çok İstanbullu kadın Kuva-i Milliye’ye katılmıştır. Anadolu’daki kadınlar da erkeklerin üye olduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile paralel çalışan kadın örgütleri ile cephede ve cephe gerisinde savaşa bilfiil iştirak etmişlerdir. Bu kadınların en ünlüsü şüphesiz M. Kemal’in karargâhında görev yapan Halide Onbaşı’dır (Ş. Tekeli, 2017: 296).

Halide Edip, Kemalist Türkiye’nin hem “örnek” kadın tipi hem de üzerinde çokça tartışılan bir portresi olmuştur. M. Kemal ile anlaşmazlıkları sebebiyle yurtdışına gitmiş, İngilizce kaleme aldığı yazılarında Kemalist Türkiye’de uygulanan reformları eleştirmiştir. Bu muhalif tutumu yüzünden yaşamı Türk resmi tarihi dışında tutulmuştur (Durakbaşı, 2017: 30).

Cumhuriyet’in “isyankâr” kadını olarak anılan Halide Edip, eserleri ve hayatı ile kadınların bakış açısından yazılmış alternatif bir tarih yazımı için önemli bir potansiyel taşımıştır (Durakbaşı: 2017: 142-144).

Halide Edip iki bakımdan önemlidir. Modernleşen Osmanlı’nın “feminist” ve “modernist” bir kadını olarak değerlendirildiğinde, “yeni kadın” tipinin oluşturulabilmesi için önemli bir karakter olmuştur. İkincisi ise Türk modernleşmesinin feminist bakış açısından eleştirilmesinde doğrudan veya dolaylı olarak birçok şey söylemiş olmasıdır (Durakbaşı, 2017: 30-31).

Halide Edip, Osmanlı Devleti'nin ilk feminist hareketi olarak görülen dernek faaliyetleri içinde, Türk kadının aydınlanması üzerine çalışmalar yapan Teali-yi Nisvan Cemiyeti kurucu üyeleri arasında yer almıştır (Akyıldız, 2016: 150). Hayır işlerinden ziyade kadınların eğitim, bilgi ve görgü düzeyini yükseltmeye çalışan dernek, dil kursları açmak, konferanslar vermek, okuma-yazma kursları düzenlemek gibi faaliyetler içerisinde bulunmuştur (Toprak, 2016: 25-26).

Halide Edip biyografisinde bir erkeğin iki eş ile birlikte olmasının bir metresle ilişkide olmasından daha katlanılmaz olduğunu ifade etmiş, iki eşliliğin aleni yaşanmasının çocukları ve birlikte yaşayan diğer insanları olumsuz etkilediğini söylemiştir (Çalışlar, 2010: 19). Çocukluk yıllarında bu durumdan mustarip olarak yetişmesinin, çok eşlilik konusundaki görüşlerinin bu kadar keskin olmasında etkili olduğu düşünülmektedir.

Halide Edip batıdaki feminist görüşleri benimsemekten ziyade, “İslami Arap” uygulamasının ıslah edilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu kapsamda Türk tarihinde kadına verilen önemin yeniden ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bunu yaparken eski Türk geleneğinde ve İslamiyet'te var olduğuna inandığı “aydınlanmış” anne modelini öne sürmüştür. Bu annelik, ev yaşamı ile sınırlı kalmayan, yeni kuşakların yetişmesi hususunu “milli vazife” olarak gören anneliği kapsamaktadır (Aksoy, 2014: 83). Bu düşünceler bir bakıma dönemin resmi söylemi ile de örtüşmektedir. Fakat yine de Halide Edip'i ‘makbul kadınlar’ arasına sokmaya yetmeyecektir.

Halide Edip biyografisinde milliyetçi bir görüşü benimsemiş, ayrıca modernleşen Cumhuriyet'in tasfiye etmeye çalıştığı Osmanlı kültürüne uzak kalmamıştır. Hatta bu kültüre olan sevgi ve özlemini de zaman zaman dile getirmiş, bunu yaparken tarihin sürekliliğine vurgu yapmıştır (Aksoy, 2014: 87).

Osmanlı kadın hareketinin en çok bilinen kısmı ateşkesten Kurtuluş Savaşı sonuna kadar olan dönemdir. Bu dönemi bilinen unsur, resmi tarihte yer verilen kayıtlardır. İşgali protesto etmek için düzenlenen dev Sultanahmet mitinginde kürsüye çıkan ilk kadın olarak fotoğrafı tarihe geçen Halide Edip, o sıralarda hem ünlü bir romancı hem de başkanı olduğu Teali-i Nisvan Cemiyeti çalışmaları

nedeniyle dönemin en tanınmış feministlerinden birisidir (Ş. Tekeli, 2017: 380). Milli mücadele yıllarında kadın kimliğini bastıran Halide Edip, adeta “cinsiyetsiz” bir kimlikle yaşamını sürdürmüştür (Aksoy, 2014: 93).

Kandiyoti, Halide Edip’in Yeni Turan romanındaki kadın karakteri Kaya’nın dinleyicilerini incelerken ki bakışını “Bu bakışta erkek ya da kadın, herhangi birini ya da cinselliği hatırlatan bir şey yoktu.” şeklinde ifade etmesine dikkat çekmiştir. Romanda Kaya’nın erkek arkadaşları ile omuz omuza, mücadelecisi, hareketli ve etkin, iffetine diyecek söz olmayan, siyasi toplantılarda konuşan bir kahraman olduğu anlatılmıştır. Kaya’nın giysilerinin de ayrıntısı ile tarif edildiği romanda, İslami bir giyim tarzı olmamakla birlikte, son derece sade bir tercih yapıldığı anlatılmıştır. Ayrıca Kaya’nın tavırlarının da son derece ciddi olduğu aktarılmıştır (Kandiyoti, 2015: 159).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasından sonra, basında fırkanın Halide Edip başkanlığında toplantılar yaptığına ilişkin dedikodular yayılmaya başlamıştır. ‘Muhafiflerin Halide Hanım başkanlığında toplanacağı’ haberleri üzerine gazetecilerin sorularını yanıtlayan Halide Edip, “Kadınlara intihap hakkı vermeyen partilerin hiçbirine taraftar olmadığını” bildirmiştir (Çalışlar, 2010: 313).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması ve Takrir-i Sükûn Yasası’nın kabulünün ardından Halide Edip ve Adnan Adıvar Avrupa’ya çıkma kararı almıştır. M. Kemal’in ölümünden sonra, 1939 yılında yurda döndüklerinde on dört yıllık bir sürgün hayatı nihayete ermiştir (Durakbaşı, 2017: 150).

Halide Edip “Amerikan Mandacısı” namını, Kurtuluş Savaşı yılları başlarında, M. Kemal’e yazdığı mektupta Amerikan mandasını kabul etmenin avantajlarını sıralamasıyla kazanmıştır. Lord Kinross M. Kemal’in söylevleri çalışmasının Milli mücadele önderleri ile arasındaki fikir ayrılığı başlığında bir sebep olarak bu durumu anlatmıştır (Akt. Durakbaşı, 2017: 152).

Halide Edip, M. Kemal’i eleştirdiği “The Turkish Ordeal” kitabını yazdıktan sonra ciddi saldırılara maruz kalmıştır. Siperlerde askerlerle savaşan Onbaşı Halide

unutulmuş, onun yerine iffeti sorgulanan, yabancı ırktan olduğu vurgulanan (Yahudi kökenli) ve ‘cadı’ ilan edilen bir Halide halini almıştır (Sancar, 2017: 170).

Aksoy’a göre, Halide Edip’in otobiyografisi, özel alandan kamusal alan çıkan bir kadının hayat hikâyesidir. Bir yandan erkekler dünyasında eli kalem tutan bir yazarken, öte yandan özel hayatından vazgeçmek zorunda kalan, bazen de onu anlatmaktan çekinen bir kadın halini almıştır. O, kadın olarak sivrilmekte ve girdiği mücadelenin bir neferi olmak istemektedir (Aksoy, 2014: 96).

Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte Demokrat Parti kadrolarından İzmir milletvekili seçilen Halide Edip’in, geç gelen ve sembolik sayılan bu milletvekilliği ile kadın devrimi bir gelişme sağlamamış, aksine kadınların siyasal çatışmalarda ilk harcanan kesim olduğu ortaya koyulmuştur. Türk modernleşmesinin cinsiyetçi boyutu bu vesileyle gözler önüne serilmektedir (Sancar, 2017: 172).

3.1.2. Nezihe Muhiddin (1889-1958)

Osmanlı İmparatorluğu’ndan, Cumhuriyet’e geçişle birlikte popülerliğini yitiren Nezihe Muhiddin, Batı ve dünya basınının izlediği kadınlar kuşağının son temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Muhiddin, Batı’nın etkinliklerini izlediği Fatma Aliye (1862-1936) ve Halide Edip’inde (1882-1964) içinde yer aldığı “büyük kadınlar kuşağının” üyesi olan Osmanlı feminizminin öncü kişiliklerinden birisidir (Zihnioğlu, 2016: 35).

1920’lerin başından itibaren feminist taleplerin politik temsilinde aktif olarak yer alan Nezihe Muhiddin, Milli Mücadele ile kadının “ergenlik çağına” girdiğini ve meşrutiyet inkılâbının yarım kalmasının kadını “esir” bırakmasından teessür duymakta olduğunu söylemiştir. Nihayet Cumhuriyet’in kadına erişkinliğe geçme kapısını açmış olduğunu da ifade etmiştir (Bora, 2017: 754).

Bora, Nezihe Muhiddin’in milliyetçi, Kemalist ve pozitivist olarak tanımlanabileceğini ve bu görüşlere paralel olarak M. Kemal’in önderliğine ve politikalarına bağlı olduğunu aktarmaktadır. Nezihe Muhiddin de söylemlerinde

kadının kamusal hayata katılırken annelik rolünü ihmal etmemesi, erkeğe benzememesi ve manasız “sufrajetlik” gütmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Buraya kadar rejim karşıtı bir unsur görülmemektedir. Fakat “özerk bir kadın hareketi” ile “kadın haklarının politik bir davaya dönüştürülmesi” hususu rejim tarafından tehlikeli olarak görülmüştür. Üstelik kadının tam vatandaşlık hakları kazanması hususunda; “lazımsa biz yaparız” cılığa rağmen, “Onlar vermeseler bile biz alacağız” denilme cüreti gösterilmiştir (Bora, 2017: 755).

Bora’ya göre Nezihe Muhiddin ve Halide Edip gibi kadınlar üzerinden yapılan karalama kampanyaları “anti-feminizm şenliği” ve bir kadın düşmanlığı infilakı olarak tanımlanmalıdır. Nezihe Muhiddin çizgisi “ifrat” ve “sufrajetlik” olarak karalanırken, Türk Kadınlar Birliği de Cumhuriyet’in inkılaplarına sahip çıkacağı yerde kadın-erkek davasına saplanmakla eleştirilmiştir (Bora, 2017: 755).

Zihnioğlu ise Nezihe Muhiddin’in Türkiye tarihinden silinmesinde mahkemelerce yıldırma, unutturulma ve reddedilişe dayalı bir yol izlendiğini söylemektedir. Hakkında açılan davalardan ancak af kanunu ile kurtulabilen Muhiddin’e bu davalarla itibar kaybettirilmiş ve o da suskunluk dönemine girmiştir (Akt. Demir ve Yüksel, 2017: 238).

Nezihe Muhiddin birlikten ihraç edildikten sonra öğretmenlik yaparak geçimini sürdürmüş ve ismi resmi tarihten silinenler arasına girmiştir. 1944 yılına kadar on altı roman yazarak konuşmaya çalışan Muhiddin, 1980 sonrası döneme rastlayan II. Dalga Feminist Hareket’in tesiri ile saygı görmüş ve resmi tarihte değilse de kadınların hafızasında kendisine yer bulmuştur (Bora, 2017: 756).

Zihnioğlu’na göre Nezihe Muhiddin siyasi alana “kadınlık nokta-i nazarından” bakmış, ayrıca milliyetçi inkılabın verdiği fırsatla kadınların haklarına kavuşması ve eşit vatandaşlar olarak toplumda yer alması üzerine uğraş vermiştir. Yeni toplum projesinin kadınların katılımı olmaksızın başarıya ulaşamayacağı inancıyla, kadınları kitleler halinde ulusal inşa sürecine ve dönüşümlere katılmaya çağırmıştır. Bu örgütlenmenin iktidar üzerinde bir baskı unsuru olması neticesiyle de Cumhuriyetçilerle karşı karşıya gelmiştir. Tek parti rejiminin tüm kazanımları

kendisine mal etmek istemesi, polisiye tedbirler ve bazı karalama yöntemlerini beraberinde getirmiştir. Nihayet kadınlığın “süfliyet” den kurtulması için yaşamı boyunca mücadele eden Nezihe Muhiddin’in saldırılarla itibarsızlaştırılmasına engel olunamamıştır (Zihnioğlu, 2016: 261-262-263).

3.1.3. Latife Uşaklıgil (1898- 1975)

Kemalist modernizasyon sürecinin ‘makbul’ olmayan bir diğer kadını ise Latife Uşaklıgil’dir. Kendisi M. Kemal’in zevcesi olmasına rağmen, O’na yaşattıklarından ötürü ‘makbul’ kadın sınıfına girememiştir.

M. Kemal ile İzmir’de 29 Ocak 1923’te evlenen Latife Hanım, 5 Ağustos 1925 tarihinde kendisinden ayrılmıştır. Taha Toros’un ifade ettiği üzere, Latife Hanım boşandıktan sonra “sessiz kalması” hususunda M. Kemal ile anlaşmış ve bu kurala hayatı boyunca uymuştur. Evliliği, hayatı ve diğer her konuda suskunluğa bürünen Latife Hanım’a ilişkin haberler sadece evli kaldığı süre dâhilinde basında yer almıştır (Akt. Zihnioğlu, 2016: 291).

Cumhuriyet gazetesinde yer alan Mayıs 1924 tarihli bir habere göre Kadınlar Birliği bir yetimhane açma talebini Latife Hanım’a iletmiştir. Bu talep ‘mille devredilen saray ve köşklerden’ birisinin yetimhane için verilmesi üzerine olmuştur. Bu talebin olumlu karşılanması üzerine Latife Hanım Kadınlar Birliği’ni ve feminist kadınları destekliyor şeklinde bir kamuoyu oluşmuştur. Benzer şekilde M. Kemal’in Latife Hanım’dan boşanmasına dair dış basında yer alan haberlere göre, Latife Hanım’ın “ultra-modern” ve “feminist görüşlere sahip olması” boşanmanın nedeni olarak ortaya koyulmuştur. Hatta bu olaydan ötürü M. Kemal’in Modern Türk kadının eşitliği konusundaki samimiyeti dahi sorgulanmıştır (Zihnioğlu, 2016: 154).

Kısa süren evliliğin perde arkası gün ışığına pek çıkmamış olsa da, bir takım rivayetler öne sürülmüştür. Yusufoglu’na göre Atatürk’ün ayrılık kararı almasında etkili olan şey resmi tarih yazımında da vurgulandığı üzere Latife Hanım’ın herkesin içinde “Kemal” diye bağırması olmuştur. En son kavga 1925 yılının yaz akşamı

patlayınca bu evlilik Atatürk tarafından bitirilmiş ve Latife Hanım geri dönmek üzere İzmir'e gönderilmiştir (Yusufoğlu, 2015: 148-149).

Latife Hanım'ın hem geleneksel muhafazakârlığa hem de Kemalist elitin patriyarkal muhafazakârlığına fazla geldiğini söyleyen Bora, resmi tarih yazımının Latife Hanım hakkında yazdıklarına dikkat çekmektedir. Latife Hanım için her konuda M. Kemal'in hayatına karışan, her konuda fikir yürütmeye çalışan, 'mutad zevata' atıp tutan, huysuz, geçimsiz ve haddini bilmeyen bir kadın portresi çizilmeye çalışılmıştır. Ayrıca M. Kemal'e 'paşam, beyim' demek yerine "Kemal" diye hitap etmesi de yadırganmıştır (Bora, 2017: 758).

Osmanlı'ya dair tarih yazımında, hanım sultanların küçük hesaplara dayalı şeytani entrikalarla devleti yozlaştırması durumu "Kösem Sultan Olma" tabiri ile ifade edilmektedir. Bora, M. Kemal'in de Latife Hanım'ı bu tabirle suçladığının aktarıldığını söylemektedir. Koca karşısında haddini aşmak ile Ebedi Şef karşısında haddini aşmak özdeşleştirilerek, her ikisinde de saygıda kusur etmenin aynı derece ayıp olduğu üzerinde durulmuştur. Ayrıca kıskançlığa kapılmak ve histerikleşmek Latife Hanım imgesi üzerinden kadınca duygusallığın zaafı olarak evrenselleştirilmiştir (Bora, 2017: 758).

Gerçek bir kamusal ölüme mahkûm olan Latife Hanım, ölümüne kadar tamamen görünmezleş(tiril)miştir (Bora, 2017: 758). Latife Hanım'ın kaleme aldığı anıların var olduğu düşünülse de, bu zamana kadar yayınlayan olmamıştır. Yazılanların imha edildiği veya bir gün ortaya çıkabileceği düşünülmektedir.

3.1.4. Sessizliği Seçenler

Kadın tarihimizin Cumhuriyet Türkiye'sinde yaşamayı sürdüren iki öncü kadını Fatma Aliye ve Emine Semiye de sessizliği tercih etmişlerdir. Tanzimat kadının liderliğini yapan Fatma Aliye Hanım çeşitli sebeplerle iç dünyasına kapanmıştır. 1936'daki ölümü "Unutularak Ölen Bir Edip" başlığı ile gazetelerde yer almıştır. (Toska, 1998: 75).

Şükufe Nihal

Nezihe Muhiddin gibi unutturulma suretiyle tarihten silinen bir diğer kadın Şükufe Nihal'dir. Kadınlar Birliği'nin genel sekreterliğini yapan Nihal'in ismi kadınların hak mücadelesinde anılmamıştır. Şükufe Nihal biyografisine bakılırsa, ölüme kadar sürecek bir küskünlüğün bu dönem başladığı izlenmektedir (Argunşah, 2011: 77).

Şükufe Nihal şiir, hikâye ve romanları ile zengin bir yazın külliyatına sahiptir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devir olan zenginliklerdendir. Fakat buna rağmen oda unutulmuşlar arasında kendisine yer bulmuştur. Hülya Argunşah, 2002'de yayınladığı "Bir Cumhuriyet Kadını: Şükufe Nihal" çalışması ile tarihin tozunu silmeye çalışmıştır. Ayrıca Yaprak Zihniolu da Kadınsız İnkılap kitabında Nezihe Muhiddin ve Türk Kadın Birliği'nin çalışmalarını okuyucuya aktarmak suretiyle bu döneme bir nebze olsun ışık tutmaya çalışmıştır.

Sabiha Zekeriya Sertel

Otobiyografisi öldükten bir yıl sonra yayınlanan (1969) Sertel'in hikâyesi de Cumhuriyet döneminde verilen bir başka mücadelenin hikâyesidir. Sabiha Sertel ve kocası da tıpkı Halide Edip gibi sürgüne gitmişlerdir. Sosyalist bir yazar olarak makalelerinde en çok işçi ve köylü kadınların sorunları üzerinde duran Sertel'in otobiyografisi de Cumhuriyet dönemi baskıcı iktidar mekanizmalarını eleştirmeye yönelik yazılmıştır (Aksoy, 2014: 97-104).

Ulviye Mevlan

"Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti" ve onun yayın organı Kadınlar Dünyası'nın kurucusu olan Ulviye Mevlan kadınlar için yeni bir dünya yaratma misyonunu üstlenmiştir (Çakır, 2016: 80). Nezihe Muhiddin'in Türk Kadını adlı kitabında Ulviye Mevlan'ın ismini anmayışına dikkat çeken Çakır, Ulviye Mevlan'ın eşi Rıfat Mevlan'ın Kürt milliyetçisi olması ve bu nedenle Muhiddin tarafından dışlanmış olabileceği düşünülmektedir (Akt. Durakbaşı, 2012: 191).

Semiha Ayverdi

Cumhuriyet projesine topyekûn karşı çıkan bir kadın portresidir. Aykırı sesi ve baskın söylemi rahatsız ettiği için hep muhalif bir yazar olarak kalmıştır. Osmanlı birikiminin tamamen terk edilmesini kabul etmemiş ve getirdiği olumsuz durumları sürekli olarak anmıştır (Aksoy, 2014: 105).

3.1.5. Milli Mücadele Kadınları

Savaş koşulları, kadınların ekonomik hayata fiilen girmelerinin yanı sıra, kitlesel bir biçimde politik mücadeleye de katılmalarına neden olmuştur. İstanbul'un işgalinden sonra değişik sınıflardan kadınların örgütlenmeye başladıkları, siyasi miting ve gösterilere katıldıkları, kürsüden halka seslendikleri izlenmiştir. Bu mitingler iki bakımdan çok önemlidir. Birincisi, kadın hatiplerin kitlelere ilk seslenişi olması bakımından ikincisi ise, ortak bir milli mücadele ruhu aşılansarak kitleleri ortak bir dava üzerine, vatan savunması için harekete geçirmesi bakımındandır.

Bu mitinglerde Halide Edip, Şukufe Nihal, Nakiye Elgün, Münevver Saime, Meliha, Sebahat ve Naciye gibi hanımlar hatiplik yapmışlardır. Kurnaz, bu hanımların işgalcilere karşı sınırsız bir cesaretle, moral değerleri yüksek konuşmalar yaptıklarını söylemektedir. Mezkûr kadınların bir başka özelliği ise çoğunlukla öğretmen veya Darülfünun'da okuyan öğrenci olmalarıdır (Kurnaz, 1991: 112).

Kadınların Milli Mücadeleye cephe önü ve/veya cephe gerisinden katkıları ise cemiyetler aracılığı ile olmuştur. Anadolu'ya da yayılan bu cemiyetler vatanın kurtuluşu için faaliyet gösteren merkezler konumundadırlar. Bu cemiyetler orduya ve şehit ailelerine yardımlar yapmışlar, ayrıca yabancı devlet başkanlarının eşlerine çok sayıda işgali protesto eden telgraflar da göndermişlerdir (Kurnaz, 1991: 119-120).

Türkiye tarihine bakıldığında bizzat cephede savaşan ilk kadın örnekleri 1877-1878 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus savaşında görülmektedir. Aziziye tabyalarında diğer kadınları da peşlerine takarak kahramanca mücadele veren Kara Fatma ve Nene Hatun, efsaneleşmiş iki kadın kahramandır. Bu iki kadın Mısıroğlu tarafından "Kuva-yi Milliye'nin kadın kahramanlarının ilk mübeşşirleri (müjdeleyicisi)" olarak

tanımlandırılmıştır (Mısıroğlu, 1994: 35). Milli Mücadele'ye katılan kadınlar da bu zincirin halkalarını meydana getirmişler (Kurnaz, 1991: 121).

Caporal Milli Mücadele kadınları ile ilgili olarak; *“Türk kadınları bu savaşa tüm benlikleri ile katıldılar. Onlar ordunun yardımcı hizmetlerine katkıda bulunmakla yetinmediler, bununla asla sınırlı kalamazlardı, kalmamalıydılar. Sık sık, kavganın tam ortasında ve içinde yer aldılar. Pek çok kahramanlık eylemleriyle belirginleştiler. Tarih bu kadınlardan birçoğunun adını saklamıştır. En ünlülerinden bir kaçını –örnek diye- sayalım: Gördesli Makbule Hanım, Tayyar Rahime Hanım, Fatma Seher Hanım ve Nezahat Hanım...”* ifade etmektedir (Demir ve Yüksel, 2017: 231).

Yukarıda ayrı bir başlıkta ele alınmış olan Halide Edip, Türk'ün Ateşle İmtihani kitabında Milli Mücadeleye yürekten inanmış olduğunu ve bu sebeple Atatürk ve arkadaşlarına katıldığını söylemiştir. Bunun için 16 Ağustos 1921'de M. Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek “gönüllü” olmak istediğini bildirmiş, M. Kemal'de onu garp cephesine tayin etmiştir. Cephedeki başarılarından dolayı onbaşı rütbesine yükselmiştir (Akt. Kurnaz: 1991). Halide Edip bahsine burada tekrar girilmesinin nedeni milli mücadele dönemi kadınların bahsinin geçtiği her metinde kendine de yer verilmesidir. Bu bütünlüğü bozmamak adına tekrar bahsi geçirilmiştir.

Halide Edip mitinglerde yaptığı konuşmalarla o dönemde dikkatleri üzerine çekmiştir. Fakat onun asıl hizmeti kalemi vasıtasıyla olmuştur. Cephede bulunduğu müddet içinde de, savaşın çeşitli safhalarını bizzat müşahede imkânı bulmuş, bu sebeple yazdıkları eserler Kurtuluş Savaşı edebiyatının en canlı örnekleri arasında yer almıştır (Kurnaz, 1991: 121).

Fatma Seher Hanım (Kara Fatma)

Milli Mücadele'nin adı en çok bilinen kadın kahramanlardandır. Erzurumlu Fatma Seher Hanım (Kara Fatma), Yusuf Ağa'nın kızı, aynı zamanda bir binbaşının da eşidir. Milli Mücadele'ye oğluyla birlikte katılmış, İzmit'te görev yapmıştır (Kurnaz, 1991: 122). Kurnaz'ın aktarımı ile Fatma Seher'in kendisinin söylediği üzere, Mili Mücadele'de Adana, Dinar, Afyonkarahisar, Nazilli, Sarayköy ve Tire'de

asker olarak çalışmıştır (Akt. Kurnaz, 1991: 122) Bunu gösterdiği evraklar ispatlamaktadır. Hatta bir savaş sırasında göğsünden yaralanmıştır. Harp tarihi ile ilgili vesikalarda başarılarından söz edilmektedir (Kurnaz, 1991: 122).

Ö. Özcüler, kendisine Kara Fatma ismini veren kişinin M. Kemal olduğunu söylemektedir. Sovyetlerin askerlik işleriyle ilgili olarak gittiği Rus konsolosluğunda onunla tanışan bir Rus diplomatın anılarında da yer alan Kara Fatma aynı zamanda uluslararası bir üne de sahip olmuştur. Üsteğmenliğe kadar terfi ettirilen Kara Fatma Cumhuriyet döneminde kendisine bağlanan maaşı bile ölümünden sonra verilmek üzere Kızılay'a bağışlamıştır. 1955 yılında maddi sıkıntılar içinde vefat etmiştir (Akt. Sarıçoban, 2017: 1340).

Asker Saime

İstiklal Harbi başladığında Darülfünun öğrencisi olan Münevver Saime, Kadıköy mitinginde yaptığı konuşmadan sonra çıkartılan tutuklama emri nedeniyle Anadolu'ya geçerek Milli Mücadeleye katılmıştır. Garp cephesinde görev almış, istihbarat işlerinde mühim işler başarmıştır. Bir görev sırasında yaralanan Saime, yaralı olduğunu belli etmeden vazifesini tamamlamıştır. Kendisi Asker Saime olarak anılmaktadır. Savaş sonrasında öğretmenlik yapmıştır (Kurnaz, 1991: 121).

Maraşlı Bir Hanım

Adı bilinmeyen fakat Maraş'ın Kayabaşı mahallesinde oturduğu bilinen bu kadın, Fransız işgal kuvvetlerinin ve bazı Ermenilerin Müslüman hanımlara saldırı ve tecavüzlerine dayanamayıp, düşmana ateş açmış, akşama kadar çarpışarak 8 kişiyi öldürüp, birçok kişiyi de yaraladıktan sonra erkek elbisesi ile Türk askerleri arasına katılmıştır. Bu hadise kamuoyunda takdirle karşılanmış ve birçok gazetede haber olarak verilmiştir (Kurnaz, 1991: 122).

Bir Başka Kara Fatma

Bir başka Kara Fatma da Adana'nın Ermenilere karşı müdafaasında kahramanlık göstermesi sebebi ile istiklal madalyası ile ödüllendirilmiş olan Fatma Özişçi'dir (Mısıroğlu, 1994: 115). 1988 yılı Nisan ayında Fatma Hanım'ın Hürriyet Muhabiri Saadettin İnce tarafından dilendiğinin görülmesi üzerine, İnce şu bilgileri

vermiştir. “Kurtuluş Savaşı sırasında Adana’nın düşman işgalinden kurtarılması için savaşı, Ermenilerle mücadele ederek tarihe “Kara Fatma” olarak adı geçen, İstiklal Madalyalı Fatma Özişçi, şimdi dilenerek yaşam mücadelesi veriyor.” Yine Adana’nın en işlek caddesine adı verilen ve heykeli dikilmesi düşünülen 84 yaşındaki Fatma Özişçi’nin ‘Ben bu vatanın kurtuluşuna dilenmek için hizmet etmedim’ dediği aktarılmıştır (Akt. Mısıroğlu, 1994: 115).

Bir Köylü Kadın

Mısıroğlu, Milli Mücadele devrinin idrakinde bir kadının, yazar Şükufe Nihal’in “Domaniç Dağlarının Yolcusu-Bir Yurt Gecesi” isimli eserinde dikkat çektiği bir vakayı aktarmaktadır. İstiklal Harbi sırasında Domaniç dağlarından inen bir köylü kadın, düşmana yol göstermek suretiyle vatana ihanet eden oğlunu silahla vurarak öldürmüştür İki satırla anlatılan bu hikâyenin, bir roman-destan mevzusu olacak kadar engin olduğunun altı çizilerek, bir kadının çocuğunu kendi elleri ile öldürmesinin, bu ananın geçirdiği ruh çarpıntıları bakımından değerinin ne kadar yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Akt. Mısıroğlu, 1994: 125).

3.1.6. Jeanne d’Arc

Bu kahraman kadının çalışma kapsamına alınma nedeni, Milli Mücadeledeki örneklerle benzerlik arz etmesi ve bu topraklara da bir şeyler söylüyor olmasıdır. Ayrıca Osmanlı döneminden beri bilinirliği yüksek bir karakter olması da tercih sebebi olmasını sağlamıştır.

Toprak, Fransız ulusal kimliğinin oluşumunda Jeanne d’Arc’ın ayrı bir yeri olduğunu söylemektedir. Yüzyıl Savaşları sırasında İngilizlere karşı verilen mücadelede ülkesini savunan ve namı bütün Fransa’ya yayılan bu Azize bugün Fransa’nın en önemli kutsal ikonlarından biri olarak görülmektedir. Ulus kimliklerin giderek yükseldiği bir evrede Jeanne d’Arc iki bakımdan önem arz etmektedir. Birincisi vatani kurtarmak için kişinin hayatını feda etmesi ve diğeri ise kadının cesaretinin ön plana çıkarılması hususudur (Toprak, 2014: 87).

Jeanne d’Arc erken yaşlarda vatana hizmet etme düşüncesi ile evinden ayrılıp erkek kılığına girerek ülkesi için savaşmış bir kahraman olarak tarihe geçmiştir.

Üstün başarılarına rağmen Engizisyon mahkemesinde yargılanıp yakılarak öldürüldüğü söylenmektedir. Ölümünden yıllar sonra ise ölüm emrini veren kilise tarafından azize ilan edilmiştir (Kılıç, 2018: 323).

Fransız kültüründen etkilenen modernleşmecilerin Jeanne d’Arc’a olan ilgisi Osmanlı döneminden itibaren başlamıştır. Osmanlı literatüründe Jeanne d’Arc’a yapılan gönderme, bu topraklarda kadın-erkek eşitliği kavgasının ilk habercilerinden sayılmaktadır (Toprak, 2014: 87).

Hatta Sabiha ve Zekeriya Sertel’in çıkardığı “Resimli Ay” dergisinde “Dünya’nın Büyük 10 Kadını” yer almış ve bu on kadın arasında Jeanne d’Arc’a da yer verilmiştir. Toprak, okur-yazarlığı bile olmayan bu köylü kızının, kraliçeler ile birlikte diğer şöhretler arasında gösterilmesinin nedeni olarak vatan sevgisinin ön plana çıkartılmasını söylemektedir (Toprak, 2014: 89).

Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine Jeanne d’Arc birçok kişi tarafından kaleme alınarak efsaneleştirilmiştir. Kısacası o dönemden itibaren Jeanne d’Arc’ı “söz konusu vatansa gerisi teferruattır” şeklinde bir motto üzerinden anlamak mümkün gözükmemektedir.

Milli mücadele döneminde kadının toplumsal görünürlüğüne belirgin şekilde artmasının yanında, savaş koşulları sahici Jeanne d’Arc’lar çıkmasına neden olmuştur. Kara Fatma, Nene Hatun gibi muharip kadınların hikâyelerinde kahramanlık mitleri geliştirilerek ulus-inşa sürecine çeşitli katkılar sağlanmıştır (Bora, 2017: 750).

3.1.7. Diğerleri

Fransız kuvvetlerine kılavuzluk ederek, onları Türklerin ateş hattına sokan ve Fransız askerlerinin esir alınmasını sağlayan Kılavuz Hatice, Tayyar Rahmiye, Gördesli Makbule, Binbaşı Ayşe, Nezahat Hanım, Süreyye Sülün Hanım ve ismi bilinip burada zikredilmeyen yahut isimleri dahi bilinmeyen daha niceleri Milli Mücadele döneminde cephe hizmet etmişlerdir (Kurnaz, 1991: 121-124).

Sancar, Milli Mücadele ve modernleşme sürecinin çok sayıda kahraman, bilgili ve deneyimli kadını bünyesinde barındırdığını/ortaya çıkardığını söylemekte, bununla birlikte “üretmiş” kadın modellerine neden ihtiyaç duyulduğunu sorgulamaktadır. Bu dönemde cinsiyet rejimi açısından iki farklı kadın tipi yaratılmıştır. Bu kadın tiplerinden bir kısmı dışlanıp suskunluğa itilirken, bazıları “rol model kadın” olarak “vitrine” çıkartılmıştır (Sancar, 2017: 175).

3.2. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MODERNİZASYONUNUN ‘MAKBUL’ KADINLARI

Çalışmanın bu kısmında ana tema olan ‘makbul kadın’ portrelerine değinilecek ve bölüm sonunda çalışma tamamlanacaktır. Yine maksadı aşmamak için kısıtlı sayıda örnek tercih edilmiştir.

3.2.1. M. Kemal’in Manevi Kızları

M. Kemal manevi kızları aracılığı ile Cumhuriyet’in ilk kadın örneklerini (prototip) yaratmak istemiştir. Soyadının da gösterdiği üzere, Türklerin babası rolünü üstlenen Atatürk, modernleşme projesinin gerçekleşmesi bağlamında ve yeni kadının inşa edilmesi sürecinde yalnızca fikirleri ile değil, iki örnek “Cumhuriyet Kızı” yetiştirmek suretiyle de aktif olarak yer almıştır. Örneğin Afet İnan yeni kadının akademik hayattaki örnek temsilcisi olarak sunulmuştur (Aksoy, 2014: 155).

3.2.1.1. Afet İnan (1908-1985)

M. Kemal, “ideal kadın” yaratmak üzere topluma örnek olacak rol modeli olan Afet İnan’ın eğitimi ile bizzat ilgilenmiş ve genç yaşta önemli görevler almasını sağlamıştır (Toprak, 2016: 443).

Cumhuriyet’in resmi tarih yazımında az sayıda kadın yer almış, fakat bu kadınlar rejim için merkezi öneme sahip olmuşlardır. Tarihçi olarak eğitim gören Afet İnan, M. Kemal’in başkanlık ettiği tüm toplantı ve sohbetlerde yanında yer almıştır. Yeni Türk kimliğinin ilke ve ideolojilerinin formüle edildiği bu toplantılarda Afet İnan, M. Kemal’in sekreteri, yazmanı olarak hazır bulunmuştur. Aynı zamanda

M. Kemal'in manevi kızı olarak evini yönetmiş ve ancak ölümünden sonra evlenmeyi düşünebilmiştir. Afet İnan, tüm yönleri ile Cumhuriyet'in sadık kızı olarak tarihteki yerini almıştır (Durakbaşı, 2017: 142)

M. Kemal, Türk kadını nasıl dönüştürülmelidir sorusuna Afet İnan örneği ile cevap vermiştir. Bu rolden memnuniyet duyan İnan, bireysel kimliğinden sıyrılmak suretiyle Türk ulusunun emelleri ve Cumhuriyet projesi için çalışmıştır. Nitekim Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi gibi Türk milliyetçiliğinin en uç fikir örnekleri Afet İnan aracılığıyla dile getirilmiştir (Aksoy, 2014: 156-157).

Ersanlı'ya göre Afet İnan'ın tarihçiliği M. Kemal tarafından "Milli Tarih" yazımında görevlendirilmesi ile belirlenmiştir. Eski Türk tarihine dair abartılı bir anlatım, Türklük ile medeniyet arasında kurulan bağlantılar bu durumun bir gerekliliği olarak görülmüştür. Tarih, milli bilincin yerleştirilmesinin ana kaynağı olduğu için, tarihin kaydı ve yazımı da kurmaca nitelikler gösterebilmektedir (Akt. Durakbaşı, 2017: 146).

Ulus-devletlerin inşa etmeye çalıştıkları yeni kimliğin dünya görüşünü vatandaşlarına aktarma gereği duyduğunu söyleyen Akıncı, vatandaşlık eğitiminde kullanılan ders kitaplarının bunun en sağlam aracı olduğunu söylemektedir (Akıncı, 2011: 274). M. Kemal'in isteği ve görevlendirmesi üzerine Afet İnan tarafından kaleme alınan Vatandaş İçin Medeni Bilgiler kitabı, "okulda yurttaşlık eğitimi" açısından önemli görülmüştür. Bu kitap Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi'nin 7.9.1929 tarih ve 2197 numaralı emriyle okullarda yurt bilgisin öğrenilmesi için bastırılmıştır. M. Kemal, bu kitabın okutulacağı sınıfların yukarısına geçen öğrenciler için de mezun olmadan evvel okutulmasını lüzumlu görmüştür (Üstel, 2016: 215-219).

M. Kemal, bu kitabın "iyi", yani rejime bağlı vatandaşların yetiştirilmesi bakımından önemli olduğunu vurgulamıştır. Kitabın yazılma sürecinde aktif rol alması bu durumun bir göstergesi olmuştur. Bu kitap aracılığıyla Cumhuriyet'in reformları ile oluşturulan kurum ve kurallar yeni nesillere aktarılmış olacaktır. Ayrıca kitabın öğrenim görmeyen vatandaşlara da okutulmasını faydalı gören M.

Kemal, geniş halk kitlelerini “iyi vatandaş” haline getirmeyi amaçlamıştır (Akıncı, 2011: 276-277).

M. Kemal, yeni açılan Türk ocağında, Afet İnan’dan “kadın hakları” konusunda bir konferans vermesini istemiş ve konuşmanın içeriğinden giyim kuşamının nasıl olacağına kadar tüm detaylarla bizzat ilgilenmiştir (Aksoy, 2014: 155). 3 Nisan 1930 tarihinde kadınların intihap haklarına dair verilen bu ilk konferansta İnan, intihabın cinsiyet gözetmeksizin milletin bütün azalarına ait hem bir hak hem de bir vazife olduğunu söylemiştir. Kadınların siyasal ehliyetsizliklerinin mantıklı bir açıklaması olmadığı ve hatta İngiltere’de yaşanan “sufrejet” hareketlerin ülkemizde yaşanmasına gerek görülmeden bu hakların kadınlara verileceği de söylenmiştir (Toprak, 2016: 454-457).

M. Kemal’in kamuoyunu hazırlamaya yönelik girişimlerde kişiler aracılığı ile kitlelere ulaşmayı ve onları sınamayı denemesi sıklıkla kullandığı bir yöntem olmuştur. Nitekim kadınlara siyasi haklar verilmesine dair, yerel ve genel seçimlere hazırlık mahiyetinde olan bu cesurane metnin M. Kemal’in onayı ve isteği olmadan okunmasının imkânsız olduğu da göz ardı edilmemelidir (Toprak, 2016: 446).

Afet İnan’ın otobiyografisi ölümünden yirmi yıl sonra, kızı Arı İnan tarafından yayımlanmıştır. Çocukluk ve gençlik yılları Afet İnan tarafından kaleme alınmış ve fakat kalan kısımları Arı İnan tarafından tamamlanmıştır. Afet İnan’ın kendi yazdığı kısım, M. Kemal ile tanıştığı güne kadar geçen hayatıdır. Ayrıca İnan, hatıratının yazabileceği kadarını yazdığını, daha fazlasını yazamayacağını, bunlardan bahsetmek istemediğini ve kapalı kalması gerektiğini de söylemiştir (Aksoy, 2014: 150-154).

3.2.1.2. Sabiha Gökçen (1913-2001)

Sabiha Gökçen’in “Atatürk’le Geçen Bir Ömür” adlı biyografisi 1925-1938 yılları arasını kapsamaktadır. Bursa’da 1925 yılında Atatürk’le tanıştığı gün yaşamaya başladığını söyleyen Gökçen’in 1938 yılından sonra hayatının anlamlı kısmı sona ermiştir (Aksoy, 2014: 143). Sabiha Gökçen’in anı kitabının 14 sayfalık

ilk bölümü “erişilmeze eriştiği” büyük karşılaşmaya ayrılmış, ikinci bölümde karşılaşma öncesindeki yaşamı ve ailesi anlatılmıştır. Son sayfalar ise M. Kemal’e duyulan özlem ve onun yokluğunun ıstırabı hissine ayrılmıştır. Kitabın ana kısmı isminden de anlaşılacağı üzere Atatürk’le geçen bir ömrü, yani 13 yılı anlatmaktadır. (Altınay, 2013: 266).

Bu kitapla hem kendisini hem de başka kadınları ve onların hak mücadelelerini yok sayan Gökçen, böylelikle resmi tarih yazımına büyük katkıda bulunmuştur. Kemalist devrimlere duyduğu güven ve hayranlığı sıkça dile getiren Gökçen’e göre Türk toplumunda kadın, kendine özgü saygın yerini Atatürk ve onun devrimleri sayesinde almıştır (Akt. Altınay, 2013: 267). Gökçen, Kemalist modernleşme projesine inanmış ve İslami düzen yerine laik cumhuriyetin devamlılığının önemine odaklanmıştır. Yine Cumhuriyete ve Atatürk’e duyduğu bağlılık nedeniyle Kemalizm’i feminizme tercih etmiştir (Akkaya, 2019: 2455).

M. Kemal ile tanıştıktan sonra kadınlar için çizdiği inkılâp programında üstleneceği rol Gökçen’i heyecanlandırmıştır. Henüz hangi alanda ve nasıl olacağını kestiremediği bu görev için sabırsızlandığını otobiyografinde belirtmiştir (Aksoy, 2014: 145).

Genç Cumhuriyet’in önderi manevi kızı olarak yetişen Gökçen’e, o yıllarda dünyanın başka yerlerindeki kadınlar arasında yaygın olmayan bir meslek seçmiştir. Altınay, Gökçen’in yalnızca Türkiye’nin değil, dünyanın ilk kadın savaş pilotu olduğunun altını çizmektedir. Gökçen bu unvanını 1937 Dersim hava harekâtında kazanmıştır. Dersim harekâtı sonrasında kendisine “Türk Hava Kurumu’nun Murassa Madalyası” verilmiş ve bu madalyanın verildiği törene medyada geniş yer ayrılmıştır (Altınay, 2013: 261-270).

Sabiha Gökçen, yeni tarih yazımı ile önem kazanan eski Türk tarihinin karakterleri ile benzeştirilmiş, kimileri onu “Anadolu İstiklal mücadelesinin sessiz, sakin, feragat içinde savaşılan ‘meçhul’ kadınlarından birisi” olarak görmüştür. Dersim harekâtı sonrası ulusal bir kahraman olan Gökçen’in kahramanlık sebebi

konusunda ise bir suskunluk söz konusu olmuştur. Bunun nedeni yüksek ihtimalle Dersim harekâtının gazete ve demeçlere yansımamış olmasıdır (Altınay, 2013: 271).

Dersim harekâtını bitiren son bombanın kadın bir pilot olan Sabiha Gökçen tarafından atılması “The New Times” gazetesinde yayınlanmıştır. Bu durum Türkiye’de kadınların “peçe” ve ”harem” den pilot üniformalarına geçtiği ve bu durumun Batı tahayyülünün bile ilerisinde olduğu şeklinde yankı bulmuştur. Bunun yanında, bu olayın kamuoyundan saklanmış olmasının ardında yatan sansür politikası da eleştirilmiştir (Akt. Altınay, 2013: 272-273). Bu eleştiriye rağmen Gökçen, pilot olması hasebiyle modernleşme projesinin başarıya ulaştığının bir göstergesi olarak modern Cumhuriyetin simgesi olmuştur (Akkaya, 2019: 2556).

Gökçen, bir kadın olarak başarı kazanmış olmasından ziyade, M. Kemal’i memnun edebildiği için kıvanç duymuştur. Dersim Harekâtının amacı üzerine düşünmeye gerek bile duymayan Gökçen için M. Kemal’in böyle bir harekâtın gerekli olduğunu söylemesi ve görev vermesi yeterli olmuştur. M. Kemal’in Türk ulusunun onunla iftihar ettiğini ve Türk kızlarının neler yapabileceğini dünyaya göstermiş olduğunu söylemesi üzerine, bu ideali gerçekleştiren kişi olmaktan onur duymuştur. Bu övgüye mazhar olmasının oluşturduğu haz, gerçekleştirdiği eylem ve onun sosyolojik sonuçlarının önüne geçmiştir (Aksoy, 214: 146-147).

Y. Arat’a göre, modernleşme projesi içerisinde liberal, demokratik, laik bir toplum yaratma imajının habercisi ancak “kadın bir pilot” olabilirdi. Bu yeni “kadın pilot” imajı ülkenin kadınları için de özendirilecek bir model olarak ortaya koyulmuştur. Bir kadın “asker pilot” ise üstü kapalı olsa da milliyetçiliğin ifadesi olarak görülmüştür (Y. Arat, 2017: 100).

Sabiha Gökçen bir gün Atatürk’ün yanına gittiğini, Atatürk’ün eline bir silah verdiğini ve “*Al bakalım şu tabancayı Gökçen. Bunu şakağına daya ve tetiğe bas! Unutma bir kurşun artık seni benden alıp götürecektir.*” dediğini söylemiştir. Tabancayı alıp tereddütsüz emri yerine getiren Gökçen küçük bir tık sesi duyunca bunun bir sınav olduğunu anladığını belirtmiş ve bu sınavı başarıyla geçtiğini övünçle anlatmıştır. Hatta bunun üzerine Atatürk’ün “*Gökçen, sen tam bir Türk*

kızısın. Seninle yalnız ben değil bütün ulus iftihar ediyor...” dediğini de aktarmıştır (Akt. Yusufoglu, 2015: 58-59).

3.2.2. İlk Kadın Milletvekilleri

Kadınlara seçme-seçilme hakkı tanınmasının ardından yapılan ilk seçimlerde 18 kadın milletvekili mecliste göreve başlamıştır. (1935) Tokuroğlu, ilk kadın milletvekillerinin anılarına bakıldığında bu kadınların bizzat M. Kemal tarafından belirlendiğinin anlaşıldığını söylemektedir. M. Kemal'in seçtiği milletvekilleri ise belli bir toplumsal tabakanın okumuş kadınları arasından gelmiştir. Sistemin tek parti yönetimi olmadığı ve demokratikleşme konusunda hızlı adımlar atıldığının sembolü olarak 18 “seçilmiş” kadın milletvekili olmuştur (Tokuroğlu, 2004: 113)

Erken Cumhuriyet döneminde rejime yöneltilen diktatörlük ve Avrupa'da yükselen faşist rejimle benzerlik suçlamaları karşısında siyasi irade kadınlara siyasi haklar tanımak suretiyle bu eleştirileri bertaraf etmek istemiştir. Özetle, kadınlara verilen siyasi haklar sadece kadınlar açısından anlam taşımamakta siyasal rejimin niteliğini de ortaya koyma amacını bünyesinde taşımaktadır (Demir ve Yüksel, 2017: 235-236).

İlk kadın milletvekilleri üzerinden bir inceleme yapıldığında, meslek sahibi kadınların çoğunlukla öğretmen, hatta öğretmenlikte idarecilik görevlerine yükselmiş oldukları görülmektedir. Kadınların çoğunluğunun yerel politikaya girmiş olma özelliği ve resmi ideoloji ile uyumlu kadınlar olması da söz konusudur. Bazı kadınlar da belirli simgeler üzerinden bu lütfu nail olmuşlardır. Örneğin Satı kadın (Çırpan) eğitim düzeyi düşük “köylü kadını” simgelemiştir. Ferruh Güpgüp, Şekibe İnel ve Bedia Moriva gibi çiftçilik ve ev hanımlığı yapan kadınlar da ilk dönem sembolik olarak görevlendirilmişler, fakat bir sonraki seçimde kendilerine parlamentoda yer bulamamışlardır (Tokuroğlu, 2004: 115-116).

Kadınları millet meclisine kabul ederek onlara tüm siyasal haklarını verdiğini savunan Cumhuriyet, kadınların söyledikleri veya yaptıkları ile ilgilenmemiş, tabiri caizse onları dikkate almamıştır. Kadınlar milletvekilleri de erkeklerin bahsettiği bu

konum içerisinde, kendi fikir ve görüşlerini savunmak yerine sıklıkla “şükran” duygularını sunma eğilimi ile M. Kemal’e ve arkadaşlarına teşekkür etmişlerdir (Tokuroğlu, 2004: 117-118). Rejimle uyumlu “makbul” kadınlar arasından seçilen bu kadınların göreve geliş biçimlerine bakıldığında, zaten rejime ve öndere bağlı olan bu kadınların şükran duygusuna kapılmaları ve ne istenirse yapmaları doğal bir sonuç olarak karşımızda durmaktadır.

3.2.3. Güzellik Kraliçesi

Batı’da olduğu gibi bir güzellik yarışması yapılması ve kazananın uluslararası güzellik yarışmasında Türkiye’yi temsil etmesi için gönderilmesi, modernleşmecilerin gündeminde olan “milli bir mesele” haline gelmiştir. Bu milli meseleye katılım da, dolayısı ile “milli bir duyarlılık” olarak öne sürülmüş ve her yıl yarışmalar düzenlenmeye başlamıştır. 1932 yılının Türkiye güzeli ise, Belçika’da 28 ülkenin katılımı ile yapılan yarışmada dünya güzeli seçilmiştir (Aktaş, 2018: 212-213). Keriman Halis’in Cumhuriyet’in “yeni kadını” olarak ülkesini temsil ettiği yarışmada birincilik kazanmasına ulusal ve uluslararası basında geniş yer ayrılmıştır. Ayrıca Halis M. Kemal tarafından şahsen kutlanmış ve bu durum Türkiye’nin batı uygarlığına aidiyeti şeklinde yorumlanmıştır (Ş. Tekeli, 2017: 385).

3.2.4. Cumhuriyet’le Doğan Kadınlar

Cumhuriyet’in ilan edilmesinden kısa bir süre önce veya hemen sonra doğan bu kadınlar için, birey olma mücadelesi ile Cumhuriyet’in ideallerini gerçekleştirme mücadelesi iç-içe geçmiştir. Artan eğitim-öğretim imkânları ile çoğunlukla iyi eğitim almış bu “aydın” kadınlarının meslek hayatında da erkeklerle yan yana yer almaları sağlanmıştır. Süreyya Ağaoğlu, Nermin-Abadan Unat, Mübeccel Kıray, Türkan Saylan, Mine Urgan, Mualla Eyüboğlu ve Muhibbe Darga bu kadınlardan bazılarıdır (Aksoy, 2014: 160).

Geçmişle pek ilgilenmeyen bu ilk kuşak Cumhuriyet kadınlarının asıl gayesi, modernleşme projesini başarıya ulaştıracak olan geleceği şekillendirmek olmuştur. Geçmiş, ancak yetişme yıllarına denk gelen ve “altın çağ” olarak andıkları

Cumhuriyet'in ilk yıllarıdır. (Aksoy, 2014: 160) Cumhuriyet öncesi ise hep karanlık bir çağdır, adeta güneş Cumhuriyet ile doğmuş ve onları aydınlatmıştır.

Bu kadınların hemen hepsi yaşamlarına ve dünya görüşlerine dair düşüncelerini otobiyografiler veya farklı mecralarda kaleme almışlardır. Aksoy'a göre bu otobiyografilerdeki figürler kendilerini “Kemalist modernleşme” projesinin gerçekleşme hikâyesinin birer aktörü olarak görmüşlerdir. Ortak vurgu kadın olarak cinsiyet ayrımcılığına asla uğramamış olmaları, yine eğitim ve iş yaşamlarında erkeklerle eşit şartlarda hayata atılmaları üzerine olmuştur (Aksoy, 2014: 188).

Durakbaşa'nın tabir ettiği şekliyle modernleşme projesinin yarattığı bu “yeni kadınların” sayıca az olmaları ön planda kalmalarını kolaylaştırmıştır. Bu yeni kadınlar daima vitrinde oldukları için modernleşme projesinin başarıya ulaştığının da birer göstergesi haline gelmişlerdir (Akt. Aksoy, 2014: 189).

Bu kadınların “öteki” kadınların da farkında olduğunu söyleyen Aksoy, öteki kısımdaki kadınların Türkan Saylan tarafından “enstitü” mezunu kadınlar olarak tanımlandığını ve iyi bir eş ve anne olma görevini üstlenmiş olduklarını söylemektedir. Bu farkındalığın sadece “enstitü” kadınları ile sınırlı olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Aksoy'un Türkan Saylan örneği ile açıkladığı okumuş ve meslek sahibi olmuş dönem kadınlarının ortak özelliği olarak görülen şey ise kadınlar arasındaki ayrımcı görüşler olmuştur (Aksoy, 2004: 181-189).

Bu ayrımcı görüşler yeni kadınların kendi ideolojileri dışında kalan tüm kadınları ‘Kemalist bir aydınlanma’ yaşamamaları üzerinden ötekileştirmesi sonucunu doğurmuştur. Nihayet elit bir kadınlar kümesinin alt kademesinde kendilerine yer bulabilen enstitülü kadınlar ise tamamıyla ötekileştirilmemiş, fakat bunun yerine bastırılmışlardır.

Kendi başarı hikâyelerini topluma aktarmayı hedefleyen bu kadınların asıl amaçları Cumhuriyet'in ilkelerini ve M. Kemal'in kurtarıcı erkek rolü ile kadınlara sağladığı imkanları genç kuşaklara aktarmak olmuştur. Hayattaki en büyük korkuları inkılapların sekteye uğraması ve Kemalizm'e duyulan bağlılığın azalması üzerine

olmuştur. Uğradıkları haksızlıkları ise inkılapların yanlış uygulanmasına bağlamak suretiyle Kemalist argümanlarını daha da güçlendirmişlerdir (Aksoy, 2014: 170-172-173-185-190.)

Mine Urgan'ın “Bir Dinozorun Anıları” adlı kitabında cinsiyet ayrımcılığından hiç bahsetmemesi yukarıdaki görüşü destekler niteliktedir. Urgan eğitim yıllarında veya meslek hayatında kadın olduğu için hiçbir engelle karşılaşmadığını yazmıştır. Ayrıca bunu Atatürk'e borçlu olduğunu da kıvançla dile getirmektedir. Haksızlığa uğramasının nedeni ise kadınlığından ziyade solculuğu olmuştur (Aksoy, 2014: 160).

Ş Tekeli bu durumu feminist açıdan değerlendirmiş ve dönem kadınlarının kendi ayrıcalıklı durumlarının farkında olmadan herhangi bir hak talebinde bulunmamalarını kadın hareketlerinin sessizlik dönemine girmesi sonucuna bağlamıştır. Çünkü bu kadınlara göre “Türk Kadını” zaten batı toplumundan ziyade “eşit ve özgür” durumda yaşamaktadır (Ş. Tekeli, 2017: 196).

SONUÇ

Bu çalışmada en yalın ifadesi ile Kemalist modernizasyon sürecinin kadınlarla olan ilişkisi anlatılmıştır. Bunu yaparken halefi olunan imparatorluğun kadın konusunda tevarüs eden mirasının reddedildiği, nev-i şahsına münhasır ‘makbul’ bir kadın tipi oluşturma gayretinde olduğu ve bu tipe uymayan kadınların aforoz edildiği gibi hususlardan bahsedilmiştir.

Anlatı oluşturulurken öncelikle kadını doğrudan veya dolayısıyla anlatan kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmış, devamında gelen tarihsel süreç bilgisinin yaptığı katkıyla fotoğrafın daha net bir şekilde ortaya koyulması amaçlanmıştır. Akabinde sürecin ‘makbul olmayan’ kadın tipleri ‘her şey zıddı ile kaimdir’ düsturuyla anlatılmıştır. Nihayet ana temaya geçilerek dönemin ‘makbul’ kadın tiplerinin hayatları ve fikirleri ortaya koyulmuştur. Bu örnekler üzerinden kadın konusunun daha iyi anlaşılabilceği varsayımı ile bu şekilde hareket edilmiştir. Çalışma bitirilirken bu dönemde doğan veya tedristen geçen başka bazı ‘makbul’ tiplere de kısaca değinilmiştir.

Şüphesiz Kemalist modernizasyon süreci ile alakalı eleştirel bir anlatım ortaya koymak kolay değildir. Zira bu dönem ile ilgili yapılacak her türlü eleştirinin, bütün bir Cumhuriyet’e yapıldığı şeklinde anlaşılma riski hala tazeliğini korumaktadır. Bunun neden böyle olduğu başka çalışmaların konusu olduğundan, bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Nihayet Kemalizm modernizasyon sürecinin sadece kadın konusunda değil, birçok konuda sonraki dönemleri de fazlasıyla etkilediği tarihsel bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

Kemalizm erken Cumhuriyet döneminin resmi ideolojisidir. Nutuk da bu ideolojinin metnini ihtiva etmektedir. Bu metin ‘makbul’ kavramının özelliklerini ortaya koyan ilk metin olma özelliği göstermektedir. Öyle ki ideoloji şekillendirilirken insanlardan kurumlara kadar sürekli bir makbul tanımlaması söz konusu olmuştur. Burada amaç ‘makbul’ vatandaşlar yetiştirmek ve bu yetiştirmenin gereği olan eğitim-öğretim faaliyetlerini doğru uygulamaktır. Tam da bununla

bağlantılı olarak ulus-devletleşme sürecinde kadına “makbul vatandaşlar” yetiştirme görevi verilmiştir.

Bu görev ile kadın toplumun inşasına katılmış, fakat devletin inşasından dışlanmıştır. ‘Dişil inşa’ şeklinde tanımlanan bu süreçte gelenekten gelen ataerkil yapıyı ortadan kaldırmaktan ziyade, onu dönüştürmek fikri baskın olmuştur. Bu fikir kapsamında kadına evde ve sosyal alanda bazı görevler verilmiş ve bu görevleri en güzel şekilde yapması beklenmiştir. İslami ataerkil yapıdan cumhuriyetçi ataerkil yapıya geçilmeye çalışılan bu dönemde kadınların davranışlarını belirleyen şey artık dinden ziyade ‘devlet’ olmuştur.

Kadınlar bu dönemde modernliğin ve demokratik değerlerin öne çıkarılmasında bir araç olarak ‘vitrin’ rolü üstlenmişler ve onlara atfedilen ‘semboller’ üzerinden tanımlanmışlardır. Alaturka yaşam ve aşırı modernlik birbirine karşıt olarak belirlenmiş ve her ikisi de aşırı görülerek eleştirilmiştir. Kadınlar ise bu seçimler arasında sıkışıp kalmışlardır.

Kemalist babaların önderliğinde yetiştirilen ‘modern makbul cumhuriyet kızları’ kamusal hayatta tüm kadınları ‘temsil eden’ azınlık bir grubu oluşturmuştur. Bu azınlığa ait tüm gerçeklikler sanki tüm kadınlar benzer şeyleri yaşıyormuşçasına çarpıtılarak genelleştirilmiştir. Bu dönemde yetişen kızların akademik kariyer açısından başarıya ulaşmış olması, kadınların akademi de görünür olmalarını sağlamıştır. Fakat diğer meslek dallarında ve en önemlisi “öteki kadınların hayatlarında” çok fazla olumlu gelişme yaşanmamıştır.

Osmanlı’dan devir alınan birikimin birçok alanda reddedilmesi toplumsal hafızada derin yaralar açmıştır. Cumhuriyet Modernleşmesi Osmanlıdan radikal bir kopuşu içermiş, topyekûn ve taklidi esas alan bir modernleşme tezahür etmiştir. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı döneminde kadın hareketlerinin geldiği düzey görmezden gelinerek, yeniden bir inşa süreci başlatılmıştır. Bu sürecin ‘makbul’ kadını, Batı ile takip mesafesini en aza indiren ve modernizasyon projesinin dayattığı hayat tarzını yaşamına en fazla adapte eden kadın olagelmiştir. Artık makbul sayılan

kadınlar da Kemalizm'in yılmaz bekçileri olarak tarih sahnesindeki yerlerini almışlardır.

Türk modernleşmesinin erkekleri, dünyadaki örneklerle benzerlik gösterecek şekilde kendi "ideal kadın" hayallerinin gerçekleştirme sürecine dâhil olmuşlardır. Bu durum, kadın meseleleri üzerinde erkeklerin fazla söz sahibi olması sonucunu doğurmuştur. Genellikle görev ve sorumluluklar üzerinden tanımlanan erkek feminizmi de kendi ideallerini gerçekleştirmek için bu "makbul" kadın oluşumuna katkı sağlamıştır.

Osmanlı döneminde gelişen kadın hareketinin ve öncülerinin bastırılmasının bir sonucu olarak, kadınlara dair bir mesele söz konusu olduğunda devlet konunun başat aktörü olmuştur. Kendi dışındaki sesleri susturan bu en güçlü ses, kadın reformlarını jakoben bir yaklaşımla gerçekleştirdiğinden, Erken Cumhuriyet dönemi kadın uygulamalarını "devlet feminizmi" olarak başlıklandırmak mümkün gözükmemektedir. Yine bu dönemde kadınlar cinsiyetsizleştirilmek suretiyle toplum hayatına katılmışlardır.

Kadın hareketlerinin susturulması ve tarihten silinmesi ile tüm kazanımları kendi iktidarının marifetine biçme anlayışının bir sonucu olarak 1920-1980 yılları arasındaki dönem kadınlar açısından çorak yıllar olarak tanımlanmış ve bu nedenle "makbul" sınırlar içerisine hapsedilme bu dönemde ağırlık kazanmıştır. 1980'lerden sonra ise kadın meselesi üzerine eleştirel bir perspektif geliştirilmeye başlanmış ve bu durumun bazı olumlu sonuçları olmuştur. Fakat yine de zihinlerde değişen çok fazla şey olmadığı 28 Şubat dönemi uygulamalarından anlaşılmaktadır. Kadını biçimlendirme 'işini' devlet her zaman elinde tutmuş ve zaman zaman bunu bir güç unsuru olarak kullanmıştır. Cumhuriyet tarihinde bu durumdan bağımsız olan bir zaman dilimi söz konusu değildir.

Cumhuriyet Döneminin ilk parti kurma girişimi olarak kayıtlara geçen "Kadınlar Halk Fırkası" ve iktidarın emri ile derneğe dönüşen Kadınlar Birliği siyasi arena için 'makbul' olanın sınırlarının belirginleştiği bir süreci bizlere anlatmaktadır.

Dönem kadınlarının bu mücadelesi ‘devlet’ tarafından hoş karşılanmamış ve önemli ölçüde sınırlandırılmıştır.

Kemalist modernizasyonun en büyük yanılgılarından birisi tüm kadınları homojen bir grup olarak kabul etmesi olmuştur. Farklı kadınların farklı talep ve beklentileri olması gerekirken bu dönem bir tek-tipleştirme söz konusu olmuştur. Bu tek tip genellikle kentli ve orta sınıf kadınlardan müteşekkil olmuştur. Ulus-devletleşme sürecinde kadınların “aile odaklı modernleşmesi” öngörülmüş, bu sayede ulus-inşa sürecindeki ailenin kurucu rolü önem kazanmıştır.

Cumhuriyet kadınları dönüştürmüştür ama modernlik ile alaturkalık arasında gerçekleşen bu dönüşüm kimlik bunalımlarına yol açmıştır. Bir diğer bunalım ise kadınların modernleşirken cinsiyetsizleşmesi üzerinden yaşanmıştır. M. Kemal’in söylemlerindeki kadın-erkek beraberliğinden çıkabilecek anlam, kadınların erkeklerle bir iş bölümü içine girmesidir. Bu iş bölümü gerçekleştiği takdirde kadınların bazı görevlerin ağırlığı altında ezilmesi (ulus-inşa, milletin eğitilmesi) söz konusu olacaktır. Erkekler ulus-inşasında vatandaş yetiştirme görevini de annelerin üstüne yıkmış, hem toplumsal alana hem özel alana yetmeye çalışan kadından “süper kadın” olması beklenmiştir.

Kemalist modernizasyon sürecinde bazı kadınlar önceden ‘makbul’ bir kadın iken, sonrasında bu ‘makbul’ olma özelliklerini kaybetmişlerdir. Söz gelimi milli mücadelenin önemli bir figürü olan Halide Edip cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde ötekileştirilmiştir. Sürgünde iken yazdığı ve ilk olarak İngilizce yayınladığı yaşam öyküsü ile düşman ilan edilen Edip, her türlü hakarete maruz kalmıştır. İngilizceden Türkçeye çevrilirken sansüre uğrayan biyografisindeki eksikliklerin bir başka akademik çalışma konusu olacak düzeyde olduğu düşünülmektedir.

M. Kemal’in zevcesi Latife Hanım ise makbulden makbul olmayana bir hamle ile geçişin somut örneği olarak tarihe geçmiştir. M. Kemal ile evliliği sırasında “makbul” kadın olarak servis edilip, ülke gezilerinde eşinin yanında yer alan bu kadın, M. Kemal’in boşanma kararı verip, kendisini İzmir’e geri göndermesi ile tarihten silinmiş ve suskunluğa bürümüştür. Çalışmada da değinildiği üzere Latife

Hanım'ın kendi hayatına dair yazdıklarının var olduğu rivayet edilmektedir. Bunlara ulaşılması durumunda literatüre yön verecek kadar önemli çalışmalar yapılabileceği varsayılmaktadır.

Çalışmada değinilen 'makbul' kadınlar rejimin taşıyıcılığı rolünü üstlenen ve tüm hayatı ile bunu ortaya koyan tipler olmuştur. Topluma 'vizyon projeler' olarak sunulan bu tipler sayesinde Batı'ya Cumhuriyet'in artık ne kadar seküler olduğu anlatılmıştır. Ayrıca resmi tarih yazımında bu tiplerin gerçekleştirdiği olumsuz eylemler bir şekilde sümen altı edilmiş ve bu bilgiler toplumdan uzak tutulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde doğan bazı 'makbul' kadınlar ise kendilerini "Kemalizm'in havarileri" olarak görmüşler ve hayatlarını bu 'ideal' etrafında şekillendirmişlerdir.

Milli Mücadele döneminde cephede ve/veya gerisinde kadınların bağımsızlık sürecine yaptıkları katkı tarihsel bir gerçekliktir. Ayrıca ulus-devlet inşası sürecinde de az veya çok kadın etkisi görülmüştür. Bu çalışma kapsamında resmi tarih içinde çeşitli nedenlerle yer alan veya yine çeşitli nedenlerle yer verilmeyen bazı kadın portreleri anlatılmıştır. Bu kadınların ortak noktaları hepsinin eğitilmiş olması ve üst sınıfa ait insanlardan müteşekkil olmalarıdır. Resmi tarih yazımında yok sayılan ve/veya çarpıtılan yahut yer verilmeyen kadın sayısı ise oldukça fazladır.

Bu çalışmada literatürde de benzer uygulamalar görüldüğünden mütevellit Milli Mücadele döneminde öne çıkan bazı kadınlar anlatılmış, fakat yine de çalışmanın devamında resmi tarih söyleminde kendilerine pek yer bulamayan diğer bazı başka kadınlara da değinilmiştir.

Çalışmanın dikkat çekmek istediği hususlardan birisi kapsamda yer verilen kadınların çeşitli kahramanlık mitleri üzerinden anlatılması ve mezkûr kadınların hayatlarının geri kalan kısımları ile alakalı bilgilerin yok sayılması durumudur. Bu kadınlardan bazıları Cumhuriyet'in ilanından sonra da yaşamaya devam etmişler, fakat toplumsal alanda görünür olmamışlardır. Anadolu Kadını söylemi ise araçsal bir yüceltmenin ötesine geçememiştir. Makbul kadın portresi oluşturmak için istenmeyen bütün kadın tipleri yok sayılmış ve bu tiplerin neredeyse hepsi

ötekileştirilmiştir. Yine rejime bağlı olmayan kadınlar da ötekileştirilmiştir. Çeşitli şekillerde ve mekânlarda yüceltilen Anadolu Kadınının ise bu yüceltmelerden asla haberi olmamıştır.

Tek parti döneminde çeşitli nedenlerle mağdur olan kadın hikâyeleri başka çalışmalara konu olacağından, bu çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Jakoben bir zihinle gerçekleştirilen devrimlerin kadınlar bakımından ortaya çıkan olumsuz sonuçları da yine bir başka çalışma konusu olabilecek mahiyettedir. Tek parti rejiminin uygulamalarının bir sonucu olarak sözgelimi eşinden ve/veya erkek kardeşinden yahut babasından dolayı mağdur olan kadınların yaşamları da bir tez kapsamına alınabilecek düzeydedir. Meselenin salt seçme-seçilme veya başka bazı haklar üzerinden okunması indirgemeci bir yaklaşım olup, literatürü kısıtlamaktadır.

1980 yılından sonra kadın hareketlerinin ivme kazanması ile -bu çalışmada da kaynak olarak kullanılan- önemli bir kadın külliyesi oluşturulmuştur. Fakat bu külliyaın yazarları genellikle olaya feminist bir perspektiften bakmakta ve kısmen de sol ‘pencereden’ yaklaşmaktadır. Kadınlara dair meselelere farklı perspektiften yapılacak katkılara da şiddetle ihtiyaç vardır. Zira farklı perspektifler bütüncül bir bakışa katkısı bakımından önemlidir.

Bu çalışmada maksadın aşılması bağlamında kapsam dâhiline alınmayan ve başka çalışmalara konu olabilecek düzeyde olan kadınlarla ilgili başka birçok durum söz konusudur. Örneğin Anadolu kadını mitleştirilmesi başlı başına bir tez konusu olabilecek katededir. Bağlam dışında olduğu için çalışmada bahsedilemeyen bir başka mesele ise Osmanlı hanedanlığındaki kadınların durumunun ne olduğudur. Bu kadınlar zaten “Osmanlı” olmakla makbul olmayan alana girmişlerdir, fakat hayatlarının devamında neler yaşadıklarının araştırılması literatüre önemli bir katkı yapacaktır.

Bu çalışma kendi hipotezi bağlamında Kemalist modernizasyonun kadınları özgürleştirip-özgürleştirmediği sorusuna şu şekilde cevap vermektedir: Kemalist modernizasyon süreci kadınların yaşamlarına bazı olumlu katkılar yapabilmiş, fakat onları asla özgürleştirememiştir. Zira kendi ‘makbul’ kadın tipini oluşturma fikri

kadınları ‘bir kalıba sokmayı’ beraberinde getirmiş ve onların yaşam alanlarını daha da daraltmıştır. Bunun bir sonucu olarak ‘özgün’ olamayan kadınlar özgürlüklerini de kaybetmişlerdir. Aşağıda bu çalışmada anlatılmak istenen kadın tipolojileri özet niteliğinde tablolştırılmıştır.

MAKBUL KADIN	MAKBUL OLMAYAN KADIN
Rejime ve devrimlere sıkıca bağlı, resmi söylemle uyumlu	Rejime sıkıca bağlı değil veya karşı, eleştiren ve resmi söylemle uyumsuz
Verilen hakka razı, verilmeyene sessiz	Verilene itiraz edebilen, verilmeyene konuşan (hakkını arayan)
Laik, modern, mazbut	Geleneksel, feminist, düzensiz
Devlet eliyle mitleştirilen	Kendiliğinden mit olan
Ülkenin vitrini olabilecek fakat yine de siyasete karışmayan	Siyasete karışmak isteyen ve vitrine koyulamayacak
Öğretmen, hemşire, ebe vb. makul meslekler edinen	Elinin hamuru ile erkek işine karışan
Tevarüs eden geleneği reddeden	Geleneği toptan reddetmeyip, değişmesi gerektiğine inanan
Aile reisliğini erkeğe bırakarak ulus inşasına dışil kimliğiyle katılan ve anneliği ‘milli vazife’ bilen	Ailede reislik talep eden ve anneliği milli bir vazife olarak addetmeyen
İyi bir vatandaş olup, iyi vatandaşlar yetiştirmeye çalışan	İyi bir vatandaş olmayıp diğer insanların iyi birer vatandaş olmasına da engel olan
Cinsiyetsiz	Cinsiyet olarak kadın

Tablo 1: Makbul Kadın / Makbul Olmayan Kadın Tipolojisi

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Abadan-Unat, Nermin (1998). "Söylemden Protestoya: Türkiye'de Kadın Hareketi'nin Dönüşümü." Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacımiraçoğlu. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 323-335.
- Akıncı, Abdulvahap (2013). Türk İslam Sentezinde Tarih ve Kimlik. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Aksoy, Nazan (2014). Kurgulanmış Benlikler: Otobiyografi, Kadın, Cumhuriyet. İstanbul: İletişim Yayınları
- Aktaş, Cihan (2016). Bacıdan Bayana: İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aktaş, Cihan (2018). Tanzimat'tan 12 Mart'a Kılık Kıyafet ve İktidar. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Akyıldız, Hülya Bayrak (2016). "Edebiyatta Kadın ve Toplumsal Cinsiyet." Şu kitapta: Ed. Asu Altunoğlu. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 138-159.
- Akyol, Taha (2008). Ama Hangi Atatürk. İstanbul: Doğan Kitap.
- Alkan, Mehmet Ö (2009). "Resmi İdeolojini Doğuşu ve Evrimi Üzerine Bir Değerlendirme." Şu kitapta: Ed. Mehmet Ö. Alkan. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 377-406.
- Altınay, Ayşe Gül (2013). "Ordu-Millet-Kadınlar: Dünyanın İlk Kadın Savaş Pilotu Sabiha Gökçen." Şu kitapta: Ed. Ayşe Gül Altınay. Vatan, Millet, Kadınlar. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 261-294.
- Altuntaş, Nezahat (2013). "Feminizm." Şu Kitapta: Ed. Ömer Çaha ve Bican Şahin. Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler. Ankara: Orion Kitabevi, s. 343-391.
- Atatürk, Kemal (1960). Nutuk (Cilt I). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Arat F., Zehra (1998). "Kemalizm ve Türk Kadını." Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacımiraçoğlu. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 51-70.
- Arat, Yeşim (2017). "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar." Şu Kitapta: Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. Türkiye'de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 96-114.
- Arat, Zehra F. Kabasakal (2016). "Kadınların Toplumsal Konumu ve Hakları." Ed. Metin Heper ve Sabri Sayarı. Dünden Bugüne Türkiye; Tarih, Politika, Toplum ve Kültür. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 331-344.
- Argunşah, Hülya (2011). Bir Cumhuriyet Kadını: Şükufe Nihal. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Belge, Murat (2002). "Batılılaşma: Türkiye ve Rusya." Şu kitapta: Ed. Uygur Kocabaşoğlu. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 43-55.
- Berkes, Niyazi (2018). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, Fatmagül (1998). "Cumhuriyeti'nin 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak." Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacımiraçoğlu. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 1-12.

- Berktaş, Fatmagül (2016). “Doğu ile Batı’nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı” Şu Kitapta: Ed. Uygur Kocabaşoğlu. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 275-285.
- Bora, Tanıl (2017). Cereyanlar; Türkiye’de Siyasi İdeolojiler. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, Serpil (2014). “Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi.” Şu Kitapta: Ed. H.Birsen Örs. 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 413-475.
- Çakır, Serpil (2016). Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Çalışlar, İpek (2010). Halide Edip: Biyografisine Sığmayan Kadın. İstanbul: Everest Yayınları.
- Çelik, Adem (2013). “Kemalizm.” Şu kitapta: Ed. Ömer Çaha ve Bican Şahin. Dünyada ve Türkiye’de Siyasal İdeolojiler. Ankara: Orion Kitabevi, s. 623-672.
- Çelik, Nur Betül (2006). “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem.” Şu kitapta: Ed. Ahmet İnel. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 75-91.
- Çiğdem, Ahmet (2002). “Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon.” Şu kitapta: Ed. Uygur Kocabaşoğlu. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 68-81.
- Durakbaşı, Ayşe (1998). “Cumhuriyet döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’.” Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacımiraçoğlu. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 29-50.
- Durakbaşı, Ayşe (2012). “Tarih Yazımı.” Şu Kitapta: Ed. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkiner. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları s. 178-200.
- Durakbaşı, Ayşe (2017). Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Yıldız (2012). “Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç.” Şu Kitapta: Ed. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkiner. Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 3-29.
- Giddens, Anthony (1994). Modernliğin Sonuçları. (Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Göle, Nilüfer (2002). “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine.” Şu kitapta: Ed. Uygur Kocabaşoğlu. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 56-67.
- Göle, Nilüfer (2016). Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Göle, Nilüfer (2017). “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı.” Şu Kitapta: Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. Türkiye’de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 83-95.
- Gümüšođlu, Firdevs (1998). “Cumhuriyet Döneminde Ders Kitaplarında Cinsiyet Rollerini (1928-1998).” Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacımiraçoğlu. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 101-127.
- Gürboğa, Nurşen (2013). “II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet.’ Türkiye’de Siyasal Yaşam.” Şu kitapta: Ed. Ahmet Demirel ve Süleyman Sözen. Türk Siyasal Hayatı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 2-27.

- Hooks, Bell (2012). *Feminizm Herkes İçindir* (Çev. Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım). İstanbul: bgst yayınları.
- Kadioğlu, Ayşe (1998). "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi olarak Türk Kadınları." Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacimirzaoğlu. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 89-100.
- Kahraman, Hasan Bülent (2002). "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma." Şu kitapta: Ed. Uygur Kocabaşoğlu. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 125-140.
- Kandiyoti, Deniz (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kandiyoti, Deniz (2017). "Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar." Şu Kitapta: Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. *Türkiye'de Modernleşme Ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 115-134.
- Kasaba, Reşat (2017). "Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm." Şu kitapta: Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 21-38.
- Keyder, Çağlar (2017). "1990'larda Türkiye'de Modernleşmenin Doğrultusu." Şu kitapta: Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 39-53.
- Kırkpınar, Leyla (1998). "Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın." Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacimirzaoğlu. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s.13-27.
- Köker, Levent (2007). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurnaz, Şefika (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923)*. Ankara: T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mardin, Şerif (2017a). "Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler." Şu kitapta: Ed. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba. *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 66-82.
- Mardin, Şerif (2017b). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mısıroğlu, Aynur (1994). *Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları*. İstanbul: Sebil Yayınları.
- Okuyucu, Güldal (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi* İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ortaylı, İlber (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgün, Yasemin (2012). "Feminizm." Şu kitapta: Ed. Gökhan Atılğan ve E. Atilla Aytekin. *Siyaset Bilimi; Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. İstanbul: Yordam Kitap, s. 349-361.
- Parla, Taha (2008). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları -Cilt 1 Atatürk'ün Nutuk'u*. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Sancar, Serpil (2017). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sönmez, Abdülkerim (2017). "Alain Touraine:Modernlik ve Demokrasi." Şu kitapta: Ed. Aylin Görgün Baran ve Serap Suğur. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 27-52
- Tekeli, İlhan (2002). "Türkiye'de Siyasal Düşüncenin Gelişimi Konusunda Bir Üst Anlatı." Şu kitapta: Ed. Uygur Kocabaşoğlu. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 19-42.

- Tekeli, Şirin (1998). “Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Deneme.” Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacımırzaoğlu. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 337-345.
- Tekeli, Şirin (2017). Feminizmi Düşünmek. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tokuroğlu, Belma (2004). Özgürleşemeyen Kadın. Ankara: Odak Yayın Evi.
- Toprak, Zafer (2016). Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toska, Zehra (1998). “Cumhuriyet’in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar.” Şu Kitapta: Ed. Ayşe B. Hacımırzaoğlu. 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, s. 71-87.
- Tunaya, Tarık Z. (1960). Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri. İstanbul: Yedigün Matbaası.
- Tunçay, Mete (2006). “İkna(İnandırma) Yerine Tecebbür(Zorlama).” Şu kitapta: Ed. Ahmet İnel. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 92-96.
- Turhanoglu, Feryal Aysin Koçak (2012). “Modernite ve Kapitalizm.” Şu kitapta: Ed. Hatice Yeşildal. Toplumsal Değişme Kuramları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 2-26.
- Ünder, Hasan (2006). “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü.” Şu kitapta: Ed. Ahmet İnel. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 138-155.
- Üstel, Füsün (2009). “II. Meşrutiyet ve Vatandaşın “İcad”ı .” Şu kitapta: Ed. Mehmet Ö. Alkan. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 166-179.
- Üstel, Füsün (2016). “Makbul Vatandaş” ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Os, Nicole A.N.M (2009). “Osmanlı Müslümanlarında Feminizm” Şu Kitapta: Ed. Mehmet Ö. Alkan. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce : Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 335- 346.
- Yavuz, Hilmi (2002). “Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?.” Şu kitapta: Ed. Uygur Kocabaşoğlu. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 212-217.
- Yeşilkaya, Neşe G. (2006). “Halkevleri.” Şu kitapta: Ed. Ahmet İnel. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 113-118.
- Yıldız, Seda Öz (2016). “Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarının Tarihçesi.” Şu Kitapta: Ed. Altunoğlu. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, s. 2-23.
- Yusufoğlu, Kahraman (2015). Atatür’ten Hatırlar: Çağdaş Cumhuriyet Kadını. İstanbul: Yılmaz Basım.
- Zihnioğlu, Yaprak (2016). Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadınlar Birliği. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Zürcher, Erik Jan (2015). Modernleşen Türkiye’nin Tarihi. (Çev. Yasemin Gönen). İstanbul: İletişim Yayınları.

2. Makaleler ve Diğer Basılı Yayınlar

- Akıncı, Abdulvahap (2011). Milli Kimlik İnşa Stratejileri: Türkiye Örneği 1839-1946. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

- Akıncı, Abdulvahap (2014). "Osmanlı Devleti'nde Milli Kimlik İnşasında Okul". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Sayı 19, s. 1-24.
- Armağan, Mustafa (2011). "Hayali Doğu'dan Hayali Batı'ya." Doğu Batı Düşünce Dergisi: Doğu Ne? Batı Ne?, Sayı 2, s. 89-95.
- Baran, Murat (2013). "Avrupa'da Gelişen Modernlik ve Modernleşme Anlayışları ve Bu Anlayışların Türkiye'ye Yansımalarına Tarihi Sosyolojik Açından Bir Bakış". Turkish Studies, Cilt 8, s. 55-79
- Göle, Nilüfer (2011). "Batı-Dışı Modernlik Üzerine Bir İlk Desen". Doğu Batı Düşünce Dergisi: Doğu Ne? Batı Ne?, Sayı 2, s. 65-74.
- Gürhan, Nazife (2010). "Toplumsal Cinsiyet Ve Din". Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi. Sayı 4, s. 58-80.
- Gürses, Fatma (2010). "Kemalim'in Model Ders Kitabı: Vatandaş İçin Medeni Bilgiler". Akademik Bakış, Cilt 4 Sayı 7 s. 233-249.
- İnalçık, Halil (2011). "Türkiye ve Avrupa: Dün Bugün." Doğu Batı Düşünce Dergisi: Doğu Ne? Batı Ne?, Sayı 2, s. 13-35.
- Karakaya, Handan (2017). "Türkiye'de Ulusalcılık, İslamcılık ve Modernizm Açısından Kadın". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 27, Sayı 2, s. 155-166.
- Kılıç, Merve Nur (2018). "Bernard Shaw'ın Jeanne d'Arc'ı ile Ömer Seyfettin'in Yalnız Efe'sine Karşılaştırmalı Bir Bakış". Uluslar arası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, s.323-332.
- Kılıçbay, Mehmet Ali (2011). "Fakir Akrabanın Talihi." Doğu Batı Düşünce Dergisi: Doğu Ne? Batı Ne?, Sayı 2, s. 57-63.
- Sarıçoban, Gülay (2017). "Milli Mücadele'de Anadolu Kadını." Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21 Sayı 4, s. 1331-1346.
- Taş, Gün (2016). "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analiz, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri." Akademik Hassasiyetler, cilt. 3 sayı.5 s. 163-175.
- Ulusoy, M. Demet (2015). "Cumhuriyet Öncesi Türk Modernleşmesi" Sosyoloji Konferansları, Cilt 52, s. 511-558.
- Yazar, A., Hasan Bülent Kahraman ve E.Fuat Keyman (2011). "Kemalizm, Oryantalizm ve Modernite." Doğu Batı Düşünce Dergisi: Doğu Ne? Batı Ne?, Sayı 2, s.75-87.
- Yaralı Akkaya, Aysun (2019). "Türk Modernleşmesinin Kadın-Asker Sembolü Sabiha Gökçen Üzerine Bir Değerlendirme". Uluslar arası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt 11, Sayı 18, s. 2434-2463.
- Yazar, A., Yunus Demir ve Rahime Fulya Yüksel (2017). "Kemalist İdeolojide Kadın İmgesi: Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkının Verilmesi Bir Lütuf Mu Yoksa Kazanılmış Bir Hak Mı?". The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciens, Cilt 3, Sayı 2, s. 226-248.

3. Elektronik Kaynaklar

EtimolojiTürkçe. <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/modern>.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Hümevra Yıldız
Doğum Yeri : Gölcük- Kocaeli
Doğum Tarihi : 14.05.1984
E-Posta Adresi : humeyra_y@hotmail.com
Lise : Nene Hatun Lisesi (2002)
Lisans : Kocaeli Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi (2016)
Anadolu Üniversitesi Sosyoloji (2018)

Yabancı Diller ve Düzeyi : İngilizce: Yazma (Orta), Konuşma (İyi), Okuma (İyi)